

<http://www.jyu.fi/library/tutkielmat/411/>

INSTRUMENTATIIVISTEN SUPISTUMAVERBIEN SEMANTIikkaA

Näkökulmia denominaalisen verbiderivaation johto-opillis-semanttiseen tulkintaan

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
kesäkuussa 1997

Petri Jääskeläinen

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Suomen kielen laitos
Tekijä Petri Jääskeläinen	
Työn nimi Instrumentatiivisten supistumaverbien semantiikkaa	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Laudaturtyö
Aika kesäkuu 1997	Sivumäärä 110 sivua
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tutkimus käsittelee yhtä suomen kielen verbijohdostyyppiä ja yhtä johto-opillista merkitysryhmää. Tutkimuksen aineistona ovat Suomen kielen perussanakirjan n. 1 100 supistumaverbiä (taivutustyyppit <i>salata</i>, <i>katketa</i> ja <i>selvitä</i>). Tutkimuksen tarkoituksena on erotella supistumaverbeistä merkitykseltään instrumentatiiviset eli välinekantaiset verbijohdokset, jotka ilmaisevat 'kantasanan tarkoitteen avulla toimimista', esim. <i>sahata</i> 'leikata sahalla'. Samalla tavoitteena on hahmotella instrumentatiivien luokka ja sen semanttiset kriteerit. Pääasiallinen tutkimusmenetelmä on kvalitatiivinen analyysi aineiston syntaktis-semanttisessa tarkastelussa.</p> <p>Tutkimuksessa lähestytään verbiderivaatiota ns. synkronisen ja semanttisen johdon näkökulmasta, jolloin johtosuhteen ja johdoksen merkityksen tulkinnassa korostuu kantanominin ja verbijohdoksen semanttinen korrelaatio kielen nykytasolla. Instrumentatiivisesta verbijohdoksesta voi muodostaa parafrasoin 'KÄYTTÄÄ + kantanomini', jossa kantanomini on rooliltaan VÄLINE, esim. <i>porata</i> 'käyttää poraa'. Suomen kielen perussanakirjan supistumaverbeistä instrumentatiivien ryhmään kuuluu n. 10 %.</p> <p>Instrumentatiivit jakautuvat neljään alalajiin sen mukaan, onko niillä yhteisiä piirteitä lokatiivien, instruktiivien tai kausatiivien luokkien kanssa. Instrumentatiivien luokka on rajoiltaan liukuva ja osittain päällekkäinen muiden johto-opillisten merkitysryhmien kanssa. Instrumentatiivi-kategoria rakentuu asteittain prototyyppisten instrumentatiivien ympärille. Prototyyppisiä instrumentatiiveja ovat mm. johdokset <i>aurata</i>, <i>höylätä</i>, <i>sahata</i>, <i>piiskata</i> ja <i>porata</i>, joiden kantanomini on konkreettinen työkalu ja joista instrumentatiivitulkinta on ainoa mahdollinen.</p> <p>Tutkimuksessa käsitellään instrumentatiivien johto-opillisen ja semanttisen määrittelyn ja tulkinnan lisäksi yleisiä verbiderivaatioon liittyviä leksikaalis-semanttisiä kysymyksiä kuten lekseemien monimerkityksisyyttä, merkityksenmuutoksia ja inkorporaatiota.</p>	
Asiasanat	instrumentatiivit, supistumaverbit, semantiikka, johto-oppi
Säilytyspaikka	Suomen kielen laitos
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Supistumaverbeistä	1
1.2 Tutkimuksen teoreettisesta näkökulmasta	4
1.3 Tutkimuksen tavoitteista ja menetelmästä	7
1.4 Tutkimusaineisto	9
2 INSTRUMENTATIIVISESTA VERBIJOHDOKSESTA	10
2.1 Synkronisesta johto-opista	10
2.2 Instrumentatiivisen verbijohdoksen määritelmä	15
2.3 Instrumentatiivisen verbijohdoksen tulkinnasta	17
2.3.1 Leksikko ja sen tulkinta	17
2.3.2 Tulkinnan ongelmat	20
3 AINEISTON INSTRUMENTATIIVISET SUPISTUMAVERBIT	22
3.1 Varsinaiset instrumentatiivit	22
3.2 Lokatiiviset instrumentatiivit	31
3.3 Instruktiiviset instrumentatiivit	37
3.4 Kausatiiviset instrumentatiivit	46
3.5 Instrumentatiivien ulkopuolelle jäävistä johdoksista	51

4 INSTRUMENTATIIVISTEN SUPISTUMAVERBIEN KOKOAVAA TARKASTELUA	55
4.1 Johdosten distribuutio ja morfologinen katsaus	55
4.2 Instrumentatiivien semantiikkaa	60
4.2.1 Kantanominien semantiikkaa	60
4.2.2 Verbijohdosten semantiikkaa	65
4.2.2.1 Inkorporaation leksikaalinen tulkinta	65
4.2.2.2 Kantanominin ja johdoksen suhteesta	67
4.2.2.3 Näkökulmia instrumentatiivien merkityksenmuutoksiin ja polysemiaan	74
4.2.2.4 Miten instrumentatiivisen supistumaverbin merkitys muodostuu?	90
4.3 Instrumentatiivijohdoksen prototyyppi	93
5 PÄÄTÄNTÖ	98
LÄHTEET	105

1 JOHDANTO

1.1 Supistumaverbeistä

Supistumaverbeiksi sanotaan sellaisia kaksivartaloisia verbejä, joiden vokaalivartalo päättyy supistumateitse syntyneeseen pitkään vokaaliin (-AA- < *-AδA-) ja on näin tavuluvultaan supistunut, esim. *aidata : aittaa*. Supistumaverbeihin katsotaan kuuluviksi lisäksi sellaiset kaksivartaloiset verbit, joiden vokaalivartalo päättyy kahteen lyhyeen vokaaliin, joista jälkimmäinen on A. Yleiskielessä näiden verbien vokaalivartalossa ei esiinny supistumaa, mutta esim. vanhassa kirjakielessä ja murrepohjaisessa puhekielessä sellainen esiintyy, esim. *haluta : haluun*. (Ks. esim. Laaksonen - Lieko 1988: 30; Hakulinen - Ojanen 1976: 136; Terho Itkonen 1988: 60.) Supistumaverbien morfofonologiset peruspiirteet ovat Karlssonin (1983: 213) mukaan seuraavat: VA-loppuisuus, konsonanttivartaloisuus, partisiippivartalon n, käänteinen astevaihtelu sekä imperfektimuotojen restrukturoitumistendenssi (*hyppä + si*, ei *hyppäs + i*).

Myöhäiskantasuomessa *-AδA-vartaloisia supistumaverbejä lienee ollut runsaat kaksikymmentä (Suihkonen 1994: 24), ja niitä on syntynyt mm. siten, että kausatiivi -tA- : *-δA-johdin on liittynyt 2-tavuisiin a, ä -loppuisiin nomineihin, esim. *terva* → **tervaδa* (Tapani Lehtinen 1979: 8; johtimen alkuperästä ks. Tapani Lehtinen 1984). Myöhäiskantasuomessa esiintyneet *-aiδa-verbit (**avaittak : *avaiδan : *avaisin*, murteissa *avaita(k) : avajan : avaisin*) ovat analogian tietä mukautuneet *-aδa-

verbeihin (**leikkattak* : **leikkaδan* : **leikkasin* > *leikata(k)* : *leikkaan* : *leikkasin*)¹, mikä on osaltaan lisännyt paradigmatyypin produktiivisuutta. Myös *-*eδe*-verbien sekaantumisen *-*eδa*-loppuisiin verbeihin on vaikuttanut johdostyyppin kasvuun. (Tapani Lehtinen 1979: 14; Rapola 1966: 166 - 167.) Lehtisen (1979: 14) mukaan *AA*-loppuiset supistumaverbit ovat suomessa olleet hyvin produktiiveja jo vuosisatoja. Produktiivisuuden² syinä on pidetty mm. taivutusvartalon rakenteeseen liittyvää osittaista astevaihtelemattomuutta (Karlsson 1977: 49 - 51), vokaalisoinnun rikkoutumattomuutta (ns. strukturaalinen suffiksi, Kytömäki 1977: 43 - 44) sekä *tA*-johtimen semanttista väljyyttä (esim. Räisänen 1987: 496; Karlsson 1983: 258). Nykysuomen sanakirjassa (= NS) supistumaverbejä on n. 1 700 (näistä n. 1 300 on *aa*, *ää* -loppuisia) eli n. 11 % kaikista siihen sisältyvistä verbeistä (frekvensseistä ks. Karlsson 1983: 210). Räisänen (1987) mukaan johdostyyppin produktiivisuus nykysuomessa (= kirjakieli, murteet, slangit jne.) ei ole enää omapohjaista, denominaalista johtamista, vaan lähinnä englantilaisten ja ruotsalaisten lainaverbien mukauttamista taivutustyyppiin.

Johtosuhteidensa ja syntynsä perusteella supistumaverbit hahmottuvat eri tavalla. Osa on läpinäkyviä denominaaleja, esim. *aidata*, *tervata*, osa kantasanaltaan läpinäkymättömiä, esim. *korjata*, *piitata*. Myös korrelaatio- ja mallisanajohto on

1

Kontinuaatiivisuuden merkityspiirteen sisältävät *-*aīda*-verbit (*kumajaa*, *heläjää*) ovat säilyneet nykykielessä paradigmatiltaan vaillinaisina (Tapani Lehtinen 1979: 9).

2

Produktiivisuuden käsitteen monitulkintaisuudesta ja määritelmien kirjavuudesta johto-opissa, ks. Suihkonen (1994: 22 - 34).

supistumaverbeistä yleistä, esim. *tarrata* → *tarra*; vrt. *naula* → *naulata*, *liima* → *liimata*. Lainaverbit ovat mukautuneet suomeen joko suoraan, ilman nominin vaikutusta (*maalata* < rts. *māla*), tai ensin lainautuneen nominin johdoksena (*pultata* ← *pultti* < rts.). (Koski 1982: 12 - 13, 85 - 86; Räisänen 1978: 328 - 330; 1987.) Se, milloin supistumaverbi katsotaan johdokseksi, derivaation tulokseksi, milloin muunlaisen sananmuodostuksen kautta syntyneeksi, riippuu valittavasta näkökulmasta ja johdokselle asetetuista tulkintakriteereistä (ks. Kytömäki 1992a: 2 - 3; supistumaverbiderivaation erilaisista tulkinnoista, ks. esim. Koski 1982: 86, 96; Penttilä 1957: 308 - 309; Karlsson 1983: 258, 269; Ikola 1991: 94 - 101; Ojanen - Uotila-Arcelli 1977).

TA

Supistumaverbien johdinsuffiksi *-tA* (pinta-asut *a, ä, ta, tä, t*; Kytömäki 1992a: 8) on funktioltaan yleisverbistin³, ts. sillä derivoidaan nominista verbi, jonka merkitys määräytyy kannan merkityksen ja johdoksen käyttöyhteyden mukaan. Johtimella ei siis ole leksikaalista perusmerkitystä. Tällaisella semanttisesti tyhjällä johtimella derivoidun johdoksen merkityksen tulkitsemiseen ei aina riitä pelkkä kannan merkityksen tunteminen, esim. *korkata* 'poistaa korkki; sulkea korkilla' tai *kivetä* 'poistaa kivet; varustaa kivillä', jolloin esim. lausekkeen *piha kivetään* tulkinta jää kontekstuaalis-pragmaattisen tiedon varaan. (Kytömäki 1992a: 278; Hakulinen - Karlsson 1988: 241.)

 3

Esim. Kangasmaa-Minn (1982: 44) jakaa johdinsuffiksit (syntaktis-semanttisten) perusfunktioittensa mukaan muuttajiin, jotka siirtävät kantasanan pääkategoriaruosta toiseen (nominista verbi ja päinvastoin), muuntajiin, jotka operoivat pääkategorioiden sisällä (esim. transitiviverbi → intransitiviverbi), sekä modifioijiin, jotka eivät yleensä aiheuta kategoriamuutosta (esim. frekventatiivijohdin *-ele-*).

1.2 Tutkimuksen teoreettisesta näkökulmasta

Tässä tutkimuksessa tarkastelen supistumaverbien yhtä semanttista ryhmää, instrumentatiivisia eli välinekantaisia verbijohdoksia, jotka merkitsevät 'kantasalla ilmaistulla toimimista' (ks. esim. Hakulinen 1979: 283). Käsitteiseni verbijohdosten semanttisista ryhmistä perustuu Leena Kytömäen lisensiaatin työssään Suomen verbijohdosten generointia (1977) esittämään jaotteluun, jonka perustana ovat verbijohdosten yleiset merkityspiirteet sekä johdinten funktiot. Abstraktiotasoltaan kuvausmalli pyrki olemaan sellainen, että se vastaisi josta-kuinkin kielenkäyttäjän kielitajua (Kytömäki 1992a: 276). Kytömäen ryhmittely ja verbijohdosten kuvausmallina käyttämä ns. parafrasimenetelmä perustuvat generatiiviseen semantiikkaan ja roolikielioppiin. Johdoksen kriteerinä on, että siitä on voitava esittää useampisanainen, johdoksen kanssa samamerkityksinen parafraasi, joka sisältää johdoksen kantasanan (Kytömäki 1977: 36). Verbijohdoksen semanttinen ryhmä määräytyy sen mukaan, mikä semanttinen rooli ja syntaktinen asema kantanominilla on parafrasissa. Denominaalisten verbijohdosten semanttiseksi pääryhmiksi eli funktionaaliseksi johdostyypeiksi hän erottaa statiiviset status- ja suhtautumisjohdokset, dynaamiset muutos- ja kausatiivijohdokset, instrumentatiivijohdokset sekä puhumisjohdokset (Kytömäki 1977: 91 -; 1992a: 261 -). Olennaista Kytömäen luokituksessa tämän tutkimuksen kannalta on instrumentatiivien erottaminen omaksi ryhmäkseen (kritiikistä ks. Räisänen 1992: 187). Setälän vakiintuneessa viisijaossa (1891: 121) sekä siihen pohjautuvissa kieliopeissa ja kielenoppaissa instrumentatiivit on ollut tapana mainita kausatiivi- ja faktiiviverbien lisämerkityksellisenä alalajina (näin esim. Laaksonen - Lieko 1988: 110 -).

Edellä on käynyt jo ilmi, että tutkimukseni ote on sekä johdin- että merkityslähtöinen (näistä ks. Kasik 1989: 81), ts. tutkimusalueeksi supistuu morfologisen näkökulman (so. yksi johdostyyppi eli supistumaverbit) ja semanttisen näkökulman (so. yksi semanttinen ryhmä eli instrumentatiivit) rajoittama alue. Lisärajoituksia aiheuttavat myös aineistonvalinta (ks. lukua 1.4) ja tarkastelun taustalla oleva synkroninen näkökulma (ks. myös lukua 2). Jälkimmäisestä seuraa mm. se, että lekseemien (kantasanan ja johdoksen) välistä derivaatiosuuntaa ja etymologisia suhteita tärkeämmäksi nousee lekseemien välinen korrelaatio (ks. Koski 1982: 63; ks. myös Lyons 1987: 244, 551; Leech 1974: 224 - 225).

Johdosten määrittely, niiden merkitysten ja johtoprosessien kuvaaminen on viime kädessä tulkinnallista ja kriteerisidonnaista. Se, millainen kuva derivaatiosta hahmottuu, määräytyy valitun teoreettisen viitekehyksen ja näkökulman sekä lopulta tulkitsijan ja tämän intuition mukaan. (Ks. Kytömäki 1992a: 3, 261; Räisänen 1992: 186.) Luvuissa 2 ja 3 pyrin tuomaan esiin ne kriteerit ja rajoitukset, joiden sisällä tässä tutkimuksessa tulen liikkumaan.

Kytömäen (1992a: 251) mukaan denominaalisen verbiderivaation kokonaiskuvauksissa voidaan erottaa kolme linjaa: 1) denominaalisten verbijohdosten merkitykseen perustuvat mahdollisimman tarkat (esim. Cannelin 1930) tai johdosten yleisiin merkityspiirteisiin perustuvat ryhmittelyt (esim. Kytömäki 1977), 2) johdinten inventointiin pyrkivät synkroniset (esim. Karlsson 1983) tai diakroniset kuvaukset (esim. Hakulinen 1979) ja 3) derivaatioprosessista lähtevät johdosten rakennetyyppien ja johdinten funktioiden kuvaukset (esim. Kytömäki 1990). Tutkimukseni ei edusta puhtaasti mitään edellä mainituista kuvauslinjoista

vaan sisältää piirteitä niistä kaikista (tosin tutkimus ei olekaan verbiderivaation kokonaiskuvaus). Tutkimuksen perustana ovat verbijohdosten merkitykseen perustuva tarkka ryhmittely, jonka taustalla vaikuttavat johdosten yleiset merkityspiirteet, ja yhden johto-opillis-semanttisen rakennetyypin kuvaus synkronisesti.

Tutkimus painottuu semanttisesti useasta syystä. Semanttinen näkökulma korostuu ensinnäkin johto-opillisten suhteiden merkityslähtöisessä tulkinnassa (ns. synkroninen ja semanttinen johto, ks. lukua 2). Samoin yksittäisten verbijohdosten sijoittaminen merkitysluokkiin ja niiden alakategorioihin perustuu hienojakoisiin semanttisiin piirteisiin (vrt. esim. Kytömäki 1977, jolla merkitysluokat eivät jakaudu alalajeihin, koska tutkimuksessa korostuvat johdosten yleiset merkityspiirteet ja johdinten funktiot).

Luvussa 4 tarkastelen aineiston verbijohdoksia ja niiden kantanomineja lähinnä generatiiviseen semantiikkaan perustuvan sanasemantiikan kannalta (fennistiikan sovelluksista ks. esim. Jämsä 1986; Koski 1978; 1983; Kytömäki 1977). Leksikaalisemanttisia kysymyksiä lähestyn pääasiassa leksikografian ja ns. inkorporaation leksikaalisen tulkinnan näkökulmista. Leksikografisella semantiikalla tarkoitan väljästi sitä tapaa, jolla lekseemien merkitys sanakirjoissa yleensä ymmärretään ja kuvataan (ks. Vilppula 1986/1987; Raukko 1994). Inkorporaation leksikaalinen tulkinta (ks. lukua 4.2.2.1) tarjoaa teoreettisen taustan, jota vasten tarkastelen kantanominin merkityksen ja verbijohdoksen merkityksen suhdetta. Tulkinnan lähtökohtana ovat lähinnä Woodburyn ja Apresjanin esittämät näkemykset, jotka perustuvat transformaatiokielioppiin ja erilaisiin sijakielioppimalleihin (ks.

Nikunlassi 1986; Mustajoki 1986). Formaalin leksikografisen semantiikan ja funktionaalisemman inkorporaation leksikaalisen tulkinnan lisäksi sovellan tutkimuksessani funktionalistista semantiikan teoriaa (ks. Seppänen 1981) ja prototyypiteoriaa (ks. Leino 1993; Raukko 1994).

1.3 Tutkimuksen tavoitteista ja menetelmästä

Tutkimukseni ensisijaisena tavoitteena on erotella supistumaverbien monimerkityksesestä ryhmästä sellaiset verbijohdokset, jotka voidaan katsoa instrumentatiivien semanttiseen ryhmään kuuluviksi. Instrumentatiivin tulkintakriteereitä sekä kantasanan ja johdoksen suhdetta käsittelen luvussa 2. Instrumentatiivien rajankäyntiä muiden merkitysryhmien kanssa käsittelen luvussa 3, jolloin pyrin myös löytämään instrumentatiivit kattavan ja ne muista merkitysryhmistä erottavan piirteistön. Koska tarkoitukseni on hahmotella ne rajat ja kriteerit, joiden sisällä instrumentatiivinen verbijohdos voidaan määritellä, soveltuu supistumaverbi-tyyppi esimerkkiaineistoksi johtimen semanttisen väljyyden vuoksi. Tällöin verbijohdoksen merkitys määräytyy muualta kuin johtimesta käsin. Instrumentatiivijohdosten derivointiin ei suomessa ole vakiintunut yhtä johdinsuffiksia, vaan johtimina esiintyvät pääasiassa yleisverbistimet⁴. Niistä osa on kuitenkin nykykielessä epäproduktiivisia (esim. *naulita*) ja osa sisältää vihjeen verbin mahdollisesta merkitystyyplistä (esim. *marjastaa*, jossa kaptatiivisuuteen

4

Instrumentatiivisissa verbijohdoksissa esiintyvät seuraavat johtimet (Kytömäki 1992a: 272): 1. tyyppi: TA (*aurata*), sTA (*ansastaa*) ja TA-I (*purjehtia*); 2. tyyppi: TTA (*puukottaa*); 3. tyyppi: TA-L (*autoilla*) ja TTA-L (*jaloitella*); 4. tyyppi: I (*kuokkia*) ja ITS (*tilkitä*).

vihjaava *STA*; *kloorittaa*, jossa instruktiivisuuteen vihjaava *TTA*) (Kytömäki 1992a: 278). Supistumaverbien johto-opillis-semanttisessa luokittelussa on myös omat hankaluutensa. Ensinnäkin useat supistumaverbit hahmottuvat synkronisessa tarkastelussa kantasannomiksi (esim. *vastata*, jolle ei löydy "johtamattomaan perussanaan" rinnastuvaa korrelaattia, ks. luku 2.1), jolloin parafrasikuvaus ei ole mahdollinen (ks. Kytömäki 1992a: 2). Toiseksi supistumaverbien johtimen semanttinen väljyys mahdollistaa sellaisten, varsinkin lainaperäisten johdosten synnyn, joiden merkitystä ei voida kuvata ja luokitella tässä tutkimuksessa käytettyjen määrältään rajallisten parafrasien avulla (vrt. Haipus - Pääkkönen 1980, joilla denominaalisten verbijohdosten merkitysparafraaseja on 21).

Pääasiallinen tutkimusmenetelmäni on kvalitatiivinen analyysi aineiston syntaktis-semanttisessa tarkastelussa. Morfologiaan kiinnitän huomiota kantasanojen rakenteellisten kriteerien määrittelyssä (luku 2) sekä kokoavassa aineiston morfologisessa katsauksessa (luku 4.1), jossa esitän aineiston kvantitatiivisen kuvauksen. Luvussa 4.2 käsittelen instrumentatiivien semantiikkaa lähinnä generatiiviseen semantiikkaan ja komponenttianalyysiin tukeutuen. Kantanomiinien ja verbijohdosten yleisten merkityspiirteiden lisäksi tarkastelen instrumentatiivien merkityksenmuutoksia, polysemiaa ja merkityksen muodostumista. Lopuksi hahmotan kokoavasti instrumentatiivien luokan sekä instrumentatiivin prototyypin (luku 4.3).

1.4 Tutkimusaineisto

Tutkimukseni aineistona ovat Suomen kielen perussanakirjan (= PS) supistuma-verbit (n. 1 100). Aineistonkeruuta on jouduttanut Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen sanatietokannasta taivutustyyppinumeroilla (73 - 75) poimittu hakusanalista. Tämän vuoksi käsittelyn ulkopuolelle ovat jääneet sellaiset yhdysverbit kuin *höyrykuivata*, *kuumaliimata*, *-valssata*, *pohja-* ja *ruiskumaalata*, jotka esiintyvät sanakirjassa ilman taivutusnumeroa, kantanomininsa tai edelleenjohdoksensa yhteydessä.

Se, että tutkimukseni aineisto on kerätty yhdestä, n. 100 000 hakusanaa sisältävästä sanakirjasta, aiheuttaa tietenkin sen, että tutkimukseni näkökulma on melkoisen suppea ja yksipuolinen. Toisaalta valinnalla on puolensa. Ensinnäkin PS muodostaa sen synkronisen tason (tästä tarkemmin luvussa 2.3.1), jolla verbijohdosten analyysissa tulen liikkumaan (vrt. esim. Räisänen 1988: 19). Hakusanojen (eli kantanominien ja verbijohdosten) esiintyvyys perustuu yksisiin toimitusperiaatteisiin ja merkitysten määritelmät niihin pohjautuviin sanartikkeleihin. Jos olisin kerännyt aineistoa myös esim. erikoisalojen sanastoista - mikä toisaalta olisi ollut melko työlästä - olisi tämä aineiston erilähtöisyys saattanut vaikeuttaa johdosten tulkintaa. Murre-esimerkkejä en ole tutkimukseeni sisällyttänyt, koska aineisto olisi paisunut liiaksi ja koska murteiden sanastossa varianssi on suurempaa, varsinkin kun kyseessä on semanttisesti tarkkaan rajautumaton johdostyyppi (ks. esim. SMS s.v. *aidata*, joka on yleiskielistä vastinetaan polyseemisempi - neljä semeemiä - ja jolla on rinnallaan kolme osittain synonyymista samakantaista johdosta). Tutkimusaineistoni edustaa "suomen

nykyisen yleiskielen keskeisiä sanavaroja”, jonka koostumuksesta ks. PS:n alkusanat (1990: V) sekä Haarala - Nissinen (1994). Verbijohdoksen yleisistä ”sanakirjakynnyksen” ylityskriteereistä ks. Kytömäki (1991: 110).

Verbijohdosten käsittelyn yhteydessä olevat tekstiesimerkit olen poiminut satunnaisesti lähinnä kaunokirjallisuudesta ja joukkoviestimistä. Tällöin olen merkinnyt esimerkkilauseeseen lähdeviitteen (ks. lähdeluettelo). Lähdeviitteettömät esimerkkilauseet olen keksinyt itse.

2 INSTRUMENTATIIVISESTA VERBIJOHDOKSESTA

2.1 Synkronisesta johto-opista

Tutkimuksen synkroninen ja syntaktis-semanttinen näkökulma vaikuttaa siihen, kuinka käsitteet kantasana ja denominaalinen verbijohdos sekä niiden välinen suhde hahmottuvat.

Johto-opillisia käsitteitä käytän tutkimuksessani lähinnä Pentti Suihkosen (1994: 12 - 13) terminologian mukaisesti. Kantasanalla tarkoitan sellaista lekseemiä, johtamatonta tai johdettua sanaa, josta on derivoitu uusi lekseemi, johdos. Kanta on puolestaan se johdetun sanan osa, joka jää jäljelle johdinsuffiksi(e)n erottamisen jälkeen ja joka esiintyy kielessä itsenäisenä lekseiminä. Juuri (tai juurimorfeemi; Koski 1982: 27 - 28) on preleksikaalinen, kantasannattoman johdosvartalon osa, joka ei esiinny kielessä itsenäisenä lekseiminä. Vaikka lekseemien välistä johtosuhdetta voidaan periaatteessa pitää kaksisuuntaisena (bi-directionality; ks. Leech

1974: 224 - 225) tai epäsuuntaisena (Karlsson 1983: 268), merkitsen sitä leksikaalista kannasta johdokseen päin osoittavalla nuolella, esim. *aura* → *aurata*. Tällä kuvaan sitä synkronisen tason korrelaatiota, joka lekseemien välillä vallitsee, sekä sitä, että johtosuhde on morfologisen kriteerien kannalta mahdollinen.

Näin käsitteet kantasana ja johdos menettävät kielihistoriallista ulottuvuuttaan. Niiden asemesta voitaisiinkin puhua pelkästään korrelaateista⁵, koska synkronisessa tarkastelussa samakantaiset johdotukset muodostavat vain sanarypään, jonka yksittäisten jäsenten generointi- ja ikäjärjestykseen ei puututa (ks. Räisänen 1978: 330). Korrelaatio on kahden tason ilmiö: sanueen sisäinen ja sanueiden välinen. Supistumaverbien osalta voidaan olettaa jossain kielen vaiheessa vallinneen johdosketjun 2-tavuinen nomini → supistumaverbi, johon korrelaatioon myöhemmin syntyneiden supistumaverbin sisältävien sanueiden voidaan katsoa nojaavan. Tällöin supistumaverbien tulkinnassa on perusteltua nojata edellä mainittuun yhden derivaatioaskeleen korrelaatioon, mikäli tällainen on olemassa tai osoitettavissa. (Ks. Räisänen 1978: 328 - 330.) Näin myös käsitteet kantasana ja johdos ovat mielekkäitä, olkoonkin yksittäisen supistumaverbin syntyminen mikä tahansa (erilaisista johtotavoista ks. Suihkonen 1994: 15 - 22, vars. korrelaatiojohdosta ks. Laakso 1990: 17 ja Tapani Lehtinen 1979: 244 - 246).

5

Vrt. esim. Laakso (1990: 33 - 34), joka erottaa käsitteet kantasana ja korrelaatti toisistaan siten, että kantasana on johdoksen morfologinen kantalekseemi (esim. *suuri* → *suurenee*) ja (primaari)korrelaatti sanueen lekseemi, joka merkityspiirteiltään eniten muistuttaa kyseisen johdostyyppin morfologista kantasanaa (esim. *kevyt* → *kevenee*). Tutkimuksessani kantasana-käsite kattaa siis molemmat Laakson terminologian "kantasana"-tyypit. Kantasana-käsitteen akronisuuden korostamiseksi sen sijasta voisikin puhua pelkästä morfosemanttisesta motiivista (tästä ks. Laakso 1990: 16).

Denominaalisina verbijohdoksina pidän sellaisia supistumaverbejä, jotka sekä morfologisesti että semanttisesti korreloivat perussanaksi tajuttavaan nominiin eli johdoksen kantasanaan. Tällöin kantasanan ja johdoksen sekä niiden välisen suhteen tulkinta ei perustu etymologisiin tai diakronisiin kriteereihin, vaan kielenkäyttäjän kielitajuun⁶ eli mentaalisiin kriteereihin (Kytömäki 1992a: 3; kielitajun määrittelystä ks. lukua 2.3.1).

Morfologisen rakenteensa puolesta supistumaverbin kantanomineiksi sopivat ensinnäkin (diakronisesta näkökulmasta) johtamattomat perussanat eli kaksitaivuiset *A-* ja *e-*vartaloiset nominit (näistä ks. esim. Rintala 1978: 151), joista verbijohdos on säännöllisesti (tästä ks. Suihkonen 1994: 16 - 17) johdettavissa, esim. *aita* → *aidata*. Lisäksi kantanomineina voidaan pitää johtamattomiin perussanoihin (tavallisen kielenkäyttäjän leksikossa) vertautuvia nomineita, jotka voivat sisältää johtimeksi erotettavan elementin, esim. *hanko*, *vipu*, *kärri*, sekä *i:*llä suomeen mukautettuja tai sellaisenaan lainautuneita nomineita, esim. *filmi* ja *golf*. Tällaisia synkronisesti johtamattomia nomineita ovat *o-*, *ö-*, *u-*, *y-*, *i-* ja osin *e-*loppuiset 2-tavuiset nominit, joissa mahdollinen johdin ei nykykielen näkökulmasta ole enää erotettavissa eikä semanttisesti määriteltävissä (johtimia ja niillä derivoituja nomineja diakronisesta näkökulmasta on esitellyt Hakulinen 1979: 119 - 122, 184, 188 - 192, 216, 222; ks. myös Kangasmaa-Minn 1983: 30 - 35; Karlsson 1983: 251- 253). Kantanominin synkroninen johtamattomuus vaikuttaa johtosuhteen tulkintaan

6

Historiallisen eli abstraktisen morfologian sekä kielitajuun perustuvan konkreettisen morfologian eroista ja johdokselle asettamista kriteereistä ks. Ojanen - Uotila-Arcelli (1979: 1); Wiik (1978: 169 -). Psykologisen todellisuuden kriteeristä synkronisessa derivaation kuvauksessa ks. Kytömäki (1977: 32).

siten, että vaikka nomini historiallisesti olisikin deverbaali, se hahmottuu nykyisessä kielitajussa myös kantaverbinsä kantasanaaksi (vrt. esim. *hyppy*, joka on selvästi deverbaali teon tai teon tuloksen nimi, jolloin johtosuhde *hyppy* - *hypätä* ei tunnu semanttisesti luontevalta).

Supistumaverbien kantasanoiksi en katso sellaisia nomineja, jotka sisältävät sekä morfologisesti että semanttisesti erotettavan johdinaineksen. Instrumentatiivien tarkastelussa tällöin esiin nouseva ryhmä ovat *in : ime* -johdokset, jotka yleensä ovat deverbaaleja tekimennimiä (ks. Länsimäki 1987). Esim. *vatkain* ei ole *vatkata*-verbin kantanomini, vaan mieluummin siitä derivoitu johdos tai vain saman juuren *vatka*- sisältävä. Samoin hahmottuvat myös sellaiset johdokset kuin esim. *vispilä*, joka ei ole *vispata*-verbin kantasana, vaan korreloituu verbiin *vispilöidä*. Myös sellaiset lainanominit kuin *meisseli* ja *halstari* (joissa johdinta on vain *-i*, vrt. esim. *ajuri*) eivät sovi kannoiksi supistumaverbeille *meislata* ja *halstrata*, jotka nekin ovat lainaa, vaan johdoksille *meisselöidä* ja *halstaroida* (ks. Koski 1982: 94). Sekä morfologisesti että semanttisesti supistumaverbikantaisiksi hahmottuvat myös *e-*, *U-*, *UU-* ja *Us-*johtimiset tekoa tai teon tulosta merkitsevät johdokset (ks. ed. *hyppy*) (ks. esim. Rintala 1978: 156).

Morfologisen transparenttiuden lisäksi kantasanalta ja johdokselta edellytetään myös semanttista motivaatiota, ts. sitä että "tavallinen kielenpuhuja" tajuaa sanojen välisen semanttisen yhteyden, esim. *maali : maalata* (Räisänen 1987: 492). Raija Lehtinen (1976: 64) käyttää termiä semanttinen nominikantaisuus tarkoittamaan sitä, että verbin merkitys on kuvattavissa verbin kanssa samaan sanueeseen kuuluvan nykykielisen nominin avulla. Nykykielisyys tässä tutkimuksessa

tarkoittaa sitä, että nominin on oltava PS:ssa hakusanana. Lähestymistapaa, jossa on kyse johtosuhteiden tunnistamisesta ja tulkinnasta, voitaisiin kutsua semanttisen johdon näkökulmaksi (ks. Suihkonen 1994: 22). Johtosuhteen tulkitsemisen kriteerinä tässä tutkimuksessa on toisaalta PS merkityksenmääritelmiseen, toisaalta kuvauksessa käytettävä parafrasimenetelmä.

Sellaiset kantasansa kanssa semanttisesti, ja ehkä morfologisestikin, motivoitumattomat eli idiomaatistuneet⁷ johdokset kuin *käsittää*, joka on menettänyt johdoksen luonteen ja semanttisen suhteensa 'käsien avulla toimimiseen, tms.' (ks. Hakulinen 1979: 291, muita tapauksia ks. s. 283, 287), jäävät näin tutkimuksen ulkopuolelle. Johtosuhteen muita semanttisia ehtoja, kuten esim. kannan ja johdoksen merkitysalojen vastaavuutta (ks. Raija Lehtinen 1976: 66 - 67), käsittelen aineiston analyysin yhteydessä sekä luvussa 4.2.

Mainittakoon vielä, että tutkimuksen näkökulmaa ei voi pitää puhtaasti synkronisena, vaikkei yksittäisten lekseemien syntysuhteisiin jne. puututakaan. Esim. kantanominien morfologis-semanttisten rajoitusten asettaminen ja idiomaatistu-

7

Käytän termiä idiomaatistuminen Kytömäen (1992b: 70; 1993: 262) tapaan tarkoittamassa lekseemin johdosmaisuuuden himmenemistä eli sitä, että vartalon ja johtimen suhteet eivät ole semanttisesti ja morfologisesti läpinäkyviä (vrt. esim. Karlsson 1983: 263, joka kutsuu ilmiötä leksikaalistumiseksi). Termillä leksikaalistuminen Kytömäki tarkoittaa vain johdoksen vakiintumista leksikkoon. Lisäksi leksikaalistumiseksi voidaan kutsua lekseemin merkityksen erilaisia muutosprosesseja, jolloin idiomaatistuminen on (laajasti ymmärretyn) leksikaalistumisen yksi osailmiö tai alalaji (leksikaalistumisen erilaisista määritelmistä ks. Koski 1981, leksikaalistumisen syistä ks. Suihkonen 1994: 37). Leksikaalistumista tarkastelen lähemmin luvussa 4.

misien asteen määrääminen nojaavat jossain määrin tietoon diakronisesta sananmuodostusprosessista ja voivat olla siten diakronisia kannanottoja (ks. Koski 1982: 97 - 98).

2.2 Instrumentatiivisen verbijohdoksen määritelmä

Tässä tutkimuksessa käsitys instrumentatiivisesta verbijohdoksesta sekä sen kuvausmalli perustuvat Leena Kytömäen (1977; 1978; 1992a) soveltamaan ns. parafraasimenetelmään. Verbin merkitys⁸ (derivaatioprosessin kannalta) voidaan tällöin kuvata useampisanaisella parafraasilla, joka vastaa verbijohdoksen semanttista syvärakennetta. Parafraasi koostuu generatiivisen semantiikan syvärakenteen abstrakteista (apu)verbeistä (esim. AIHEUTTAA, ALKAA ja KÄYTTÄÄ) sekä verbijohdoksen kantasanasta, joka edustuu jossakin roolikieliopin semanttisessa roolissa (esim. AIHEUTTAJA, KOHDE, KOKIJA ja VÄLINE). Verbijohdoksen semanttinen ryhmä määräytyy sen perusteella, mikä on parafrasien rakenne, siinä esiintyvä abstraktiverbi sekä kantasanan semanttinen rooli ja syntaktinen asema. (Menetelmän teoreettisesta taustasta ks. Kytömäki 1977: 79 -; erilaisista rooli- ja sijakielioppimalleista ks. Cook 1989; Mustajoki 1986).

Instrumentatiivisesta verbijohdoksesta voidaan konstituoida merkitysparafraasi,

8

Merkityksellä tarkoitan tässä merkitystyyppiä eli sitä semanttista ryhmää, johon verbijohdos derivoinnin jälkeen tulkitaan kuuluvaksi (ks. Koivisto 1991: 30). Tässä esiteltävä johto-opillinen merkityskategoriointihan on vain yksi näkökulma verbin merkitykseen, vrt. esim. perusuhdekategoriat (transitiivisuus - intransitiivisuus), teonlaatukategoriat (momentaanisuus - kontinuaatiivisuus - frekventatiivisuus) jne. (ks. Tapani Lehtinen 1979: 2 - 3).

joka sisältää abstraktin KÄYTTÄÄ-verbin⁹ sekä johdoksen kantanominin, joka on rooliltaan (tai syväsijaltaan) VÄLINE eli INSTRUMENTTI. Esim. *harjata*-verbi voidaan kuvata parafrasilla 'KÄYTTÄÄ harjaa', jossa johdoksen välinetarkoitteinen kantanomini on rooliltaan VÄLINE (eli 'eloton tekemiseen vaikuttaja', Hakulinen - Karlsson 1988: 102) ja KÄYTTÄÄ-verbi edustaa yleistäen verbin ilmaisemaa toimintaa, ts. on spesifimmän 'puhdistamisen, lakaisemisen tms.' abstrahoitu yläkäsite eli hyperonyymi. (Kytömäki 1977: 236; 1992a; 271.) Tällainen instrumentatiivisen verbijohdoksen määritelmä edustaa ns. leksikaalista tulkintaa (ks. Nikunlassi 1986: 19), jossa verbin merkitykseen sisältyvän välineen täytyy olla morfologisesti läpinäkyvä eli verbiin transparentisti inkorporoitunut (Nilsen 1973: 155). Instrumentatiivisia verbejä eivät siis ole sellaiset verbi(johdokse)t, joihin tieto välineestä sisältyy inherentisti eli luontaisesti (Pajunen 1988: 32), kuten esim. *katsoa* (silmät), *kuulla* (korvat), *kävellä* (jalat) jne. Tällaisia opaakkia instrumentti-inkorporaatiota (Nilsen 1973: 155) edustavia verbejä ei voi kuvata edellä mainitulla parafrasilla, jossa väline edustuu leksikaalisena elementtinä, vaan esim. synonyymisella paralekseemillä (ks. Koski 1981: 19; 1983: 337), jossa väline ilmaistaan semanttisella elementillä (ks. Länsimäki 1987: 174), esim. *juosta* 'liikkua nopeasti jalkojen avulla, tjs'.

9

Käyttää-verbin valintaa instrumentatiivisten verbijohdosten syvärakenteen apuverbiksi puoltaa se Cookin (1989: 49) havainto, että englannin verbeistä *use* lienee ainoa varteenotettava "instrumentaaliverbi" (instrumental verb), jonka merkitys sisältää instrumentaalisuuden piirteen, ts. jonka syvärakenteessa INSTRUMENTTI-rooli (tai -sija) on aina pakollisena läsnä. Verbien polysemia on otettava tietenkin huomioon, jolloin metakielen KÄYTTÄÄ-verbi vastaa yleiskielen *käyttää*-lekseemiä vain yhden semeemin osalta: 'pitää jotakin välinettä, apuneuvoa, menettelytapaa tms. apuna määrätarkoituksessa' (PS).

2.3 Instrumentatiivisen verbijohdoksen tulkinnasta

2.3.1 Leksikko ja sen tulkinta

Instrumentatiivisten supistumaverbien erittelyssä (luku 3) tulkintani rajoittuu ensisijaisesti kontekstittomaan verbijohdokseen sekä PS:n sille antamaan merkityksenmääritelmään. Tällöin PS edustaa ikään kuin sitä kielenkäyttäjän kielitajua ja sulkeista systeemiä, jonka rajoissa tulkinnan on tapahduttava.

Synkronisessa johto-opin tutkimuksessa johtosuhteiden tulkintaa on perusteltu vetoamalla "naiivin kielenpuhujan kielitajuun" ja "intuitioon", jotka ovat käsitteinä hämäriä ja hankalasti todennettavissa. Esim. Haijus ja Pääkkönen (1981) sanovat painottavansa johtosuhteiden tulkinnassa "ns. tavallisen kielenpuhujan johto-opillista kielitajua", mutta myöntävät, että käytännössä ratkaisut jäävät "tutkijan oman kompetenssin varaan" (mts. 7). Tutkijan kompetenssin tueksi ja kielitajun selvittämiseksi voidaan järjestää erilaisia testejä (esim. Kytömäki 1977; ks. myös Räisänen 1978; Häkkinen 1981), mihin en ole kuitenkaan ryhtynyt testien hankaluuden vuoksi (ks. myös Kytömäki 1992: 3). Pysin johtosuhteiden tulkinnassa mahdollisimman pitkälle pysyttelemään PS:ssa ikään kuin se olisi yhden kielitajun hallitsema leksikko, joka selittää ja tulkitsee itseään merkityksenselitteiden ja valintojen kautta¹⁰. Tietenkin lopulliset ratkaisut jäävät tulkitsijan kompe-

10

Tällä on myös haittapuolensa. Ensinnäkin etäisyys tutkimusten tulosten ja "todellisen" kielen välillä kasvaa ja suhde hämärtyy. Oman tulkintani, tutkimusmetodin ja teoreettisen viitekehyksen aiheuttamien valintojen lisäksi suodattimeksi nousevat myös sanakirjan toimittajat näkemyksineen ja valintoineen. Lisäksi sanakirja-artikkelien suhtautuminen semanttisiin kysymyksiin,

tenssin ja valitun metodin varaan.

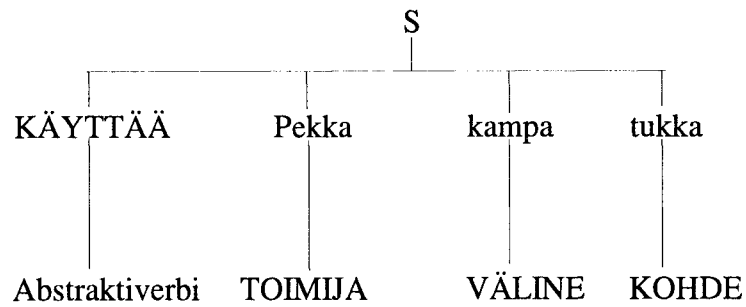
Lisäksi PS:n korosteista asemaa aineistona lisää se, että sanakirja on aina jossain määrin formaalistettu ja idealisoitukin kuvaus kielestä, oma kielisysteeminsä. Tämä palvelee tutkimukseni formaalia otetta sekä sen rajoitettua ja rajoittunutta näkökulmaa tutkittavaan ilmiöön. Sanakirjaa ei voida kuitenkaan pitää ns. luonnollisena leksikkona, kuten yksittäisen kielenkäyttäjän sanastoa. Se on eri leksikoista koottu lekseemien luettelo, makroleksikko, johon sisältyy erilaisia mikroleksikoita. (Koski 1978: 101; 1981: 22.) Tämä täytyy ottaa huomioon lekseemien välisten suhteiden tulkinnassa siten, että kantasanan ja johdoksen (niiden semeemien) on kuuluttava samaan mikroleksikkoon (esim. jonkin erikoisalan kieli) ja sanojen käyttöalan tulee suurin piirtein vastata toisiaan (sanojen käyttöalan kuvauksesta ks. PS 1990: VIII).

Edellä esitetyn vuoksi liikun verbijohdosten analyysissä lekseemien merkityksineen eli semeemien tasolla. Tämä on välttämätöntä varsinkin lekseemien monimerkityksisyyden eli polysemian vuoksi. Polyseemisiksi katson ensinnäkin sellaiset PS:n lekseemit, joiden eri semeemit on numeroin erotettu toisistaan (semeemiin viitataan lekseemin jälkeisellä rivinalisella numerolla). Tällöin lekseemin eri merkitysten välinen ero on (yleensä) selvä ja semeemijako tarkkarajaisesti osoitettavissa (vrt. esim. lauseita *lasti laivataan₂ Suomessa* ja *lasti laivataan₁ Suomesta Saksaan*). Polyseemisiksi katson myös sellaiset lekseemit, joilla PS:ssa on vain yksi

esim. polysemiaan, on varsin ongelmallista (ks. Vilppula 1987; Raukko 1994: 45 - 46).

monitulkintainen ja tarkkaan rajautumaton merkityksenselite. Merkintätapana PS:ssa on tällöin sana *tai*, puolipiste tai pelkät pilkut ja synonyymiset sanat. Homonymiaa eli kahden lekseemin sattumanvaraista samanlaisuutta merkitsen (milloin se on tarpeellista) lekseemin etisellä numerolla. (Käsitteistä ks. Koski 1978: 100; 1991: 130 -.) Semeemitasoon perustuvaa johtosuhteiden tulkintaa puoltaa myös Kosken (1981: 15) huomautus, että ”derivaatio ei ole aina lekseemi-kohtainen vaan että se on usein semeemikohtainen”. Esim. Kytömäki (1977) tulkitsee NS:n verbijohdoksia pääasiassa lekseemitasolla. Hän esim. mainitsee verbin *laivata* vain kausatiivijohdosten luettelossa (mts. 196), vaikka PS:n tapaan myös NS erottaa *laivata*-lekseemistä semeemit ’lastata laivaan’ ja ’kuljettaa laivala’.

Koska verbit ovat kontekstuaalinen sanaluokka eli ”saavat merkityksensä koko siitä tilanteesta, jota niillä kuvataan” (Koivisto 1991: 20), ja käsittelemäni johdin merkitykseltään viime kädessä kontekstisidonnainen, on rajankäynnissä muihin semanttisiin ryhmiin turvauduttava sanakirja-artikkelin ulkopuoliseen tietoon ja koko lauseen merkityssuhteisiin. Mikäli verbijohdoksen tulkintaan ja semanttisen ryhmän määräytymiseen ei riitä pelkkä PS:sta saatava tieto, käytän apuna esimerkkilauseita. Pyrin kuitenkin rajaamaan tulkinnan suppeaan kontekstiin, lauseen ytimeen, joka perustuu verbin ja sen hallitsemien syväsjöjen suhteisiin (Kangasmaa-Minn 1982: 44). Instrumentatiivijohdoksessa kyseessä on tällöin kolmipaikkainen predikaatio, jossa VÄLINEEN lisäksi esiintyvät TOIMIJA ja KOHDE (Kangasmaa-Minn 1982: 48), esim. lauseen *Pekka kampa tukkaansa* syvärakenteen ja syväsjat (eli valenssiroolit voi esittää seuraavasti (kuvausmalista ks. Cook 1989: 35):

Instrumentatiivijohdos on siis predikaatioltaan ensisijaisesti kolmipaikkainen (pintalauseen tasolla paikkaluku on siis kaksi). Toissijaiselta paikkaluvultaan (näistä ks. Pajunen 1988: 16) instrumentatiivijohdos voi olla myös nelipaikkainen, esim. jos KOHDE-roolin rinnalla tuodaan ilmi tekemisen TULOS (esim. *Pekka kampa tukkaansa jakauksen*).

2.3.2 Tulkinnan ongelmat

Instrumentatiivisten verbijohdosten ryhmän rajaamisessa voidaan nähdä kaksi pääongelmaa: johdosten idiomaatistuminen (ja leksikaalistuminen) sekä rajankäynti muiden merkitysryhmien kanssa (Kytömäki 1977: 238). Kuten edellä (luku 2.1.2) kävi ilmi, idiomaatistuneet ja leksikaalistuneet, semanttisesti kantasanaansa motivoitumattomat johdokset jäävät tämän tutkimuksen ulkopuolelle (vrt. esim. Cannelin 1930). Samoin vaille tulkintaa jäävät sellaiset johdokset, joille ainakaan PS:sta ei ole löydettävissä kantasanaa. Tällaisiin tapauksiin palaan luvussa 3.5. Keskeiseksi ongelmaksi ryhmittelyssä jää siis rajankäynti muiden funktionaalisten johdostyyppien, varsinkin kausatiivien kanssa.

Denominaalista verbijohdosta voidaan pitää kausatiivisena, mikäli "sen vaikutus on ilmaistavissa vastaavana ei-kausatiivisena tuloslauseena, joka sisältää johdoksen kantanominin" (Kytömäki 1992a: 268). Kausatiivijohdokset voidaan jakaa alalajeihin sen mukaan, millainen parafrasissa oleva tuloslause on rakenteeltaan. Rajanveto kausatiivijohdosten ja instrumentatiivijohdosten välillä ei ole aina selvää. Instrumentatiivijohdosten kannalta ongelmallisia kausatiivityyppejä ovat instruktiiviset, lokatiiviset ja "kausatiiviset" (määrittelystä ks. luku 3.4) johdokset. Näitä käsittelee luvuissa 3.2 - 3.4. Sellaiset kausatiivityypit kuin privatiivit (esim. *kuoria*), kaptatiivit (*kalastaa*), faktiivit (*kuivata*) ja lingvatiivit (*suomentaa*) erottuvat instrumentatiiveista selvästi.

Instrumentatiivien ja kausatiivien lisäksi Kytömäki (1992a: 262 - 274) erottaa denominaalisista verbijohdoksista seuraavat semanttiset ryhmät: statusjohdokset, jotka ilmaisevat subjektin ominaisuutta, roolia ja fyysistä tai psyykkistä tilaa (*raivota*), suhtautumisjohdokset (esim. *x vierastaa y:tä* 'x kokee, että y on vieras'), muutosjohdokset, jotka ilmaisevat muutosta subjektin tilassa tai suhtautumisessa (*mustua*, *rakastua*), puhumisjohdokset, jotka voidaan jakaa puhuttelujohdoksiin (*teititellä*) ja sitaattijohdoksiin (*moikata*), sekä kannalla ilmaistun nauttimista merkitsevät johdokset (*nuuskata*). Rajanveto näiden ja instrumentatiivisten johdosten välillä on yleensä ongelmaton. Edellä esitettyjen semanttisten ryhmien lisäksi Kytömäki (1992a: 276) mainitsee sellaiset johdokset, joissa kantana on sisällön objekti, esim. *bebopata* 'soittaa bebopia' ja *diskota* 'tanssia diskoa' (Hakulisen - Karlssonin 1988: 179 mukaan sisällönobjekti on "marginaalisesti transitiivisiin verbeihin okkasionaalisesti liittyvä, usein verbin kanssa samamerkityksinen pintaobjekti"). PS:n supistumaverbeistä useat varsinkin vierasperäiset ja intransi-

tiiviset johdokset kuuluvat merkitykseltään mieluummin tähän kuin instrumentatiivijohdosten ryhmään. Niiden parafraasiin sopii KÄYTTÄÄ-verbiä luontevammin esim. 'pelata' (*bingota, golfata, lotota, totota*), 'tehdä' (*putata*) tai 'harrastaa' (*joogata, judota, jumpata*). Jotkut tämäntyypiset supistumaverbit eivät sovi luontevasti mihinkään edellä luetelluista merkitysryhmistä, esim. *soundi* → *soundata* (parafrasissa 'tuottaa' tms.):

(1) 22-Pistepirkko soundaa omanlaisenaan ja kiinnostavana olipa bändi sitten millä tuulella hyvänsä (Tammerfest 1996: 12).

3 AINEISTON INSTRUMENTATIIVISET SUPISTUMAVERBIT

3.1 Varsinaiset instrumentatiivit

Varsinaisesti instrumentatiivisiksi verbeiksi katson sellaiset johdokset, joista parafraasi 'KÄYTTÄÄ välinettä' on ainoa mahdollinen. Kytömäki (1977: 239) ilmaisee asian siten, että näissä verbeissä "kannalla on pelkkä välinearvo" eli kantasana ei voi missään yhteydessä olla muun syvärakenteen verbin kuin KÄYTTÄÄ määritteenä. VÄLINE-rooli tarkoittaa koko lauseen kannalta sitä, että kantasana ei sisälly verbin ilmaiseman toiminnan aiheuttamaan muutokseen¹¹.

11

Vaikka instrumentatiivisen verbijohdoksen ilmaisema toiminta ei välttämättä ole kausatiivista (Kytömäki 1977: 234), tarkastelen verbijohdoksia sellaisissa konteksteissa, joissa verbin ilmaisema tekeminen on ensinnäkin terminatiivista (eli loppuun saatettua) sekä mahdollisesti myös resultatiivista (eli tuloksellista)(käsitteistä ks. Hakulinen - Karlsson 1988: 181, 183). Tällöin voidaan nähdä

Vaikka toiminta olisi kausatiivista eli se aiheuttaisi tilan, joka aikaisemmin ei ollut voimassa (Kytömäki 1978: 130), ei väline teon tuloksessa ole läsnä. Esim. lauseen *mies sahasi saunapuita* semanttisessa tulkinnassa 'mies toimii sahan avulla ja aiheuttaa sen, että saunapuita on olemassa ts. katkaisee esim. pitkiä halkoja lyhyemmiksi, tjs.' *saha* on vain ulkopuolinen toimintaan vaikuttaja. Eeva Kangasmaa-Minn (1982: 48) ilmaisee asian siten, että "[i]nstrumentatiiviargumentin suhde verbiin [- -] on ulkokohtainen". Varsinaisten instrumentatiivisten verbijohdosten kriteerinä on lisäksi se, että VÄLINE-roolissa olevan kantanominin tarkoite on ennalta olemassa eikä synny verbin kuvaaman tilanteen myötä (vrt. lukuun 3.4 kausatiivinen merkitysryhmä). VÄLINE-rooli edellyttää myös sitä, että kantasanan tarkoite on verbin kuvaamassa toiminnassa väline, jolla tehdään jotakin, ei jolle tehdään jotakin (vrt. esim. *keila* → *keilata*, *tiski* → *tiskata*, *reivi* → *reivata*).

Seuraavassa luettelen aineiston varsinaiset instrumentatiiviset supistumaverbit. Polyseemisissä tapauksissa olen ottanut mukaan PS:ssa esiintyvistä merkityksenmääritelmistä vain sen semeemin, jonka osalta lekseemi on instrumentatiivinen. Merkityksenmääritelmät ovat PS:ssa esiintyvässä muodossa, joskin eräitä olen osittain tiivistänyt esim. synonyymeja poistamalla. Mikäli verbijohdoksen kantasana ei esiinny PS:n merkityksenmääritelmässä, olen merkinnyt kantasanan tai siihen liittyvät tarkennukset hakasulkeisiin. PS:n määrittelemät sanojen käyttöalat olen merkinnyt näkyviin, mikäli niillä on merkitystä johdoksen ja kantasanan semanttisen vastaavuuden tulkinnassa. Sanojen kuvallista käyttöä (PS:ssa merkin-

se, onko kantanomini toimintaan osallistujana ulkopuolinen vai ei.

tä kuv.) en ole merkinnyt näkyviin enkä ottanut huomioon merkitysten tulkinnassa.

aurata 1. 'avata tietä lumiauralla', 2. harv. 'kyntää (auralla)'

harata 1. 'käsitellä maata haralla'

harjata 'käsitellä harjalla₅'

huumata 1. 'hämärtää tajunta, turruttaa aistit, tainnuttaa, saattaa huumaustilaan' [huume₁ 'keskushermostoon lamauttavasti vaikuttavia aineita, huumausaine, narkoottinen aine']¹²

höylätä 'työstää höylällä'

1. **juntata** 'lyödä tai tiivistää juntalla'

jyrätä 'tiivistää ja tasoittaa jyrällä'

kairata 'vääntää kairalla reikä'

kammata 1. 'suoria t. siistiä kammalla hiuksia'

kangeta 'nostaa tai vääntää kangella'

kantata 3. urh. 'kallistaa suksen reuna [= kantti₁ 'suksen vahviste-reuna] lumeen kaarteessa'

karhuta leik. 'velkoa, periä, muistuttaa saatavasta' [karhu₄ = karhuamis- tai karhukirje leik. 'velkomiskirje']

karstata 'käsitellä tekstiilikuituja karstalla tai karstoilla kuitujen toisistaan erottamiseksi ja puhdistamiseksi'

kehrätä 1. 'tehdä lankaa (puu)villa- tm. säikeitä rukilla t. nyk. vars.

12

Karlssonin (1983: 274) mukaan supistumaverbejä ei voi muodostaa A-johtimella taivutustyyppistä *vene : veneen*. Olen kuitenkin sisällyttänyt korrelaatioparin *huume : huumata* instrumentatiiviin supistumaverbeihin, koska joissakin konteksteissa (laajasti ymmärretty) *huume* voidaan tulkita huumaamisen välineeksi, esim. *Asiakas huumattiin (tyrmäystipoilla)*. Morfologisesti ja semanttisesti *huume* sopii selvemmin kannaksi verbille *huumehtia* 'käyttää huumausaineita', jota ainakin tilapäisjohdoksena tapaa viestimissä (esim. HS 12. 4. 1996).

kehruukoneessa yhteen kiertämällä' [kehrä 1. 'vars. rukissa lankaa muodostava varttinäosa', 2. tekn. 'pyörivä kiekko, rulla tms. eril. koneissa']

kiilata 'halkoa kiiloilla'

kipata 'kaataa kuorma kipillä₁'

1. **kolkata** 'iskeä nuijalla, kalikalla tms.' [2. kolkka 'nuija, jolla pyydetään kalaa jään läpi']

kummata ark. 'pyyhkiä (pyyhe)kumilla₂'

2. **ladata** 'ajaa ladalla [: lata 'levymäinen maanpinnan tasoitin'] pelto'

lanata 'tasoittaa lanalla' [= lata]

langata 'puhdistaa hammasvälit langalla₁'

lassota 'heittää lassoa, vangita lassolla'

liftata 'kulkea peukalokyydillä [= lifti']

liipata 1. kans. 'hioa (kovasimella)' [liippa kans. 'viikatteenteroituskovasin']

luntata 'käyttää vilpillisesti kirjaa, muistilappua tm. apuneuvoa [= luntti] koulun kokeessa tai tentissä'

luodata 'tutkia veden syvyyttä, pohjan pinnanmuodostusta tms. luotaimen avulla' [luoti 1. 'luotaimen köyteen tms. kiinnitetty kartiomainen lyijykappale; tällainen luotain', 3. 'pystysuunnan tarkistukseen käytettävän luotilangan metallipaino; luotilanka']

luututa 'pestä (lattiaa) luutulla'

manata 1. 'saada jokin (tauti tai muu paha) tottelemaan loitsun avulla' [2. mana myt. 'jumalissa, ihmisissä, eläimissä ja esineissä piileväksi uskottu persoonaton ylikuonnollinen voima, väki']

mopata 'puhdistaa mopilla'

peilata 1. Peilata itseään 'katsella itseään peilistä', 2. 'heijastaa peilin tavoin'

pestata 'palkata palvelukseen, vars. siten, että työnantaja palvelusopimusta tehtäessä maksaa käsirahaa' [pesti 'pestiraha; pestausso-pimus']

piikata 'murtaa teräspiikillä ja vasaralla betonia, kiveä tms.' [piikki₁ erik. 'kiven tai betonin lohkomisessa ja pintakäsittelyssä käytettävä teräväkärkinen terästanko']

piiluta 'veistää piilulla ['leveäteräinen kirves']

piiskata 1. 'lyödä piiskalla'

plussata ark. 'laskea yhteen' [plussa_{1a} 'yhteenlaskun merkki']

1. **porata** 'tehdä poralla reikä tai reikiä'

raapata tav. raapia, kaapia [raappa₁ 'raaputusväline']

rassata 1. 'puhdistaa rassilla'

sahata 1. 'leikata sahalla₁'

seilata ark. 'purjehtia' [seili₁ vanh. 'purje']

2. **sihdata** ark. 'tähdätä' [2. sihti₂ 'ampuma-aseen tähtäin tai jyvä']

siklata 'kaapia siklillä ['pieni nelikulmainen terävsärmäinen teräslaatta, jolla silotetaan tasaisia puupintoja']

silmätä 'katsoa pikaisesti tai ylimalkaisesti' [silmä₁ 'ihmisen tai eläimen näköelin']

skeitata 'rullalautaila' [skeitti 'rullalauta']

skimbata 'hiihtää; lasketella' [skimba 'suksi']

stanssata 'meistää (= leikata meistillä)' [stanssi 'meisti']

tahkota 'hioa, teroittaa tahkolla₁'

tajuta 2. 'tiedostaa näkemänsä, kokemansa, havaitsemansa', 3. 'käsittää, ymmärtää, oivaltaa' [2. taju₂ 'vaistomainen kyky hahmottaa tai ymmärtää jotakin']

taltata 'työstää taltalla'

telata 'maalata telalla'

tussata 'piirtää, kirjoittaa, värittää t. merkitä tussilla [ark. = tussikynä₂ 'huopakynä']

2. **tuurata** 'hakata, jyyssä tuuralla'

vainuta '(koettaa) löytää, havaita vainunsa₂ avulla'

vaistota 'tajuta jotakin, olla selvillä tai päästä selville jostakin vaistonsa avulla'

1. **valssata** met. 'muovata metallia valssaimella [= 'kone, jossa vastakkain pyörivien valssien väliin ohjattu metallikappale venyy ja ohenee puristuksessa'] [1. valssi 1. 'tela', 2. paremmin: valssain]

varpata 'hinata alusta tai lauttaa kiertämällä (esim. ankkuriin kiinnitettyä) hinausvaijeria [= varppi₁] kelalle'

veivata 'pyörittää kampea tms.' [veivi 'kamppi']

viilata 'tasoittaa tai teroittaa jotakin viilalla'

vinssata 'nostaa tai siirtää vinssillä'

vintata 2. 'vinssata (= nostaa vinttikaivosta) vettä' [2. vintti 'kaivon vipulaite']

vivuta 'vääntää vivulla'

ynnätä ark. 'laskea yhteen' [ynnä₃ 'plus' (yhteenlaskua ilmaisemassa)]

zoomata 'muuttaa kuva-alan rajausta zoom-objektiivilla [= zoomi] kuvattaessa'

älytä 'oivaltaa, huomata, tajuta, ymmärtää, käsittää' [äly 'kyky selvittää ajattelun avulla asioiden olennaiset piirteet ja yhteydet, käsitys-, oivallus-, ajattelukyky, älykkyys, ymmärrys, intelligenssi, järki']

Selvästi instrumentatiiveiksi tulkittavia verbejä ovat sellaiset kuin esim. *harjata, höylätä, juntata, jyrätä, kairata, ladata, lanata, luututa, piiluta, porata, siklata* ja *telata*. Ne ovat monoseemisiä ja niiden merkityksenmääritelmä koostuu johdoksen kantanominista, joka on lähes poikkeuksetta adessiivissa, sekä sellaisesta välineen kanssa toimimista ilmaisevasta verbistä, jonka abstraktiksi muodoksi KÄYTTÄÄ-verbi sopii. Vaikka joidenkin instrumentatiivisten verbijohdosten merkityksen-

määritelmästä puuttuu johdoksen kantanomini, on sen tilalla synonyyminen tai kantanominiin muuten semanttisesti korreloitava nomini, esim. *kolkata* 'iskeä nuijalla tai kalikalla' = 'iskeä kolkalla', *liftata* 'kulkea peukalokyydillä' = 'kulkea liftillä' tai *luntata* 'käyttää vilpillisesti kirjaa, muistilappua tm. apuneuvoa kokeessa' = 'käyttää lunttia kokeessa'. Osassa verbeistä voidaan merkityksenmääritelmälle esittää sen kanssa samaa merkitsevä kantanominin sisältävä parafrasi, esim. *plussata* 'laskea yhteen' = 'laskea plussalla' ja *älytä* 'oivaltaa, huomata, tajuta jne.' = 'käyttää älyä'.

Verbijohdoksen ja sen parafrasien vastaavuus perustuu semanttisen kuvauksen, ei pintalauseen tasoon. Vaikka valtaosasta instrumentatiiveja voidaan esittää lausekontekstissa samapropositioiden parafrasi tyyppiä verbi + VÄLINE + adessiivi (esim. *Mies jyräsi pellon - Mies tasoitti pellon jyrällä*), ei tällaista mahdollisuutta voi pitää instrumentatiiveihin lukeutumisen tai niihin lukeutumattomuuden kriteerinä. Johdoksen ja parafrasien kesken vallitsee teoreettinen synonyymisuus kielen kuvauksen tasolla. Kielenkäytössä johdos ja parafrasi eivät ole aina vaihtoehtoisia (vrt. esim. lauseita *Vauva ei osaa lusikoida - Vauva ei osaa käyttää lusikkaa* tai *Maksaa ei kannata syödä/lusikoida joka päivä - Maksaa ei kannata syödä lusikalla joka päivä*). (Ks. Kytömäki 1993: 268; lauseaseman vaikutuksesta instrumentaalisen adessiiviadverbiaalin semanttiseen tulkintaan ks. Huumo 1997: 87 - 116.)

Polysemia täytyy tulkinnassa ottaa huomioon sekä verbijohdoksen että kantanominin osalta. Polyseemisistä verbilekseemeistä esim. *liipata* ja *piiskata* ovat semeemeiltään selvästi erotettavissa - toinen semeemi on konkreettista *liipan* tai

piiskan käyttämistä, toinen on merkitykseltään laajentunut tai metaforisoitunut (*läheltä liippasi*₂ 'oli vähällä' ja *piiskata*₂ 'pakottaa armottomasti, kovin keinoin johonkin'). Muutamat polyseemiset verbit voivat olla instrumentatiivisia useamman kuin yhden semeemin osalta, esim. *aurata*₁ 'avata tietä lumiauralla' ja *aurata*₂ 'kyntää auralla' (ks. *aurata*₃ urh. 'laskea mäki auraamalla eli sukset aurakulmassa'). Osassa lekseemejä merkitys ei ole spesifinen eikä tarkkaan rajautunut, jolloin verbin instrumentatiiviseksi tulkitseminen (ja semeemijako yleensä) on hankalaa, esim. *kiilata* 'halkoa kiiloilla; kiinnittää tai tiukata kiiloilla; ahtaa, tunkea'. Joissakin tapauksissa verbin merkitys on hyvin abstrakti ja ekstension rajat vaikeat hahmottaa, esim. *tajuta* (tarkemmin ks. lukua 4.2).

Verbijohdoksen polysemiaan ja tulkintaan yleensä vaikuttaa myös kantanominin polyseemisyys. Tällöin tulkinta riippuu siitä, mi(t)kä kantalekseemin semeemeistä katsotaan korreloituvan verbijohdoksen merkityksen kanssa. Esim. verbi *pestata* voidaan tulkita instrumentatiiviseksi, kun kannaksi katsotaan *pesti* merkityksessä 'pestiraha', ei 'pestaussopimus', jolloin verbin merkitykseen sisältyy myös instruktiivisuuden tai kausatiivisuuden piirre (vrt. puhekielessä myös *sain pestin* 'sain työpaikan'). Samoin *kanttaaminen* on instrumentatiivista, jos kantasana on *kantti* 'suksen vahvistereuna', mutta kausatiivista 'kantin tekemistä' (*kantata*_{1 ja 2} 'särmätä, syrjätä; reunustaa'), jos kantana on *kantti* merkityksessä 'särmä, syrjä, reuna'.

Kantanominin ja verbijohdoksen semanttiseen vastaavuuteen ja näin johdoksen tulkintaan voi vaikuttaa myös lekseemin tyyliarvo tai käyttöala. Esim. *tussata*-verbi on instrumentatiivinen lähinnä puhekielessä, jolloin sen kantanominiksi

katsotaan metonyyminen *tussi* 'tussikynä, huopakynä'. Jos kannaksi katsotaan *tussi* viittaamassa suppeammin värinesteeseen, on *tussata*-johdos tällöin merkitykseltään instruktiivinen. Vaikka esim. verbi *seilata* on PS:ssa merkitty arkiseksi ja sen kanta *seili*₁ 'purje' vanhahtavaksi, voidaan *seilaamisen* primaarimerkityksen katsoa olevan instrumentatiivista 'seilin käyttämistä' (esimerkki 2). *Seili*-kanta pyrkii verbin merkityksessä kuitenkin katoamaan, jolloin *seilaaminen* on usein 'yleensä vesialuksella liikkumista', tms. (esimerkki 3).

(2) Suuret purjelaivat seilasivat Turkuun (Opettaja-lehti 33/1996: 16).

(3) Symphony [moottorialus] seilaa Ruotsin lipun alla, joten meriselitys annetaan Tukholmassa (HS 9. 2. 1996: A2).

Vaikka verbien *valssata* ja *luodata* merkityksenselitteissä välineenä esitetään deverbaalit *in : ime* -johdokset *valssain* ja *luotain*, voi verbijohdosten merkitykset johtaa myös kantanomineista *valssi*, joka on siis valssaimen osa, sekä *luoti*, joka on luotaimen osa 'luotilanka tai sen paino' tai *luotaimen* synonyymi 'luotauslaite'. Sekä morfologisten että semanttisten kriteerien perusteella sanapesyeiden jäsenten väliset johtosuhteet voidaan esittää derivaatioketjuina *valssi* → *valssata* → *valssain* ja *luoti* → *luodata* → *luotain*.¹³ *Luodin* ja *luotaimen* hyponymiasuhdetta

13

Maija Länsimäen (1987: 150 alaviite 80) mukaan tällainen kantasanan ja johdoksen synonymia ei ole mitenkään harvinaista. Vaikkakin kielessä yleensä vallitsee semanttis-ekonominen rajoitus, että välinekantaisia välineennimiä ei johdeta (esim. *harava* → **haravoin*), voi epätaloudelliselta tuntuvia johdoksia silti syntyä. Syynä voi olla tarve täyttää tietynlainen semeemi, esim. *vipu* → *vipusin*, tai vahvistaa johtimen avulla kantanominin piirteistössä heikkoa semanttista piirrettä, esim. *airo* → murt. *airoin*. (Mts. 150, 182 - 183). Tämän vuoksi en ole katsonut tarpeelliseksi tarkastella erikseen sellaisia instrumentatiivijohdoksia, joiden kantanominin rinnalla on (ainakin osittain synonyyminen) *in : ime* -, *JA*-

vastaavia tapauksia on myös esim. verbi *kehrätä*, joka on lankojen tekemistä rukilla tai kehruukoneella. Niiden osana on kuitenkin jonkinlainen *kehrä* 'lankaa muodostava värttinäosa'. Päinvastoin hyponymiasuhteet ovat esim. verbissä *karstata*, jossa kantanomini voi olla *karsta₁* 'kehruukuitujen muokkaukseen pareittain käytettävä piikkipäällysteinen varrellinen lauta' tai laajemmin *karsta₂* 'karstauskone'.

Joissakin tapauksissa kantanominin ja verbijohdoksen korrelaatio voi näyttää heikohkolta ja vain yhdeltä useasta mahdollisuudesta (esim. *huume* → *huumata*, *mana* → *manata*). Näin varsinkin, jos johdoksen ja kantanominin merkityksissä on tapahtunut jonkinlaista leksikaalistumista. Tätä ja muita instrumentatiivisten verbijohdosten semantiikkaan liittyviä seikkoja käsitellen tarkemmin luvussa 4.

3.2 Lokatiiviset instrumentatiivit

Lokatiivisiksi instrumentatiiveiksi kutsun sellaisia verbijohdoksia, joista on mahdollista esittää instrumentatiivisen parafrasoin (KÄYTTÄÄ välinettä) rinnalla myös kausatiivinen parafraasi. Siinä aiheuttamisen tuloksena on lokatiivinen tuloslause, jossa kantanomini on lokatiiviadverbiaalina ja rooliltaan PAIKKA (LOKATIIVI¹⁴), esim. *x hautaa y:n* 'x aiheuttaa, että y on haudassa' (Kytömäki 1978:

tai (V)ri-johdoinen välinetarkoitteinen johdos. (Esim. Länsimäen aineistossa tällaisia *in : ime* -johdoksia on parisenkymmentä. Näistä tosin osa esiintyy vain murteissa.)

¹⁴

LOKATIIVI-rooli kattaa konkreettisen paikan lisäksi myös jossakin asennossa tai tilassa olemisen, esim. *x kasaa y:n* 'x aiheuttaa, että y on kasassa' (Kytömäki 1978: 134). Hakulinen ja Karlsson sisällyttävät omassa valenssiroolien luonnehdinnassaan (1988:102) LOKATIIVIIN myös ajan sekä suuntaverbien yhteydessä

134). Tässä luvussa käsittelemiäni verbejä pidän kuitenkin ensisijaisesti instrumentatiivisina, sillä niiden ilmaisemassa toiminnassa kantanominilla on ennemminkin väline- kuin itseisarvo (ks. Kytömäki 1977: 239). Kausatiivisen ja instrumentatiivisen tulkinnan eroon vaikuttaa se, mihin osaan toimintaa verbi viittaa: esim. lauseessa *Mies grillaa makkaroita* 'mies aiheuttaa sen, että alkaa se lokaatiosuhde, että makkarat ovat grillissä' ja samalla 'mies käyttää grilliä välineenä, jonka avulla toimien hän tekee makkaroille jotakin'. Pelkkää kausatiivitulkintaa ei puolla myöskään *grillata*-verbin sanakirjamääritelmä, joka ei ole 'laittaa grilliin' vaan 'paahtaa grillissä', jolloin kantanomini on rooliltaan VÄLINEEN ja PAIKAN välimuoto (tästä ks. Andersson 1971: 172; Nilsen 1973: 154). Lokatiivisuus verbin merkityksessä johtuu viime kädessä kielenulkoisista seikoista, ts. siitä, millainen on ominaisuuksiltaan se entiteetti, johon *grilli*-lekseemillä viitataan. Seuraavassa luettelen aineiston lokatiiviset instrumentatiivit.

dreijata 'muovata dreijassa'

grillata 'paahtaa grillissä'

hangota 'nostella hangolla'

hissata ark. 'nostaa t. laskea hitaasti, vähän kerrallaan' [hissi 'nostolaite, jossa nostolava t. -kori kulkee kiinteitä johteita pitkin']

kaavata 1. 'muovata valumuotin [= kaava₂] avulla'

laivata 1. 'lähettää tai kulje(tu)ttaa laivalla'

lingota 1. 'heittää lingolla₁', 2. 'erottaa vars. nestettä keskipakovoiman (pyörivän rummun tms.) avulla' [linko₂ 'laite, jossa keskipakovoiman avulla erotetaan tav. nestettä kiinteästä aineesta']

kirnuta 'valmistaa kermasta kirmussa voita'

kärrätä 'kuljettaa kärryillä'

lautata 'kuljettaa vesitse lautalla₁ ja ₂ t. (puutavarasta) lauttoina₄'

lipota 'pyydystää tai kerätä lipolla ['pitkävartinen haavi']

mitata 1. erik. 'annostella mittaamalla' [mitta₁ 'pituuden t. tilavuuden mittausväline']

naarata 'etsiä vedestä hukkunutta, tukkeja, tms. vetämällä naaraa pitkin pohjaa'

prässätä 1. 'painaa, puristaa' [prässi₁ 'painin, puristin'], 2. 'vaatteiden silittämisestä (teräville laskoksille [= prässi₃]) prässäyskoneella [= prässi₁erik.] tai painelemalla niitä kostean kankaan läpi kuumalla silitysraudalla'

pumpata (rinn. **pumputa**) 'käyttää pumppua; siirtää tai puristaa nestettä t. kaasua pumpun avulla'

1. **sihdata** 'seuloa sihdillä [= seula t. siivilä']

siilata ark. 'siivilöidä' [2. siili ark. 'siivilä']

sorvata 'työstää sorvilla, valmistaa sorvissa'

tarhata 'kasvattaa (turkis)eläimiä tarhassa₂' [= 'laitos, jossa kasvatetaan turkis- tm. eläimiä']

troolata 'kalastaa troolilla'

truutata 'ruiskuttaa; pursottaa' [truutta 'ruisku, pursotin']

tutkata tekn. 1. 'paikantaa tutkalla ['radiolaite, jolla voidaan havaita ja paikantaa etäisiä kohteita niistä takaisin heijastuvien radioaaltojen avulla']

välpätä 'seuloa välpällä ['rimoista tehty kookas isosilmäinen seulontalaite']

Verbit *hangota*, *hissata*, *kärrätä*, *laivata*₁, *lautata*, *mitata*_{erik.} ja *pumpata* sisältävät liikuttamisen merkityspiirteen, ts. niissä kantanomini on VÄLINE, jonka avulla jotakin (pinta-rakenteen objekti) siirretään paikasta toiseen. Verbien ilmaiseman

toiminnan kannalta kantanomnin PAIKKA-rooli ei ole pysyvää tai ensisijaista (vrt. *laivata*₂ 'lastata laivaan', jossa *laiva* on pelkästään PAIKKA). Myös verbien *dreijata*, *grillata*, *kaavata*₁, *kirnuta*, *lingota*₂, *prässätä*_{1 ja 2}, *siidata*, *siilata*, *sorvata* ja *välpätä* merkityksissä kantanomnin PAIKKA-rooli on toissijainen (ks. myös *prässätä*₂, joka voidaan tulkita kausatiiviksi, jos kantanomniksi tulkitaan *prässä*₃, joka on rooliltaan TULOS). *Lippoamisessa*, *naaraamisessa* ja *troolaamisessa* kantasalla on VÄLINE-roolin lisäksi rooli PAIKKA, mikäli verbin ilmaisema toiminta on tuloksellista. Sen päättäminen saattaa jäädä lausekontekstissakin epäselväksi:

(4) Tunnen minäkin miehen, jota naarattiin. Mies näki ja tunsi, kuinka naarakoukku luiskahti pari kertaa ohi. (Viita 1991: 304.)

(5) Häntä naarattiin ja sukellettiin kolmeen otteeseen myös Mustajärven Ahvenlammesta, josta hänen ruumiinsa havaitsi paikallinen maanviljelijä viime maanantaina (Uutisoppikirja 1986: 186).

*Lingota*₁ ja *truutata* -verbit ovat lokatiivisia vain toiminnan alkaessa, ts. niissä ei aiheuteta sitä, että jokin olisi *lingossa* tai *truutassa*, vaan jonkin poistuminen niistä. Niiden kantanomnin rooli VÄLINEEN lisäksi olisi paremminkin LÄHDE eli lokaalinen lähtökohta (ks. Hakulinen - Karlsson 1988: 102) kuin PAIKKA, mutta sisällytän ne tässä lokatiivisiin instrumentatiiveihin.

Tutkata-verbissä lokatiivisuus on sitä, että paikannettava näkyy *tutkassa*. *Eläinten tarhaaminen* ei ole 'sen aiheuttamista, että eläimet ovat tarhassa₁ eli ulkoilutauksessa', vaan 'eläinten kasvattamista tarhassa₂ eli tätä elinkeinon harjoittamista varten olevassa laitoksessa'. *Tarhata*-verbin instrumentatiivisuuteen viittaavat myös seuraavat esimerkkilauseet:

(6) Poroja voisi tarhata koko Suomessa. Tarhatussa poronlihassa riistanmaku on miedompi kuin luonnossa elävillä. (HS 6. 3. 1996: A7.)

(7) Miksi ihmeessä yrittää tarhata meillä vierasmaalaisia eläimiä, kuten kalliita strutseja tai rämemajavia, jotka eivät Suomen luontoon kuulu (HS 6. 3. 1996: A7).

(8) Kuusipeura, jota myös tarhataan, on peräisin Vähä-Aasiasta (HS 24. 7. 1996: B18).

Mitata-verbi on tulkittavissa instrumentatiiviseksi vain silloin, kun on kyse *mitasta* merkityksessä 'mittausväline' (esim. kahvimitta) ja *mittaaminen* on 'mitan avulla annostelemista', jolloin aiheutetaan mitattavan lokaation muutos (esimerkki 9). Tällöin *mitta* on rooliltaan VÄLINE (se jolla mitattava siirretään) ja PAIKKA (se jossa mitattava siirretään). Muulloin verbin kannaksi lienee katsottava *mitta*₃ 'mittayksikkö', ja *mittaaminen* on tulkittava kausatiiviseksi 'mitan määrittämiseksi'. Välineenä on tällöin jonkinlainen *mittari* tai *mittain* (esimerkki 10) tai spesifioitu *mitta*₁ (esimerkki 11).

(9) Kun vesi kiehui, hän mittasi sekaan kahvin (Suosalmi 1976: 184).

(10) Huvilalla järjestettiin tiistaina performanssi, kun juhlatiikot ja ympäristökeskus mittasivat desibelejä. Ympäristökeskuksen Pasi Niemi kiersi teltaa mittarin kanssa. (HS 21. 8. 1996: C3.)

(11) Veijo mittasi sormimitalla kuopan syvyyttä (Suosalmi 1976: 279).

Lokatiivisiksi instrumentatiiveiksi en ole katsonut aineiston sellaisia verbejä kuin *kelata*, *puolata* ja *rullata*, jotka ovat ensisijaisesti lokatiiveja, mutta sisältävät instrumentatiivisuuden piirteen joissakin konteksteissa. Vaikka esim. *kelaaminen* on 'sen aiheuttamista, että jokin on kelalla tai pois kelalta', voidaan *kela* tulkita

myös pelkäksi välineeksi, esim.

(12) Hän antoi siiman oieta ja kelasi pois koko uistinpelin (Viita 1991: 314),

jossa *kelan* PAIKKA-rooli ei sisälly *kelata*-verbin leksikaaliseen merkitykseen, ts. se ei ole verbin leksikaalinen komponentti (termistä ks. Koski 1983: 279). Lause *Hän kelasi pois koko uistinpelin* ei kielellisesti ilmaise sitä, että 'jokin on kelalla', vaan vain sen, että kela on väline, jolla uistinpeli otetaan (vedestä) pois. Se, että siima on kelalla, perustuu pragmaattiseen tietoon, ts. lause sisältää pragmaattisen implikaation (ks. Koski 1983: 279) *kelan* PAIKKA-roolista. *Kelata*-tyyppiset verbit eroavat kuitenkin edellä luetelluista lokatiivisista instrumentatiiveista kantanomin roolin suhteen siten, että jälkimmäisissä tapauksissa PAIKKA-roolia voi luonnehtia piirteellä +väliaikainen, kun taas *kelaamisessa* kantanominin PAIKKA-rooliin sisältyy piirre +pysyvä. Tällöin argumentin suhde verbiin ei ole ulkokohmainen (ks. s. 23).

Samoin verbi *koukuta* 'virkata nostaten silmukat pitkälle tasapaksulle virkkukoukulle' voidaan tulkita joko lokatiiviseksi tai instrumentatiiviseksi lausekontekstin (tarkemmin: pintarakenteen objektin) mukaan. Jos lauseessa on pelkkä tulosobjekti (tästä ks. Vilkki 1986), esim. *Mummo koukkusi patalapun*, ei *koukun* PAIKKA-roolia (= lanka tai silmukat ovat koukussa, nostettu koukulle) ole kielellisesti ilmaistu. *Koukun* lokatiivisuus on kuitenkin olennainen piirre verbin merkityksessä: *virkaaminen* on jo '(virkkuu)koukun avulla toimimista', jolloin *koukkuaminen* on '(virkkuu)koukun avulla toimimista siten, että syntyvä tulos jää koukulle' eli *virkaamista* spesifimpi merkitykseltään.

Verbi *teilata* esiintyy PS:ssa myös historiallisessa merkityksessään 'ruhjoa kuolemaantuomitun luut ja asettaa tämä pyörään sidottuna paalun päähän tm. nähtäväksi; surmata tällä tavoin', jossa *teili* 'teilauspaalu' voitaneen tulkita rooliltaan PAIKAN lisäksi VÄLINEEKSI. Verbin nykykäyttö on lähinnä kuvallista merkityksessä 'arvostella murhaavasti, tyrmätä' (PS), kuten esimerkissä (13), joskaan tulkinta ei ole aina yksiselitteinen ilman laajempaa kontekstia (esimerkki 14).

(13) Kansanedustaja Tarkka teilaa Paavo Väyrysen tiedemieskyvyt (IS 20. 6. 1996: A10).

(14) Kroaatit teilasivat tuomarit (IS 24. 6. 1996: B5).

3.3 Instruktiiviset instrumentatiivit

Instruktiivisia ovat sellaisia verbijohdokset, joiden merkitys on 'kantasanalla ilmaistulla varustaminen', ts. niistä voidaan esittää parafraasi, jossa johdoksen kantanomini on VARUSTAA-verbin määritteenä. Instruktiivijohdoksen merkityksen kuvauksessa kausatiivisen toiminnan tuloksena on joko lokatiivi-ilmauksen sisältävä myönteinen eksistentiaalilause (esim. *x sokeroi y:n* 'x aiheuttaa, että y:ssä on sokeria'¹⁵⁾) tai habitiivinen eksistentiaalilause (esim. *x satuloi hevosen* 'x

15

Mahdollinen on myös tulkinta 'y on sokerissa', jolloin instruktiivisen ja lokatiivisen johdoksen parafraaseissa tuloslauseet olisivat yhteneväiset. Mauno Koski (1983: 348 viite 42) esittää asian siten, että suomessa on normaalia yleiskieltä syvemmällä LOKAATIO-predikaatin paikanvaihtomahdollisuus. Esimerkkinä hän mainitsee Penttilän (1957: 386 - 387) kieliopissaan esittämän lauseen *Pelto on huonossa aidassa*, jonka perusteella *aidata*-verbin parafrasissa tuloslauseena voi olla sekä 'y:ssä on aita' että 'y on aidassa'. Osassa instruktiivikausatiiveja lokaalilauseen argumenttien järjestys vaikuttaa tosin verbin tulkintaan, esim.

aiheuttaa, että hevosella on satula'). (Kytömäki 1978: 133.)

Instruktiivisiksi instrumentatiiveiksi kutsun sellaisia verbijohdoksia, jotka voidaan parafraaseerata sekä VARUSTAA- että KÄYTTÄÄ-verbien avulla, mutta joiden merkityksessä kantanominilla on välinearvo. Esim. lauseessa *taulu nau-lataan seinään* 'taulu kiinnitetään naulojen avulla eli nauloja käytetään kiinnittämi-sen välineenä' ja samalla 'aiheutetaan se, että seinässä (ja taulussa) on nauloja' (koko lauseen kannalta 'aiheutetaan se, että taulu on seinällä t. kiinni seinässä'; laajemmasta kausatiivien tulkinnasta ks. McCawley 1976: 350 - 354). Vaikka *naulata*-verbistä voidaankin esittää pelkkä instruktiivitulkinta 'varustaa nauloilla', ei se ole "oikeasävyinen" (ks. Kytömäki 1977: 239). *Naulata*-tyyppisten verbien instrumentatiivitulkintaa ja kantanominin VÄLINE-roolia puoltaa myös niiden sanakirjamääritelmä, esim. *naulata* 'kiinnittää naulalla t. nauloilla', ei esim. 'varus-taa nauloilla'. Instruktiivisina instrumentatiiveina pidän aineistoni verbijohdoksis-ta seuraavassa lueteltuja.

liimata 'kiinnittää tai liittää yhteen liimalla'

nastata 'kiinnittää nastoilla_{1a}'

naulata 'kiinnittää naulalla₁ tai nauloilla'

neulata 1. käs. 'kiinnittää (nuppi)neuloilla', 2. tekst. 'yhdistää eri kerrokset toisiinsa eräänl. neulojen avulla (kaksi tai useampiker-roksisten kankaiden valmistuksessa)

lauseen *x rasvaa y:n* instruktiivitulkinta 'x aiheuttaa, että y:ssä on rasvaa' tar-koittaa, että y on ikään kuin rasvan sisällä, ja lokatiivitulkinta 'x aiheuttaa, että y on rasvassa' tarkoittaa, että y:n pinnalla on rasvaa. (Koski mts.) Näin syvälle menevä predikaatioiden hajottaminen ei kuitenkaan ole tässä käsittelemieni instrumentatiivien jaottelussa tarpeellista.

niitata 1. 'liittää niiteillä₁' [= 'kannallinen metallipuikko, jolla yhdistetään kappaleita litistämällä t. harittamalla kannan vastainen pää'], 3. = nittoa 2. 'liittää papereita yhteen niturilla' [niitti₃ = nitomahakanen]

pultata = pultittaa 'kiinnittää t. varustaa pult(e)illa'

ruuvata 2. 'kiinnittää ruuveilla'

salvata 1. 'sulkea salvalla, teljetä' [salpa 'oven, luukun tms. (yksinkertainen) suljin, telki']

teipata 1. 'kiinnittää, sitoa, sulkea, peittää t. koristaa teipillä'

teljetä 1. 'sulkea ovi, luukku tms. teljellä, salvata' [telki 'oven, luukun tms. salpaamiseen käytettävä pönkkä, salpa']

vaarnata 'kiinnittää vaarnalla t. vaarnoilla' [vaarna₁ 'kahden puu- t. metalliosan saumaan upotettu, niitä yhdistävä puu- t. metallitappi']

Edellä luetelluista verbeistä instrumentatiivisiksi hahmottuvat selvästi verbit *liimata, nastata, naulata, neulata, niitata, ruuvata₂, teipata* ja *vaarnata*. Osalla näistä on rinnallaan samakantainen TTA-johdos, joka on pelkästään instruktiivinen, esim. *liimoittaa (postimerkit)* ja *nastoittaa (renkaat)* (ks. Kytömäki 1977: 240). Instruktiivien ja instruktiivisten instrumentatiivien merkityseron aiheuttaa se, että verbien ilmaisemassa toiminnassa kantanominin tarkoitteen funktio on erilainen: kun *paperi liimoitetaan*, aiheutetaan vain se, että liima(a) on paperissa (kantanominilla on itseisarvo), mutta kun *paperi liimataan (johonkin)*, käytetään liimaa lisäksi kiinnittämisen välineenä (kantanominilla on välinearvo). *Liimaamisen* merkitys on *liimoittamista* laajempi siten, että jälkimmäinen sisältyy edellisen ekstensioon eli "niiden entiteettien joukkoon, joihin sanalla (semeemikohtaisesti) voidaan eri puhetilanteissa norminmukaisesti viitata" (Koski 1983: 26). (Vrt. kuitenkin lausetta *postimerkki liimataan kirjekuoreen*, jossa verbi on ainoastaan instrumentatiivinen, mikäli

postimerkki on jo aikaisemmin varustettu liimalla. Kielen tasolla *liimata*-verbin merkitykseen ei siis sisälly 'liimalla varustaminen', mutta *liimaamiseen* voidaan ajatella sisältyvän 'liimoittamisen presuppositio'; presuppositio-käsitteestä ks. Fillmore 1974: 380.)

Supistumaverbien ja TTA-johdosten välille on kehittynyt jonkinlaista työnjakoa siten, että mikäli kantanominista voidaan johtaa merkitykseltään sekä instruktiivinen että instrumentatiivinen johdos, TTA-johdos on yleensä instruktiivinen (ks. Räisänen 1987: 499 - 500). Edellä luetelluista instrumentatiivisista verbeistä voidaan osan katsoa aina sisältävän kiinnittämisen merkityspiirteen, esim. *naulaamisessa* nauloilla kiinnitetään jotakin johonkin (vrt. myös *naulita*, jossa on vielä lisänä komponentti 'vahvasti'). Jos nauloja lyödään seinään esim. ripustin-koukuiksi, toiminta tuskin olisi *naulaamista*, vaan **nauloittamista*. Instruktiivisen verbijohdoksen syntyyn vaikuttaa myös se, onko pelkkä kantasalla varustaminen toimintana mielekäs (esim. **ruuvittaa*). Joissakin tapauksissa merkityksen eriytymistä supistumaverbien ja TTA-johdosten välillä ei ole (vielä?) näkyvissä. Vaikka esim. *pultata* ja *pultittaa* esitetään PS:ssa synonyymisinä ja näin kaksitulkin-taisina verbeinä, olen sisällyttänyt niistä edellisen instruktiivisiin instrumentatiiv-veihin. Myös *vaarnata*-verbistä on mahdollinen pelkkä instruktiivinen tulkinta 'varustaa vaarnoilla', jos kantanominiksi katsotaan *vaarna₂* 'seinään ripustimeksi lyöty puutappi tai -naula' (ks. *tapittaa₁*).

Salvata₁ ja *teljetä* -verbien kantanominien VÄLINE-roolia puoltavat verbien sanakirjamääritelmät 'sulkea salvalla' ja 'sulkea teljellä' (ei: 'varustaa'). Toisaalta verbit voidaan tulkita myös siten, että instruktiivisuus ja instrumentatiivisuus

niiden merkityksessä ovat toisistaan erottamattomia piirteitä, esim. *oven salpaaminen* on 'sen aiheuttamista, että ovesa on salpa', jota vastaa synonyyminen semanttinen parafraasi 'ovi on suljettu t. kiinni'. (Näin silloin, kun *salpa* on irrallinen puomi tms. Jos *salpa* on ovesa tai ikkunassa kiinni ja toimii esim. kääntämällä tai jos *salpa* viittaa lukon kieleen, on *salpaamiseen* sisältyvä instruktivisuus heikkoa. *Salpa* ei kuitenkaan täytä instrumentaaliargumentin ulkokohtaisuus-kriteeriä.) Tämän voidaan katsoa johtuvan siitä, että verbin kantanomini *salpa* on aina jonkinlainen 'suljin'. *Salvata*₂ 'estää, tukkia, tyrehtyttää' ja *teljetä*₂ 'panna, sulkea joku lukittuun t. salvattuun tilaan' ovat leksikaalistuneet ja laajentuneet merkitykseltään siten, että kyse ei enää ole *salvan* tai *teljen* käyttämisestä, vaan yleisesti sulkemisesta, tukkimisesta jne.

Instruktiiviseksi instrumentatiiviksi en ole katsonut verbiä *padota*₁ 'varustaa padolla, sulkea t. säännöstellä padolla', jonka tulkintaan vaikuttaa lauseyhteys eli se, ilmaistaanko patoamisen vaikutus lauseessa kielellisesti vai ei. Joen *patoaminen* on 'sen aiheuttamista, että joessa on pato', jolloin *padota*-verbi on pelkästään instruktivinen ja instrumentatiivisuus eli 'padolla sulkeminen tai säännöstelemisen' jää pragmaattisen tiedon varaan. Laajemmissa lauseyhteyksissä *patoamiseen* voi tulkita sisältyvän myös instrumentatiivisuuden piirteen:

(15) Intian valtio pyrkii tarjoamaan energiaa yhä kasvavalle väestömäärälle sekä lisäämään vettä kasteluun patoamalla Himalajan jokia (HS 3. 2. 1996: D2).

*Padota*₁-verbiä voi pitää ensisijaisesti instruktivisena, sillä *patoaminen* on aina 'padolla varustamista' (mahdollinen on myös kausatiivitulkinta 'aiheuttaa, että

pato on olemassa'), mutta ei koskaan pelkästään instrumentatiivista 'valmiin padon avulla toimimista, tms.'. *Padon* VÄLINE-rooli onkin pääasiassa pragmaattiseen tietoon ja kantanominin tarkoitteen funktioon perustuva (*pato* 'veden virtausta pidättävä tai säännöstelevä rakenne tai muodostuma'). *Padota*₂ 'patona estää tai sulkea' eroaa *padota*₁-semeemistä vain lausekehykseltään siten, että sen pintarakenteessa kaksi argumenttia on sulautunut yhteen, vrt. lauseita *Majava patosi*₁ *joen puilla* ja *Jäät patosivat*₂ *joen (itsellään)* (Haipus ja Pääkkönen 1980 ovat omassa jaottelussaan erottaneet tällaiset tapaukset käyttämällä parafraseja 'toimia x:n avulla' ja 'olla x:nä').

Kuten edellinen *padota*-verbin tarkastelu osoittaa, kriteerien löytäminen instrumentatiivisten ja instrumentatiivisten verbijohdosten erottamiseksi on hankalaa. Seuraavassa luettelen sellaisia verbijohdoksia, joista ainakin osa olisi mahdollista tulkita instruktiivisiksi instrumentatiiveiksi, mutta joita pidän ensisijaisesti instruktiiveina, ts. ne merkitsevät 'kantasanan tarkoitteella varustamista': *aita* → *aidata* 'varustaa t. ympäröidä aidalla', *harts* → *hartsata*₁ 'peittää hartsilla, tehdä hartsiseksi', *henna* 'hennapensaasta versoista saatava väriaine' → *hennata* 'värjätä hennalla', *kihla(t)* → *kihlata*, *kitti* → *kitata*₁ 'täyttää, tiivistää t. kiinnittää kitillä', *kruunu* → *kruunata*, *lankki* → *lankata* 'kiillottaa (jalkineita), *liitu* → *liiduta* 'hangata t. sivellä johonkin liitua', *lyijy* → *lyijytä* 'päällystää lyijyllä', *maali*₁ → *maalata*₁ 'peittää (pinta) maalilla', *maali*₂ → *maalata*₂ 'tehdä jollekin pinnalle kuva tms. erityisiä (taiteilija)värejä käyttäen', *meikki* → *meikata* 'kaunistaa vars. kasvot kosmeettisilla aineilla', *paikka*₈ → *paikata*₁ 'panna johonkin paikka, korjata paikalla', *peitta* → *peitata* 'käsitellä jotakin määrätarkoituksessa kemikaaleilla (peitta-aineilla)', *petsi* → *petsata*, *piki* → *pietä*, *proppu* 'tulppa' → *propata* 'tulpittaa, vahvistaa naulan t. ruuvin

kiinnityskohta tulpalla', *savi* → *saveta* 'levittää johonkin savea; tahria saveen', *suoja* → *suojata* 1. 'varustaa suojalla, panna suojaan, pitää suojassa', 2. 'olla suojana, antaa suojaa', *suola* → *suolata* 'panna johonkin suolaa', *tina* → *tinata* 1. 'peittää tai korjata tinakerroksella', 2. 'juottaa tinajuotteella', *tulppa* → *tulpata* 'panna johonkin tulppa, sulkea tulpalla', *tärkki* → *tärkätä* 'kovettaa tärkillä', *vaha* → *vahata* 'sivellä, päällystää, kiillottaa vahalla', *vernissa* 'pellavaöljystä valmistettu nestemäinen pintakäsittelyaine' → *vernissata* 'käsitellä vernissalla'.

Osassa edellä luetelluista verbeistä voidaan kantanomini tulkita rooliltaan VÄLINEEKSI lauseyhteyden perusteella. Tällöin tulkintaeroon instruktiivinen - instrumentatiivinen vaikuttaa verbin paikkaluku kulloisessakin lauseessa. Esim. lause *Mies hartsa tynnyrin* on merkitykseltään pelkästään instruktiivinen 'mies aiheuttaa, että tynnyrissä (sen pinnassa) on hartsia', kun taas lauseessa *Mies hartsa tynnyrin pitäväksi* 'mies aiheuttaa, että tynnyrissä on hartsia ja tynnyri on pitävä' kantanomini *hartsia* voidaan tulkita myös 'pitäväksi tekemisen välineeksi' (toisaalta jälkimmäisen lauseen voidaan katsoa sisältävän redundanssia siten, että siinä on kielellisesti ilmituotu se pragmaattinen implikaatio, tynnyri on pitävä, joka edelliseen lauseeseen sisältyy). Näin laajoihin konteksteihin perustuvassa tulkinnassa on kuitenkin vaaransa. Mikäli instrumentatiivisten verbijohdosten tulkinta ulotetaan lauseen ytimen eli kolmipaikkaisen predikaation (ks. s. 19) ulkopuolelle, voidaan katsoa, että kantanominin on mahdollista olla rooliltaan VÄLINE kaikissa sellaisissa instruktiivisissa verbeissä, joiden ilmaisema toiminta on jollakin tapaa tarkoituksellista ja jonkinlaisen muutoksen aiheuttavaa (ks. myös luku 3.4, verbi *golfata*). Edellä luetelluista verbeistä kantanominin VÄLINEEKSI

tulkitseminen olisi mahdollista esim. seuraavissa lauseyhteyksissä: *niitty aidattiin laitumeksi, mies kruunattiin kuninkaaksi, oppilas liitusi taulun valkoiseksi ja tyttö hennasi hiuksensa punertaviksi*. Viime kädessä tulkinnan määrää sanojen luontainen semantiikka ja koko viestintäkonteksti sekä se, kuinka kielen ja kielenulkoisen todellisuuden välisen suhteen rajat hahmotetaan.

Verbin paikkaluvun lisäksi tulkintaa vaikeuttaa verbien polysemia (ks. Pajunen 1988: 14, joka pitää verbiluokittelun yleisongelmana juuri verbien monimerkityksisyyttä ja syntaktisen ympäristön vaihtelevuutta; polysemian määrittelyn ja tulkinnan ongelmista ks. Koski 1991, Raukko 1994). Edellä luetelluista verbeistä *maalata* ja *tinata* on PS:ssa merkitty selvästi kaksisemeemisiksi. *Maalata*₁ on pelkästään instruktiivinen, mutta *maalata*₂ voidaan tulkita lisäksi instrumentatiiviseksi, kuten lauseessa (16), jossa semeemitulkinta perustuu pintalauseen tulosobjektiin (tyyppikontekstin muutoksesta sekä semanttisen ja syntaktisen valenssin korrelaatiosta ks. Jämsä 1986: 25):

(16) Nuoret sisäministeriön sotilaat ajelevat rehvakkaasti panssari-vaunuilla, joihin on maalattu Batman-tunnuksia ja jyrkeviä nyrkkejä (HS 20. 3. 1996: C1).

Samoin *tinata*-verbin toinen semeemi 'juottaa tinajuotteella' on instrumentatiivinen sen sisältämän yhdistämisen piirteen vuoksi. Mikäli *kitata*₁-verbi katsotaan polyseemiseksi siten, että sillä on kolme semeemiä 'täyttää kitillä', 'tiivistää kitillä' ja 'kiinnittää kitillä', voidaan ainakin jälkimmäinen tulkita instrumentatiiviseksi. Pidän *kitata*₁-leksikkomuotoa kuitenkin ensisijaisesti instruktiivisena johdoksena, jonka epäspesifinen tai kaksiarvoinen merkitys (ks. Pajunen 1988: 17) saa lopulli-

sen tulkintansa ja mahdolliset lisäpiirteensä lauseyhteydessään¹⁶. Samoin voidaan tulkita myös verbi *vahata*, jos *vaha* katsotaan 'kiillottamisen välineeksi'. Monoseeminen *lankata* voidaan tulkita instrumentatiiviseksi, koska sen parafraasi ei ole 'aiheuttaa, että lankki on kengässä', vaan 'käyttää lankkia kiillottamisen välineenä' (kiillottamisen ensisijainen väline eli se, jolla tehdään, lienee kuitenkin harja tai jonkinlainen kangas, jolloin lankki on lähinnä se, jolle jotakin tehdään; ks. s. 23).

*Paikata*₁-verbin sanakirjaselitteen parafraaseista 'panna johonkin paikka' vaikuttaisi instruktiiviselta ja 'korjata paikalla' instrumentatiiviselta, mutta semanttisilta piirteiltään ne ovat identtiset ja siten synonyymiset; kun johonkin pannaan paikka tai jokin korjataan paikalla, on tapahtuma ja sen lopputulos sama¹⁷. Instruktiivisuus ja instrumentatiivisuus näyttäisivät olevan *paikata*₁-verbin merkityksessä siis rinnakkaisia ja erottamattomia piirteitä. Tähän vaikuttaa *paikkaamiseen* sisältyvä reiän tai kuluman presuppositio (tästä ks. Kytömäki 1978: 130) sekä se, millainen kantanominin tarkoite on ja mitä sillä *paikkaamisessa* tehdään (*paikka*₈ 'kappale, jolla korjataan reikä tai kuluma'). Joissakin tapauksissa on mahdollinen kausatiivinen

16

Kitata-lekseemin voisi tulkita myös siten, että sen semeemi *kitata*₁ on pelkästään instruktiivinen 'täyttää kitillä', joka jakautuu alasemeemeiksi *kitata*_{1.1} 'täyttää kitillä', *kitata*_{1.2} 'tiivistää kitillä' ja *kitata*_{1.3} 'kiinnittää kitillä'. Jokaiseen alasemeemiin kuuluisi näin instruktiivisuuden piirre, mutta *kitata*_{1.3} (ehkä myös *kitata*_{1.2}) olisi lisäksi instrumentatiivinen. (Lekseemien semeemijaosta ks. Koski 1983: 29.)

17

Esim. lauseet *Mies pani renkaaseen paikan* ja *Mies korjasi renkaan paikalla* viittaavat samaan tapahtumaan kuin *Mies paikkasi renkaan*. Lauseilla on siis sama propositio (lausesemantiikan kannalta, ks. Koski 1983: 24), vaikka lekseemit *panna* ja *korjata* eivät ole merkitykseltään synonyymiset. Tosin voidaan ajatella, että esim. *hampaan korjaaminen paikalla* on ekstensioltaan laajempi (ts. se viittaa koko prosessiin) kuin *paikan paneminen hampaaseen*.

tulkinta 'tehdä paikka', jos *paikka* ei ole valmiiksi olemassa olevaksi ajateltava kappale, vaan se syntyy *paikkaamisen* myötä (esim. lasikuituveneeseen paikkaaminen). Myös *meikkaaminen* voidaan tulkita joko kausatiiviksi tai instruktiiviseksi instrumentatiiviksi sen mukaan, katsotaanko kantanominiksi *meikki* viittaamassa meikkaamisen tulokseen ('ehostus') vai meikkausaineeseen ('ehoste'). *Saveta-*verbin kaksitulkintaisuuteen vaikuttaa se, suorittaako subjekti verbin ilmaiseman toiminnan intentionaalisesti vai epäintentionaalisesti, tahtomattaan (ks. Koivisto 1995: 43). Mikäli subjektin toiminta on intentionaalista, voitaisiin *savella* katsoa olevan jonkinlainen välinearvo, esim. *Mies savesi pellon* (parantaakseen maata), vrt. *Mies savesi kenkänsä* (vahingossa).

3.4 Kausatiiviset instrumentatiivit

Kausatiivi-käsitettä käytän tässä yhteydessä poikkeavasti tarkoittamassa vain sellaisia denominaalisia verbijohdoksia, joiden merkitys on 'kantasanalla ilmaistun aiheuttaminen' (tällä tavoin merkitykseltään suppeaksi kausatiivit on määritellyt esim. Hakulinen 1979: 282, samoin Penttilä 1963: 533; vrt. esim. Cannelin 1930, jolla denominaaleja kausatiiveja vastaavat lähinnä efektiiviset johdokset). Kausatiivijohdoksen merkitys voidaan kuvata parafrasilla, jossa aiheuttamisen tuloksena on myönteinen eksistentiaalilause, jossa kantanomini on subjektina ja rooliltaan TULOS, esim. *x munii 'x aiheuttaa, että mun(i)a on olemassa'* (Kytömäki 1978: 132). Kausatiivisiksi instrumentatiiveiksi kutsun sellaisia verbijohdoksia, joista on mahdollinen sekä kausatiivinen että instrumentatiivinen parafrasi. Kantanominilla on kuitenkin enemmän väline- kuin itseisarvo. Aikaisemmin käsitellyistä instrumentatiiveista kausatiivisuuden piirteen sisältävät johdokset

eroavat siinä, että niissä kantanominin tarkoite ei ole olemassa ennen verbin ilmaisemaa toimintaa, vaan sen olemassaolo aiheutetaan toiminnan kuluessa. Esim. *saumaamisessa* 'saumalla liitetään yhteen kaksi kappaletta eli saumaa käytetään yhteenliittämisen välineenä', joskin samalla 'aiheutetaan se, että sauma on olemassa, tehdään sauma'. Seuraavassa ovat aineiston kausatiiviset instrumentatiivit.

jiirata 1. rak. 'yhdistää viistosaumalla [= jiiri]

pontata 2. 'liittää lautoja tms. yhteen pontilla' [= 'toisiinsa liitettävien lautojen tms. toiseen reunaan tehty kieleke, toiseen sitä vastaavasti tehty ura; tällainen liitos']

saumata 1. 'liittää saumalla yhteen' [*sauma*_{1a} 'kahden reunan liitoskohta']

solmita tav. solmia 1. 'yhdistää langan tms. päät panemalla ne keskenään solmuun; tehdä lankaan tms. solmuja', erik. a. 'tehdä, muokata jotakin solmujen avulla; solmeilla, b. 'kiinnittää jotakin jonkin ympärille kietomalla ja solmuun panemalla'

testamentata 'määrätä testamentilla jotakin jollekin' [testamentti₁ oik. 'oikeustoimi, jolla joku määrää siitä, kenelle hänen omaisuutensa siirtyy hänen kuolemansa jälkeen; siitä laadittu asiakirja, jälkisäädös']

testata 'tutkia testin avulla' [testi 'jonkun kunnon, soveltuuvuuden tm. ominaisuuksien selville saamiseksi suoritettava koe']

*Jiirata*₁- ja *saumata*₁-verbeissä kantanomini on rooliltaan VÄLINEEN ja TULOKSEN välimuoto, jonka VÄLINE-tulkintaa puoltaa verbin merkitykseen sisältyvä yhdistämisen piirre. Kausatiivisuus ja instrumentatiivisuus verbien merkityksissä eivät kuitenkaan ole toisiaan pois sulkevia, vaan toisiaan edellyttäviä piirteitä, mikä johtuu kantanominien tarkoitteiden luonteesta: sekä *jiiri* että *sauma*_{1a} ovat teon tuloksia, jotka syntyvät kun kaksi kappaletta liitetään yhteen. Tähän liittyy

myös verbien monoseemisyyds: *jiirillä yhdistäminen* on samalla *jiirin tekemistä*, ja päinvastoin (vrt. *saumata₂* 'täyttää avosauma laastilla tms.', jossa kantasanana on *sauma_{1b}* 'rako'). *Pontata*-verbi hahmottuu selvemmin polysemiansa vuoksi. *Lautojen ponttaaminen₁* on sen aiheuttamista, että laudoissa on *pontit₁* 'kieleke ja sitä vastaava ura'. Tämän jälkeen voidaan *laudat pontata₂ laudoitukseksi*, jolloin edellä tehtyjä *pontteja₁* välineenä käyttämällä *laudat* liitetään toisiinsa ja aiheutetaan se, että *pontteja₂* 'liitoskohta' on olemassa (mikäli *ponttaamisen* kantanominiä katsotaan vain *pontti₁*, *ponttaamisen₁* tulos, kuuluisi verbi oikeastaan varsinaisiin instrumentatiiveihin). *Solmita*-verbi voidaan tulkita sekä kausatiiviseksi instrumentatiiviksi että pelkästään kausatiiviksi, mikäli sen katsotaan sisältävän samat semeemit kuin *i*-johtimisen vastineensa *solmia*. *Solmiamisessa solmu* on rooliltaan TULOS ja VÄLINE silloin, kun on kyseessä kahden langan laittaminen solmuun, ja pelkästään TULOS silloin, kun yhteen lankaan tehdään solmu(ja). Myös molemmat erikoismerkitykset sisältävät instrumentatiivisuuden piirteen.

Testaamisen ja *testamenttaamisen* (muoto perustuneer ruotsin puhekielen muotoon *testamenta*, vrt. *testamentera*; Räisänen 1987: 493) instrumentatiivisuus näkyy niiden sanakirjamääritelmistä 'toimia testin avulla' (ei: 'tehdä testi') ja 'määrätä testamentilla jotakin jollekin' (ei: 'tehdä testamentti'). Kausatiivinen merkitys 'aiheuttaa, että kantanomini(n tarkoite) on olemassa' voidaan katsoa kuitenkin instrumentatiiviseen merkitykseen sisältyväksi: *testamenttaamisen* VÄLINE on *testamentti₁* 'oikeustoimi', joka konkretisoituu siihen kuuluvassa *testamentissa* 'asiakirja' eli *testamenttaamisen* TULOKSESSA:

(17) Kreikan pääministeri Andreas Papandreou testamenttasi omaisuutensa toiselle vaimolleen Dimitra Lianille (IS 8. 8. 1996: 15).

Testata-verbin tulkintaan vaikuttaa se, millaisesta tutkimisesta ja testistä kulloinkin on kyse. Verbijohdoksen *testi*-kanta voi jäädä viittaukseltaan epäspesifiseksi (esimerkit 18 ja 19) tai sitä voidaan tarkentaa pintarakenteessa jollakin *testin* hyponyymilla (esimerkki 20).

(18) Valmentaja Jukka Vakkila testaa Liettuan maajoukkueen keskikenttämiehen Viktor Olsauskin taidot (HS 10. 2. 1996: C9).

(19) Kännyköiden turvallisuutta testataan hiirillä (HS 28. 7. 1996: B6).

(20) Ihon herkistymistä testataan yleisimmin GPMT-testillä (HS 28. 2. 1996: D1).

Testaamisen kausatiivi-instrumentatiivisuus johtuu niistä tarkoitteista, joihin *testi*-lekseemi viittaa: *testit* voivat olla monivaiheisia prosesseja, jotka syntyvät *testaamisen* kuluessa. Joissakin tapauksissa *testi* tosin voidaan ajatella myös ennalta olemassa olevaksi (esim. älykkyystesti), jolloin *testata*-verbi kuuluisi varsinaisiin instrumentatiiveihin. Tavallisemmin *testaamisessa* käytettävä ennalta olemassa oleva (konkreettinen) väline lienee kuitenkin jonkinlainen *testeri* 'testauslaite' (PS).

Kausatiivien ja kausatiivisten instrumentatiivien välinen raja on liukuva ja sen vetäminen hankalaa. Seuraavassa on aineiston sellaisia verbijohdoksia, joista osa voitaisiin katsoa edellä esitettyjen kriteerien perusteella kausatiivisiksi instrumentatiiveiksi (osasta verbejä on mahdollinen muukin kuin kausatiivi-tulkinta, esim. *rajaamisen* instruktiivisuus): *floppi* 'floppityyli' → *flopata*, *herja* → *herjata*, *hitsi* 'hitaussauma' → *hitsata*, *kamppi* → *kampata*, *linja* → *linjata* 'merkitä tai vetää linja', *loikka* → *loikata*, *nimi* → *nimetä*₂ 'mainita joku nimeltä; esittää tai valita tehtävään',

raja → *rajata* 'vetää johonkin raja, erottaa rajalla; määrätä rajat', *ruksi* 'rasti' → *ruksata* 'merkitä rastilla', *siksakki* 'sahateräinen kuvio-ommel' → *siksakata* 'ommella siksakkiommelta', *spurtti* → *spurtata*, *syyni* → *syynätä*, *tikki* 'ompeleen yksityinen osa; silmukka, joista ommel koostuu' → *tikata* 'ommella tikkipistoin', *viiva* → *viivata*.

Esim. verbit *siksakata* ja *tikata* ovat kausatiiveja sen perusteella, että niissä aiheutetaan *siksakin* ja *tikin* olemassaolo (kantanominin rooli on tällöin TULOS). Sanakirjamerkityksen puolesta *siksakkaaminen* on merkitykseltään vain kausatiivinen (parafraasissa partitiivimuotoinen kantanomini), kun taas *tikkaamiseen* sisältyy myös instrumentatiivisuuden piirre. Laajemmissa lauseyhteyksissä voidaan puolestaan molemmat tulkita kausatiivisiksi instrumentatiiveiksi, esim. *ompelija siksakkasi kankaat yhteen ja lääkäri tikkasi haavan umpeen*¹⁸. Tämän työn kannalta näin laajoihin konteksteihin perustuva tulkinta ei kuitenkaan ole enää mielekäs, koska silloin kyse on viime kädessä siitä, kuinka laaja on verbin viittausala kussakin lauseyhteydessä. Myös sen päättäminen, onko lauseen ilmaisemassa tapahtumassa VÄLINEEKSI tai muunlaiseksi tekemiseen vaikuttajaksi katsottava verbin kantanominin tarkoite vai koko se suoritus, johon verbi viittaa, on vaikeaa. Esim. lauseessa

(21) Jones golfasi voiton vaikeuksien kautta (HS 18. 6. 1996: C8),

18

Verbit eroavat luontaisen semantiikkansa puolesta siten, että *tikkaamiseen* sisältyy aina yhdistämisen piirre, *siksakkaamiseen* ei. Vrt. esim. lauseita *Lääkäri tikkasi haavan ja ompelija siksakkasi kankaat*, joista jälkimmäisessä kantanominilla voi olla pelkästään esteettinen tms. funktio, ei välttämättä instrumentaalinen funktio.

VÄLINEEKSI voidaan katsoa *golf* 'peli, jossa pallo pyritään lyömään mahdollisimman vähin lyönnein maastoradan reikiin', verbi *golfata* 'pelata golfia' tai niihin inherentisti sisältyvät *golfpallo ja -mailat* (tämä tulkinta lienee luontevin). Koska *golfata*-verbi on luontaisesti intransitiivinen, sopii siihen parhaiten tulkinta, jossa kantanomini on sisällön objekti (ks. s. 21).

Kausatiivien ja kausatiivisten instrumentatiivien väliseen rajanvetoon vaikuttaa myös se, kuinka abstrakti VÄLINEEN sallitaan olla (ks. Raija Lehtinen 1976: 68). Esim. verbi *kampata* 'tehdä jalkakamppi' on sanakirjamääritelmän perusteella kausatiivi 'aiheuttaa, että kamppi on olemassa', jossa *kamppi* on 'jalan tm. paneminen toisen nilkkoihin hänen kaatamisekseen' eli teon TULOS. Toisaalta *kamppi* voidaan tulkita myös VÄLINEEKSI, jonka avulla kaadetaan. Mikäli lause *pelaaja kamppasi vastustajansa* puretaan sanakirjatiedon pohjalta parafraseiksi, saadaan lause 'pelaaja teki vastustajalleen kampin', ja edelleen 'pelaaja pani jalan tai muun vastustajan nilkkoihin ja aiheutti sen, että vastustaja kaatui'. *Kamppaamisen* kausatiivitulkinta lienee siis instrumentatiivitulkintaa luontevampi, kun verbin kantasanaa katsotaan tekemisen tulos *kamppi*, jonka merkitykseen inherentisti sisältyy VÄLINEENÄ jalka, maila tai muu sellainen.

3.5 Instrumentatiivien ulkopuolelle jäävistä johdoksista

Tässä luvussa käsittelen lyhyesti sellaisia johdoksia, joissa on havaittavissa jonkinlaista instrumentatiivisuutta, mutta joita en ole sisällyttänyt edellä esittämiini instrumentatiivisiin verbijohdoksiin (ks. myös lukujen 3.2 - 3.4 loput). Syynä on joko se, että verbijohdokselle sopiva kantanomini ei ole PS:ssa hakusanana, tai

se, että johdos on idiomaatistunut tai leksikaalistunut merkitykseltään siten, että kannan ja johdoksen välinen semanttinen motivaatio on hämärtynyt.

Verbi *föönata* 'muotoilla kampausta hiustenkuivaimella ja harjalla t. kammalla' esiintyy PS:ssa ilman nominikorrelaattiaan *fööni* 'hiustenkuivain', joka ainakin puhekieleen on vakiintunut. Verbi *surfata* 'purjelautaila' ei ole tulkittavissa instrumentatiiviseksi 'käyttää purjelautaa', koska sen rinnalla ei PS:ssa esiinny lekseemiä *surf(fi)*, vaan *surfilauta* 'purjelauta' (< engl. *surfboard* 'purje- tai laine-lauta' ja *surf* 'purjelautaila'; 'tyrsky'). Samoin *interrailaaminen* tai *-reilaaminen* jää ilman tulkintaa, koska PS:ssa ei ole nominia *interrail(i)* 'interrail-matka' (jolloin kantasana tosin olisi tulkittava sisällön objektiksi), vaan *interrailkortti* 'junalippu'.

PS:sta puuttuu joitakin yleiskielessä tavallisia instrumentatiivisia supistumaverbejä, joiden kantanomini siinä kuitenkin esiintyy. Esim. verbi *faksata* PS:sta puuttuu, vaikkakin hakusanana on *faksi* 'telekopio' (tulkinta olisi näin kausatiivinen, kun taas transitiivisesti käytettynä *faksata*-verbin kantanominiksi käynee paremmin *faksi* 'telekopiokone'). Verbi *kolata* on PS:ssa vain deskriptiivisessä merkityksessä 'kolistella, kopistella, koluta', vaikka PS:ssa esiintyy nomini *kola* 'suuriperäinen työnnettävä lumensiirtoväline'. *Kolaaminen* 'lumen auraaminen kolalla' on kuitenkin melko tavallista yleiskielessä:

(22) Lumentulo keskeyttäisi tulopoliittiset neuvottelut ja Suomen Pankin johtokunnan kokouksen, koska porukan olisi kiirehdittävä kolaamaan pihansa ja ajotiensä (HS 29. 1. 1996: C5).

Samoin verbit *lapota* (joka olisi lokatiivinen instrumentatiivi) ja *purata* PS:sta

puuttuvat, vaikka siinä esiintyvät nominit *lappo* 'putki tai letku, jota pitkin neste juoksee astiasta' ja *purasin* 'terävä puikko, naskali' (kantana *pura* tai *purata*, ks. Länsimäki 1987: 181).

Seuraavassa käsittelen aineistoni sellaisia verbijohdoksia, jotka eivät synkronisessa tarkastelussa motivoidu semanttisesti kantanomininsa (tai mahdollisen kantanomininsa) kanssa. Verbin merkitystä ei voi kuvata instrumentatiivisella parafrasilla, vaikka kantanomini luontaisen semantiikkansa puolesta sopisikin välineeksi tai verbijohdoksen merkitys olisi instrumentatiivitulkintaan päin kallistuva. Tällaisissa tapauksissa sanueen verbilekseemi ja nominilekseemi sisältävät yhteisiä semanttisia piirteitä, mutta niiden johto-opillis-semanttinen yhdistäminen ei ole tässä tutkimuksessa määriteltyjen kriteerien perusteella mahdollista. Koska tarkastelen supistumaverbejä vain synkronian kannalta, ei mahdollista ole päättää, milloin semanttisen motivaatiosuhteen puuttuminen johtuu verbijohdoksen idiomaatistumisesta, milloin jostain muusta syystä. Edellisessä on kyse jommankumman tai molemman lekseemin merkityksen muuttumisesta ja eriytymisestä (ks. Suihkonen 1994: 34), jälkimmäisessä esim. siitä, että motivaatiosuhde (derivaation kannalta) ei ole koskaan vallinnutkaan (esim. lainasanat ja uudismuodosteet).

Merkitysalansa eroavuuden vuoksi eivät semanttisesti motivoidu (ainakaan instrumentatiivitulkinnan sallivasti) sellaiset lekseemiparit kuin *kampi* - *kammeta* ja *viitta* - *viitata*. *Kampeaminen* ei ole kammen käyttämistä välineenä (varsinkaan, kun *kampi* on PS:ssa esitetty tekniikan alan mikroleksikkoon kuuluvaksi), vaan epäspesifistä 'vääntämistä, vääntymistä, vääntäytymistä' (tällaista tulkintaa ei

tukene oletettu kielenkäyttäjän kielitaju), eikä *viitata*-verbin merkitystä voida kuvata parafrasilla, jossa välineenä olisi *viitta*₂ 'opaste'. Myöskään verbeistä *nojata* ja *ohjata* ei ole mahdollinen instrumentatiivitulkinta, jolloin välineenä olisi *noja* 'nojautumistuki' tai *ohja* (tav. *ohjat* tai *ohjas*). Semanttinen motivaatio on vähäinen tai se on hämärtyntä lisäksi lekseemipareissa *koulu* - *koulata* ja *näppi* - *näpätä*. Instrumentatiivien ulkopuolelle jäävät myös sellaiset lekseemiparit kuin *hakku* - *hakata*, joissa kantanominin rakenne ja merkitys viittaavat deverbaalisuuteen (vrt. *hakata* '*lyödä hakulla', *hakku* 'se jolla hakataan').

Verbijohdos ja siihen korreloitava nomini saattavat erota käyttöalaltaan, kuulua esim. eri mikroleksikoihin, jolloin semanttinen motivaatio jää etäiseksi. Esim. *teikki* on yleiskäsite 'lyhyehkö, usein päästään teroitettu keppi', mutta verbi *teikata* kuuluu urheilun erikoissanastoon (viittaa pesäpallossa hutunkeittoon). Yleiskieliset verbit *singota* 'heittää jotakin nopeasti ja voimakkaasti, viskata jne.' ja *tekstata* 'piirtää tai kirjoittaa painokirjaimin' eivät puolestaan motivoidu mikroleksikkoon kuuluvien nominien *sinko* (sot.) 'rekyylitön panssarintorjunta-ase' ja *teksti*₃ (kirjap.) 'eräs kirjasinkoko' kanssa. *Sinkoaminen* ei siis ole 'singolla ampumista' eikä *tekstaaminen* pelkän 'tekstin eli kirjasinkoon avulla toimimista'. Vaikka verbi *koukata* ja nomini *koukku* kuuluvat PS:ssa samaan mikroleksikkoon (yleiskielinen *koukkaaminen* on merkitykseltään kuvallinen, 'tehdä koukkumainen liike'), ovat lekseemit merkitykseltään eriytyneitä siten, että ne eivät semanttisesti motivoidu. *Koukata* on jääkiekkotermin 'estää vastapelaajaa sääntöjenvastaisesti mailalla', kun taas *koukku* on nyrkkeilyssä 'koukkulyönti'.

Verbi *värkätä* 'tehdä, valmistaa, rakentaa, rustata, väsätä' on merkitykseltään niin

epämääräinen, että *värkkäämisen* tulkitseminen jää sen varaan, mikä on kulloinkin konteksti ja mihin nomini *värkki* 'laite, laitos, vehje, kalu, kapine, väline, rakkine; tarveaine' viittaa, jos se verbin merkitykseen ajatellaan kuuluvaksi. Jos *värkkäämisen* väline spesifioidaan, se tuodaan ilmi lauseen pintarakenteessa:

(23) Välillä päätestäaja värkkäsi autoja työkalujen, mm. ruuvimeisselin kanssa (HS 20. 12. 1995: D1).

4. Instrumentatiivisten supistumaverbien kokoavaa tarkastelua

4.1 Johdosten distribuutio ja morfologinen katsaus

Suomen kielen perussanakirjan instrumentatiivisiksi katsomani supistumaverbit jakautuvat merkitysryhmittäin ja kantasanojen äänneasun mukaan seuraavalla tavalla (taulukko 1):

Kantanomini	Vars. instr.	Lokat. instr.	Instrukt. instr.	Kausat.instr.
2-tav. <i>A</i> -nomini				
<i>a</i> -loppuinen	24	9	6	1
<i>ä</i> -loppuinen	5	1	-	-
2-tav. <i>i</i> -nomini	23	7	4	3
2-tav. <i>U</i> -nomini				
<i>u</i> -loppuinen	6	2	-	1
<i>y</i> -loppuinen	1	1	-	-
2-tav. <i>O</i> -nomini				
<i>o</i> -loppuinen	3	3	-	-
<i>ö</i> -loppuinen	-	-	-	-
2-tav. <i>e</i> -vartalot				
<i>i</i> -loppuinen	1	-	1	-
<i>e</i> -loppuinen	1	-	-	-
4-tav. <i>i</i> -nomini	-	-	-	1
yhteensä	64	23	11	6

Taulukko 1. Instrumentatiiviset supistumaverbit merkitysryhmittäin kantanominien mukaan jaoteltuna.

PS:n n. 1 100 supistumaverbistä instrumentatiivien osuus on aiempänä esitettyjen kriteerien perusteella 104 lekseemiä, alle 10 prosenttia eli melkoisen suppea (ks. myös Kytömäki 1992: 272; Haipus - Pääkkönen 1980). Se, miten supistumaverbit jakautuvat muihin merkitysryhmiin (melkoinen osa jäänee vaille tulkintaa), jää tässä avoimeksi. Edellä esitetty instrumentatiivien kokonaislukumäärä 104 lekseemiä voi lisäksi kasvaa tai vähetä muutamalla kymmenellä lekseemillä sen mukaan, kuinka tiukasti kantanominien ja verbijohdosten välinen motivaatio tulkitaan tai kuinka pitkälle varsinkin instruktiivisten ja kausatiivisten merkitysryhmien puolelle instrumentatiivijohdosten sallitaan haarovan (ks. ed. luvut 3.3 ja 3.4).

Vertailujen tekeminen kantanominyyppien suhteesta merkitysryhmäjakaumaan

ei ole mielekästä. Sen sijaan merkille pantavaa taulukossa on se, kuinka vahvasti supistumaverbit korreloituvat juuri kaksitavuisten *A-* ja *i-*loppuisten nominien kanssa, n. 88,4 % tapauksista. Leksikaalisena motivoijana aineiston 104 instrumentatiivisesta supistumaverbistä on *A-*nomini 46:ssa ja *i-*nomini 39:ssä (luku sisältää *e-*vartalaiset nominit *kanki* ja *telki*), *U-*nomini 11:ssä ja *O-*nomini 6:ssa. Erikoistapauksia ovat *e^x-*nomini *huume* (ks. 24 alaviite 12) ja nelitavuinen *i-*nomini *testamentti*.

Aineiston instrumentatiivit jakautuvat morfologisten kantojen (= kantasanan vartalon kanssa identtiset kannat, esim. *saha-*, ja juurimorfeemit, esim. *maala-*; ks. Suihkonen 1994: 13) vartalovokaalien mukaan seuraavasti (taulukko 2):

Verbijohdos	Määrä
<i>a-</i> vartaloinen	79
<i>ä-</i> vartaloinen	8
<i>o-</i> vartaloinen	6
<i>u-</i> vartaloinen	7
<i>y-</i> vartaloinen	1
<i>e-</i> vartaloinen	2
<i>i-</i> vartaloinen	1
yhteensä	104

Taulukko 2. Instrumentatiivisten supistumaverbien morfologisten kantojen vartalovokaalityypit.

Hallitseva vartalotyyppi aineiston instrumentatiivisissa supistumaverbeissä ovat *A-*vartalaiset johdokset, yhteensä 87 lekseemiä eli n. 90,5 % perusaineistosta. (Kyseessä on siis morfologisen kannan vartalo. Supistumaverbijohdoksen vokaalivartalohan sisältää aina *A-*elementin: *sahaa-*, *luuttua-* jne.) Näistä 46:ssa kantasanana on *A-*loppuinen nomini, korrelaatiotyyppi *saha* → *sahata*, *välppä* →

välpäätä. *i*-loppuiseen nominiin korreloituu 38 *A*-vartaloisista johdoksista, korrelaatiotyyppi *grilli* → *grillata*, *prässi* → *prässätä* (joka on ainoa *i*-nominiin korreloituva *ä*-vartalo). Näissä *i*-loppuisiin lainanomineihin korreloituviissa verbeissä vartalon *a*:n voi tulkita satelliittivokaaliksi, jonka etymologiset juuret ovat ruotsin verbi-taivutuksessa (Koski 1982: 41). Poikkeuksia näistä kahdesta pääkorrelaatiotyypistä on kolme: *e^x*-nominiin korreloituva *huumata* (ks. ed.), *y*-nominiin korreloituva *kärrätä* (vrt. kuitenkin kansankielinen *kärri*) ja *pumppu*-nominiin korreloituva *pumpata*, jonka rinnalla esiintyy ”johdosmaisemmalta” näyttävä *pumpata* (vrt. rts. *pumpa*). Oma erikoisuutensa *A*-vartaloisten verbien joukossa on johtosuhde *kumi* → *kummata* (vrt. esim. Itkosen Kielioppaan 1988: 215 suosittamaan muotoon *kumia*, jossa kantasanan loppuvokaali *i* hahmottunee kontinuatiivijohtimeksi, ks. Räisänen 1987: 498). Ilmiötä voi kutsua derivationaliseksi geminaattatendenssiksi, jonka syynä voi toisaalta olla ruotsin vaikutus, toisaalta pyrkimys johdoksen valiomuotoisuuteen eli sanatyypisiin sulautumiseen (ks. Koski 1983: 14, 337 viite 3).

Vähälukuiset *o*-vartaloiset (*hangota*, *lassota*, *lingota*, *lipota*, *tahkota*, *vaistota*), *u*-vartaloiset (*karhuta*, *kirnuta*, *luututa*, *piiluta*, *tajuta*, *vainuta*, *vivuta*) ja *y*-vartaloiset verbit (*älytä*) eivät sisällä morfofonologisia muutoksia suhteessa *o*-, *u*- ja *y*-loppuisiin kantanomineihinsa. Aineiston joukossa on kaksi *e*-vartaloista supistumaverbiä *kangeta* ja *teljetä*, jotka korreloituvat *i*-loppuisiin nomineihin *kanki* ja *telki*. Derivaatiosuhde on kuitenkin selkeä lekseemien *e*-vartaloisuuden vuoksi: *kanki* (: *kange-*) → *kangeta*, *telki* (: *telje-*) → *teljetä*. Odotuksenvastainen on *solmu*-nominiin korreloituvan *solmita*-verbin *i*-vartaloisuus (vrt. *luuttu* → *luututa*). Taustalla saattaa olla samakantaisten verbien taivutusparadigmojen sekoittumista (vrt. *solmia*,

solmeta; ks. esim. Terho Itkonen 1988: 61, 363).

Palaan vielä hetkeksi sellaisiin supistumaverbeihin, jotka semanttisesti motivoituivat välinetarkoitteiseen nominiin, mutta morfologisesti eivät. Tällaisia tapauksia ovat jotkut laina-alkuperää olevan sanapesyteen lekseemit, joista “instrumentatiivisen” supistumaverbin välinekannaksi semanttisesti hahmottuva nomini ei täytä edellä esitetyn korrelaatioparin nominijäsenen muodollisia ehtoja. Esim. verbin *vaskata* ‘huuhtoa kultaa’ luontevaksi parafrasiksi kävisi ‘huuhtoa kultaa vaskoolilla’, jossa *vaskooli* on rooliltaan VÄLINE, ‘kullanhuuhdonta-astiana käytettävä laakea peltimalja t. puinen kaukalo’. Leksikaalisesti *vaskata*-verbi saattaakin hahmottua denominaaliseksi, mutta morfologisesti johtosuhde *vaskooli* → *vaskata* ei korreloidu korrelaatioparin 2-tavuinen nomini : supistumaverbi kanssa (yhteistä lekseemeissä on siis juurimorfeemi *vask-*).

Samoin sellainen lainasanapesye kuin *printti* : *printata* : *printteri* hahmottuu korrelaatioiksi *printti* → *printata* ja *printteri* → **printteröidä*, vaikkakin semanttisesti *printata*-verbin parafrasiksi sopisi ‘käyttää printteriä’ siinä missä ‘tehdä printti t. printiksi’. Samantyyppisiä tapauksia, joissa siis lekseemien väliset johto-opilliset hyvämuotoisuusehdot eivät täyty, koska sanueen jäsenet ovat mukautuneet taivutustyyppihinsä lainanantajakielestä suoraan ja toisistaan erillään, ovat mm. lekseemiparit *halsteri* : *halstrata*, *meisseli* : *meislata*, *mikseri* : *miksata*, *pensseli* : *penslata* (‘pensselöidä’), *sampleri* : *samplata*, *skanneri* : *skannata* ja *spakkeli* : *spaklata*. Näitä lekseemipareja voisi tietenkin yhdistää korrelaatioketjuiksi esim. typistemorfeemi-käsitteen avulla (ks. Koski 1982: 34 - 36), mikä johto-opillisen tarkastelun kannalta tuskin olisi mielekäästä, varsinkin kun kyseessä on lai-

nasanojen mukautuminen kielessä vallitseviin malleihin.

Yksittäinen tapauksensa on verbi *sondeerata* 'tutkia sondilla', jonka välinetarkoitteiseksi kantasanaaksi *sondi* 'mittauslaite tai -väline, koetin' semanttisesti sopisi. Korrelaatio *sondi* → *sondeerata* ei kuitenkaan vastaa tässä tutkimuksessa käytettyä korrelaatioparia (po. *sondi* → **sondata*) verbin sisältämän *-eera*-aineksen vuoksi (vrt. rts. *sondera*).

4.2 Instrumentatiivien semantiikkaa

4.2.1 Kantanominien semantiikkaa

Seuraavassa esitän lyhyen katsauksen instrumentatiivisten supistumaverbien kantanominien semantiikkaan. Tarkastelen nominilekseemejä muutamien semanttisten piirteiden (tai ominaisuuksien, joista lekseemin tarkoitteena oleva olio rakentuu) ja näistä muodostuvien semanttisten luokkien kannalta. Luokitukseksi lähtökohtana on nelijako 1. konkreettisten välineiden nimet, 2. aineennimet, 3. orgaaniset elimet ja 4. abstraktikäsitteiden nimet, joka perustuu Länsimäen (1987: 195 - 202) *in : ime* -johdosten luokitteluun.

Kolme ensimmäistä luokkaa eroavat neljännestä distinktion konkreettinen - abstrakti perusteella. Valtaosaa instrumentatiivien kantanominien tarkoitteista voidaan luonnehtia piirteellä +konkreettinen. Abstraktikäsitteiden luokkaan tulkitsen kuuluviksi seuraavat nominit: *lifti*, *mana*, *plussa*, *taju*, *tarha*, *testi*, *ynnä*, *vaisto* ja *äly*. Rajanvedon perustan Lyonsin (1987: 438 - 452) esittämään entiteettien

kolmijakoon, jossa "ensimmäisen asteen entiteettejä ovat konkreettiset oliot, toisen asteen entiteettejä aikasidonnaiset, aistein havaittavat tapahtumat, prosessit ja tilat ja kolmannen asteen entiteettejä sellaiset abstraktit propositiot, jotka eivät ole sidoksissa paikkaan tai aikaan" (Koivisto 1991: 20). Lyonsin mukaan (1987: 443) hänen kolmijakonsa vastaa vain osittain perinteistä entiteettien jakamista konkreettisiin ja abstrakteihin, sillä toisen asteen entiteetit eivät ole puhtaasti abstrakteja, mikäli abstrakti ymmärretään vailla sekä aika- että aikasidonnaisuutta. Edellisistä luokista luokat 1 - 3 nimeävät siis ensimmäisen asteen entiteettejä ja luokan 4 nimet toisen asteen entiteettejä (kolmannen asteen entiteettien tulkinnasta ks. Larjavaara 1990: 106 - 113). Ensimmäisen asteen entiteettejä voisi luonnehtia komponentilla +fysikaalinen tai +materiaalinen (ks. Koski 1983: 21), kun taas toisen asteen entiteeteillä on vain "jonkinlainen ajallinen sijainti todellisuudessa mutta ei välttämättä selvärajaista spatiaalista havaittavuutta" (Larjavaara 1990: 106). Niinpä *plussa* ja *ynnä* ilmaisevat enemmän käsitteellisen tason suhteita kuin viittaavat tiettyyn merkkiin. Samoin *liftin* tarkoite ei ole selvärajainen ja konkreetti, vaan lekseemi viittaa ennemminkin tapahtumaan tai prosessiin, kuten myös *testi* 'suoritettava koe'. *Tarha*₂ 'laitos, jossa kasvatetaan turkis- tm. eläimiä' on paremminkin liikeyritys, tuotantoyksikkö tms. kuin konkreettinen paikka. *Taju*, *vaisto* ja *äly* ovat abstrahoituja nimityksiä ilmiöille tai ominaisuuksille, joiden ilmentymismuodot ovat todennettavissa tai aistein havaittavissa. Tähän ryhmään kuuluu myös *mana*.

Kantanominien jaotteluinen distinktion konkreettinen - abstrakti perusteella menettää merkitystään, kun nominia tarkastellaan osana instrumentatiivijohdosta (rajanveto ei ole myöskään yksiselitteistä, esim. *pesti* ja *testi*). VÄLINE-roolin

kannalta kantanominin on oltava vain ulkokohtainen suhteessaan verbiin (ks. s. 23) ja 'eloton tekemiseen vaikuttaja'. Jos nämä ehdot täyttyvät ja kantanominin merkitys sisältyy verbijohdoksen merkitykseen, ei nominin denotoiman entiteetin muilla ominaisuuksilla ole relevanssia kielen tason abstraktionistisessa luokittelussa (kielenulkoisesti älyn tai tajun pitäminen välineenä on jo kyseenalaisempaa). Myöskään distinktio eloton - elollinen ei ole VÄLINE-roolin kannalta relevantti, sillä vaikka kantanominin tarkoite olisikin elollinen, sitä käytetään kuten elotonta entiteettiä (esim. *lyödä käärmeellä*; Kytömäki 1977: 235). Ainoa aineiston nomini, johon voisi liittää piirteen +elollinen ja joka on myös ainoa orgaanisten elinten luokan edustaja, on osaentiteetin nimitys *silmä*. *Silmäämisessä silmä* on kuitenkin samanlainen instrumentatiiviargumentti kuin *höylä* tai *saha*, ts. vaikuttaakseen tekemiseen se tarvitsee rinnalleen TOIMIJAN (= pintalauseen subjekti).

VÄLINEEN ja TOIMIJAN suhteen tarkastelussa on kiinnitetty huomiota siihen, onko VÄLINE omalla voimalla toimiva vai TOIMIJAN voiman välikappale (ks. Kytömäki 1977: 236, ks. myös Nilsenin 1973 instrumentaaliluokitusta työkalut, materiaalit, luonnonvoimat ja ruumiinosat). Aineiston instrumentatiivisissa verbijohdoksissa tämä piirre-ero ei ole ratkaiseva, sillä vaikka kantanominin tarkoitteen katsottaisiin omaavan jonkinlaista omaa voimaa (esim. *laivata₂*, *lingota₂*), tarvitsee VÄLINE käyttäjäkseen aina TOIMIJAN (ks. predikaatio s. 19). Voiman käsitettä paremmin tätä voisi kuvata piirteillä +kontrolloija (TOIMIJA) ja +kontrolloitu (VÄLINE) (vrt. kuitenkin esim. *tajuta*, *vaistota*).¹⁹

19

Croftin esittämän ns. causal order -hypoteesin mukaan "instrument is an entity

Luokkaan 2 eli aineennimiin kuuluvat aineiston instrumentatiivien kantanomineista *huume* ja *liima*. Erotuksena luokan 1 nomineista on niiden tarkoitteiden jaollisuus (tästä ks. Viikuna 1992: 38 - 44). Eroa voi kuvata piirteellä \pm laskettava. (*Teippi*-lekseemin voi oikeastaan tulkita kuuluvaksi molempiin luokkiin sen mukaan, viitataan sillä yleisesti johonkin teipinkokoumaan vai siitä katkaistuihin kappaleisiin.) Aineennimien vähäisyys instrumentatiivien kantoina johtuu siitä, että ne eivät yleensä täytä ulkokohtaisuus-kriteeriä. Vaikka niissä olisikin nähtävissä jonkinlaista välinefunktioa, olen tulkinnut ne ensisijaisesti instruktiveiksi (ks. s. 41; vrt. Nilsen 1973: 155 - 156).

Valtaosa instrumentatiivisten supistumaverbien kantanomineista kuuluu siis konkreettisten välineiden nimien luokkaan, tai paremmin: niiden tarkoitteena on konkreettinen väline (tämä erotukseksi välineennimi-johdoksista, joita yhdistää määrämerkitykseen vakiintunut morfeemi, ks. esim s. 30 alaviite 13). Luokka on varsin sekakoosteinen. Sen kaikille jäsenille yhteisiä ovat vain piirteet +konkreettinen, +laskettava ja +välinearvo (tai välinefunktio, toiminnan tai tekemisen apuneuvo, välikappale). Luokan jäsenten voidaan katsoa kuuluvan samaan sanakenttään vain sen perusteella, että ne kaikki ovat (tässä tutkimuksessa määritellyn) väline-käsitteen hyponyymeja, ts. komponentti +väline on koko luokan klasseemi (tästä ks. Koski 1981: 114). Koska niiden muodostama kenttä on avoin ja vapaajärjestyksinen (vs. sulkeinen ja kiinteäjärjestyksinen; sanakenttäteoriasta ks. Koski 1983: 31 - 34) ja koska tutkimuksessa tarkastelen instrumentatiivi-

that is intermediate in the causal chain between subject (initiator) and the object (final affected object)", jolloin instrumentin prototyyppinen funktio on siirtää voimaa agentilta (TOIMIJA/TEKIJÄ) patientille (KOHDE) (Huomo 1997: 120).

suutta vain yhdessä verbijohdostyyppissä, ei kantanominien luokitteluun jäännöksettömiin ja tarkkarajaisiin kenttiin liene hyödyllistä. Lisäksi pätevien jäseniä yhdistelevien ja erottavien piirteiden löytäminen on vaikeaa, ellei mahdollisuutta. Yksi mahdollinen jako olisi esim. työkalut (*höylä, piilu, saha*), urheiluvälineet (*skeitti, skimba*), siivousvälineet (*luuttu, moppi*), ompeluvälineet (*neula*), maatalousvälineet (*hara*), määrätarkoitusta varten luodut kirjalliset dokumentit (*luntti, testamentti*) jne. Toinen mahdollinen jakoperuste olisi välineiden funktio, jolloin jäseniä luokittelisivat esim. piirteet +siirtää (*pumppu, laiva*), +katkaista (*saha*), +yhdistää (*jiiri*), +puhdistaa (*luuttu*) jne. Molemmissa tapauksissa kenttien keskenäinen tasapaino on hankala saavuttaa, kuten myös mielekkäät kriteerit (mihin välinekenttiin kuuluvat esim. *peili, pumppu, sauma* ja *vipu?*) ja sopiva abstraktiotaso (esim. piirteiden +siirtää, +poistaa ja +puhdistaa hierarkkisuus nomineissa *harja* ja *pumppu*). Yksittäisten kantanominien semanttinen tarkastelu verbijohdosten merkityksestä irrallaan ei ole myöskään riittävää tämän tutkimuksen näkökulmasta. Tätä käsittelem seuraavassa luvussa.

Prototyypin instrumentatiivijohdoksen määrittämisen tueksi (ks. luku 4.3) mainittakoon sanakentistä vielä, että (laajasti ymmärretty) työkalujen kenttä (mikäli tällainen rajataan) näyttäisi sisältävän paljon jäseniä. Jos työkaluksi tai välineeksi määritellään määrätarkoituksessa (käsini) käytettävä artefakti, voidaan kenttään katsoa kuuluvaksi 40 - 50 instrumentatiivisten supistumaverbien kantanomia.

4.2.2 Verbijohdosten semantiikkaa

4.2.2.1 Inkorporaation leksikaalinen tulkinta

Verbilekseemien semantiikan tarkastelussa nojaan ns. inkorporaation leksikaaliseen tulkintaan, joka perustuu lähinnä Woodburyn ja Apresjanin esittämiin näkemyksiin (näitä esittelee Nikunlassi 1986). Tulkinnan mukaan verbijohdokseen inkorporoidun substantiivin tekemä viittaus on yleisempää kuin vapaan substantiivin. Leksikaalisen merkityksen ohella siinä on myös predikaattikomponentti 'jonkinlainen' ('be a kind or sort'). Esim. verbi *sahata* ei tarkoita samaa kuin 'katkaista tai leikata sahalla', vaan 'katkaista enemmän tai vähemmän sahalaitaisella esineellä saattamalla tämä edestakaiseen tai pyörivään liikkeeseen ja suuntaamalla tämä liike katkaistavaan kohteeseen'. *Sahaamisessa saha* on siis 'jonkinlainen saha'. (Nikunlassi 1986: 19 - 21.) Inkorporaation tulkintaa voidaan havainnollistaa esim. seuraavan lauseparin avulla:

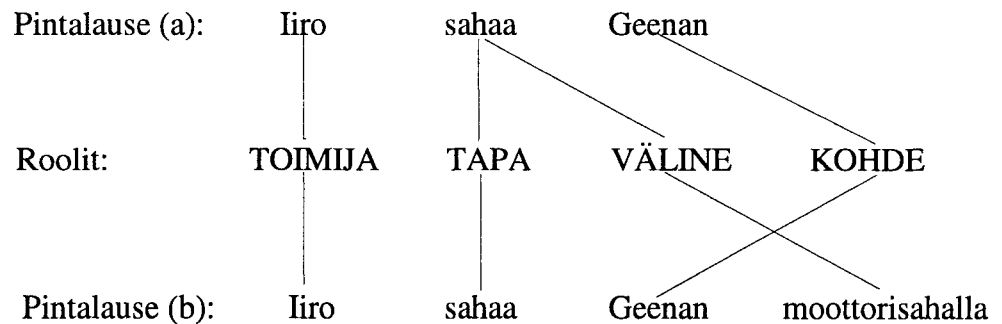
(24a) Iiro Seppänen sahasi Geenan kahtia tv:ssä (IS 23. 12. 1995: A27).

(24b) Iiro Seppänen sahasi Geena Davisin kahtia moottorisahalla (mts.).

Lauseessa (24a) inkorporoitunut väline on verbin merkityksessä "läsnä" (ks. Nida 1975: 152), koska sitä ei ole muuten ilmaistu. Nikunlassin mukaan (1986: 20) puhujalla on mielessään inkorporoidun substantiivin hyponyymi 'jonkinlainen saha' (ks. Lyonsin 1987: 292 esittämää hyponymian kaavaa 'x is a kind/sort/type of y', jossa x = hyponyymi ja y = hyperonyymi), joka on spesifioitu lauseen (24b)

pintarakenteessa substantiivilausekkeella *moottorisahalla*. Sen rooliluonnehdinta on ristiriidaton verbiin inkorporoituneen rooliluonnehdinnan kanssa ja tätä spesifimpi. Esim. lause *Iiro sahaa Geenan sahalla* on tautologinen, jos se lausutaan normaalilla prosodially ja eristettynä kontekstistaan (vrt. esim. *Iiro sahaa Geenan sahalla eikä veitsellä*). (Ks. Nikunlassi 1986: 25; ks. myös Andersson 1982: 138.)

Inkorporaatiotulkinnan perusteella *sahata*-verbiin sisältyvät roolit VÄLINE ('jonkinlainen saha') sekä TAPA (MANNER) ('leikkaaminen ym. toiminta'). Mikäli inkorporoitunutta välinettä halutaan rajoittaa tai määritellä pintalauseessa substantiivilausekkeella, siirtyy VÄLINE-rooli siihen (ks. Fillmore 1974: 380; Nilsen 1973: 27). Tätä voi havainnollistaa seuraavasti:

Edellä esitettyä inkorporaation leksikaalista tulkintaa voi soveltaa instrumentatiivien tarkastelussa kahdella tasolla (jotka tosin vaikuttavat toisiinsa). Ensinnäkin se tarjoaa viitekehyksen, jonka pohjalta voidaan lähestyä instrumentti-inkorporaation sisältävien verbijohdosten polysemiaa, merkitysten mukautumista ja muutoksia (näitä käsitellen luvussa 4.2.2.3). Toiseksi inkorporaationäkemyks vaikuttaa siihen, millaista (laadullista) vastaavuutta nomini- ja verbilekseemin

semeemeiltä vaaditaan (luku 4.2.2.2).

4.2.2.2 Kantanominin ja johdoksen suhteesta

Tarkastelen seuraavassa verbijohdoksen ja kantanominin suhdetta lekseemien semeemien ja niiden ekstensioiden korreloivuuden kannalta. Kysymys on lähinnä siitä, millä tavoin kantanominin merkitys edustuu verbijohdoksen merkityksessä.

Apresjanin mukaan (ks. Nikunlassi 1986: 21) inkorporaatioverbin leksikaalisessa tulkinnassa viittaus konkreettiseen välineeseen tms. on redundanttia, ts. esim. *sahata*-verbi ei sisällä viittausta konkreettiseen lekseemiin *saha*. *Sahata*-verbiin ei siis ole inkorporoitunut substantiivia *saha*, vaan paremminkin *saha*-morfeemi (tulkinta minun), joka on luonteeltaan "vähemmän referentiaalinen" kuin *saha*-lekseemi (mts. 24 - 25). Tämän perusteella esimerkkilause (24a) ei denotoi mihinkään tiettyyn tai tietyntyypiseen sahaan, vaan yleensä funktioltaan ja käyttöta-voiltaan sahaan vertautuvaan esineeseen (esim. lauseessa *Iiro sahaa leivästä viipaleita* oletettaneen pragmaattisen tiedon perusteella välineeksi *veitsi*). Inkorporoituneen *sahan* ekstensio on siis laaja, jopa abstrakti, jolloin välineenä oleva tarkoite, mikäli tällainen halutaan nimetä, on spesifioitava pintarakenteessa substantiivilausekkeella (esim. lause 24b). (Ks. myös Esa Itkonen 1997: 216, jonka mukaan inkorporoituminen merkitsee substantiiville sen "statuksen laskua", jolloin inkorporaatio on siis yksi versio argumenttirakenteen muunnoksesta.)

Edellä esitetyn perusteella voidaan siis olettaa, että verbijohdokseen inkorporoi-
tunut rooliluonnehdinta on korrelaattilekseeminsä hyperonyymi. Esim. lekseemi

saha 'hammaslaitateräinen työkalu t. kone, jolla leikataan puuta, metallia ym.' on sahojen luokan yleisnimitys, jolloin sen hyponyymeja ovat esim. *käsisaaha*, *pokasaha* ja *rautasaha*. *Sahata*-verbissä *sahan* ekstensioon sisältyy paitsi edellä mainittu *saha* myös *viila*, *veitsi* jne., ts. inkorporoitu *saha* on yläkäsite 'jonkinlainen saha', jonka alakäsitteitä seuraavalla tasolla hierarkiassa ovat leksikaalinen *saha*, *viila*, *veitsi* jne. hyponyymeineen. (Ongelmallista tällaisessa lähestymistavassa on suhtautuminen verbijohdosten metaforisuuden ja polysemian tulkintaan. Tätä käsitellen seuraavassa luvussa.)

Koska siis leksikaalinen substantiivi ja inkorporoitunut substantiivi eivät ole merkitykseltään tai denotaationsa luonteelta samanveroiset²⁰ ("inkorporoidun substantiivin viittaus [- -] on epäsuorassa suhteessa kielen substantiivien hierarkiseen leksikaalis-semanttiseen rakenteeseen", Nikunlassi 1986: 20), ei kantanomien ja instrumentatiivijohdoksen semanttista korrelaatiotakaan sovi tulkita kriteerinä semeemien ekstensioiden tarkkarajainen symmetria. Heikosti, osittain tai kaukaisesti korreloituvilta näyttäviä tapauksia esiintyy jonkin verran instru-

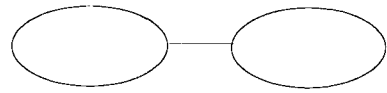
20

Eroavuutta voi tarkastella myös semeemien ekstensioiden tarkkarajaisuuden ja liukuvarajaisuuden näkökulmasta (ks. Koski 1978: 126; 1983: 26 - 28). *Saha*-lekseemin semeemin ekstensio on tarkkarajainen, jolloin se nimeää vain niitä entiteettejä, jotka voidaan valikoida päättämällä, onko jokin esine saha vai ei. Inkorporoituneen *sahan* denotaation alaa ei voida tarkkarajaisesti osoittaa, mikä ei ole tarpeenkaan, sillä se ei ole funktioltaan nimeävä. *Sahaamisessa* ei ole relevanttia se, voidaanko kulloinkin käytettävästä välineestä käyttää nimitystä (-) *saha* (ts. onko väline saha vai ei), vaan se, että kyseinen esine soveltuu välineeksi ilmaistussa tekemisessä. Tietenkin välineistä osaa voidaan pitää muita sahamaisempina. Mikäli välineen spesifioimisella on merkitystä eikä se ole pääteltävissä lausekontekstista, voidaan väline nimetä lauseen pintarakenteessa, esim. *Nuoralla "sahataan" suorat kylvö- ja istutusrivien kohdat* (Kodin Puutarha 1953: 95).

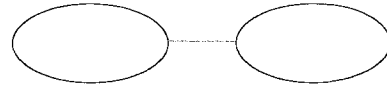
mentatiivijohdosten luetteloissa (luvut 3.1 - 3.4). Palaan vielä hetkeksi näihin tapauksiin ja esittelen samalla semeemikohtaisen vastaavuuden ja ekstensioiden vastaavuuden perustyyppjä. Korostettakoon vielä näkökulman synkronisuutta ja formaalisuutta, ts. tarkastelen semeemijakoa, ekstensioiden aloja ja näiden vastaavuutta niin kuin ne PS:ssa on oletettu ja esitetty.

Hahmottumiseltaan selvintä korrelaatiotyyppiä edustaa esim. lekseemipari *luuttu* - *luututa*. Molemmat lekseemit ovat monoseemisiä ja merkitysaloiltaan kutakuinkin toisiaan vastaavia. *Luuttu* 'lattia-, pesuriepu' ja inkorporoitunut *luuttu* viittaavat samanlaisiin tarkoitteisiin, kankaanpalasiin, räsyihin tms., jotka käyvät siivousvälineen funktioon (en puutu tässä erilaisiin metaforisiin ilmauksiin kuten *Silloin se tietysti olis alkanut luututa mulla lattiaa*, Meri 1967: 132). Tätä korrelaatiotyyppiä havainnollistaa kuvaimessa 1 tyyppi 1 (s. 70). *Luuttu* on erilaisten siivousriepujen yleisnimitys ja siten ekstensioltaan laaja. Ekstensioltaan suppeampia ovat mm. *piilu*, *stanssi* ja *trooli*, joiden merkitystä rajoittavat spesifit komponentit. Verbijohdokseen inkorporoituneena niiden denotaation ala on myös suppea, esim. *troolaamisessa* 'jonkinlainen laahusnuotta' jne.

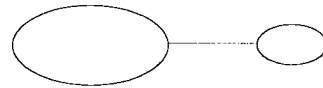
Tyyppi 2 eroaa edellisestä tyypistä vain siinä, että nominilekseemi on (selvästi) polyseeminen. Esim. *harja*-lekseemille esitetään PS:ssa kuusi semeemiä, joista *harja*₅ 'puhdistamiseen, hankaamiseen tms. käytettävä väline, jossa on alustastaan tms. kiinnitettynä harjakset' korreloituu monoseemisen verbin *harjata* 'käsitellä harjalla' kanssa. Ekstensioiden vastaavuuden osalta tyyppi vastaa *luututa*-tapausta, kuten myös tyyppi 3, jossa monoseeminen nominilekseemi korreloituu vain verbijohdoksen yhden semeemin kanssa, esim. *jiiri* 'viisto liitesauma' →

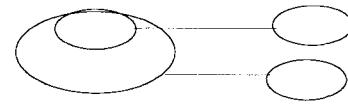
Tyyppi 1

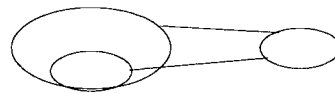
Tyyppi 3

Tyyppi 5

Tyyppi 7a

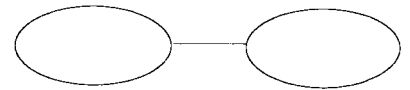
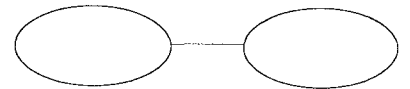
Tyyppi 7c

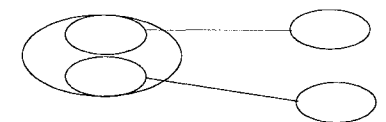
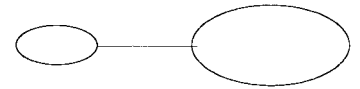
Tyyppi 2

Tyyppi 4

Tyyppi 6

Tyyppi 7b

Kuvain 1. Instrumentatiivisiin supistumaverbeihin inkorporoituneen nominin ja nominilekseemin semeemien ja niiden ekstensioiden vastaavuuden perustyyppit. (Yksi ellipsi kuvaa yhden semeemin ekstensiota. Nominilekseemin semeemistö on vasemmalla, verbilekseemin oikealla.)

*jiirata*₁ 'yhdistää jiiirillä' (vrt. *jiirata*₂ 'laivan kulkusuunnasta poikkeamisesta'). Tyypissä 4 nomini- ja verbilekseemi korreloituvat useamman kuin yhden semeemin osalta. Tyyppiä edustaa esim. verbi *lingota*, jossa *lingota*₁ 'heittää lingolla' korreloituu semeemiin *linko*₁ 'heittoväline' ja *lingota*₂ 'erottaa nestettä keskipakovoiman avulla' semeemiin *linko*₂ 'keskipakovoiman avulla toimiva laite'.

Tyypeistä 1 - 4 voidaan esittää myös muunnelmia, joissa useampisemeemiset lekseemit korreloituvat useamman kuin yhden semeemin osalta, ristikkäin jne. (esim. *kaava*₂ 'valumuotti' → *kaavata*₁ 'valaa valumuotilla', *kaavata*₂ 'tehdä valumuotti'). Yhteistä näiden tyyppien tapauksille on, että semeemien johtosuhteet erottuvat selvästi ja ekstensioiden alat vastaavat toisiaan. Sen sijaan seuraavissa tyypeissä semeemien ja niiden ekstensioiden vastaavuudet eivät ole yhtä läpinäkyviä.

Tyyppiä 5 edustaa verbi *langata* 'puhdistaa hammasvälit langalla', jossa siis *lanka* on spesifi 'hammaslanka', kun taas lekseemi *lanka* on yleiskäsite 'tekstiilikuidusta, metallista tms. valmistettu tav. ohuehko säie, rihma'. Tapaus on harvinainen (toinen vastaava tapaus aineistossa on kaksisemeeminen *neulata*) ja selittynee leksikaalistumisen kautta. Kontekstiton *lankaaminen* on vain yleensä 'langan käyttämisestä', mutta PS esittää sen merkitykseltään erikoistuneena (tai täsmennyneenä). *Lanka* ymmärretään 'jonkinlaiseksi hammaslangaksi' lauseyhteydessä ilmituodun objektin (KOHDE) perusteella, esim. *Iltaisin harjataan ja langataan hampaat* (*hampaat* tai *hammasvälit* ei siis ole kapseloitunut verbin merkitykseen, vrt. esim. englannin *drive* 'ajaa', jonka yhdeksi semeemiksi on kehittynyt 'ajaa autoa t. autolla' lauseyhteydestä kapseloitumalla; Nikunlassi 1986: 20).

Lekseemipari *kolkka* → *kolkata* on esimerkki tyyppistä 6, jossa nominilekseemi on inkorporoitunutta nominia spesifimpi merkitykseltään. *Kolkka* 'kalanpyytämisen nuija' ei ole *kolkkaamisessa* 'jonkinlainen kalanpyytämisen nuija' vaan 'jonkinlainen nuija, kalikka tms.'. Vaikka *kolkkaamisessa* rooliluonnehdinta sallii kirjavan lyöntivälineistön käytön (komponentti +kalanpyytämisen väline sisältyy vain konneksioon tyyppiä *kolkata matikkaa*), ei verbin merkitys ole laajentunut tai yleistynyt niin, etteivät semeemit motivoituisi (vrt. *kolkata* 'lyödä tainnoksiin t. kuoliaaksi'). Mikäli inkorporaatiota tarkastellaan yleisellä tasolla (tämä tyyppittelyhän perustuu PS:n semeemijakoon ja ekstensioiden määritelmiin), kaikki instrumentatiiviset johdokset kuuluisivat tyyppiin 6 (ks. edellä Apresjanin tulkinta).

Tyyppin 7 tapauksia yhdistää semeemien ekstensioiden limittäisyys tai päällekkäisyys. Esim. verbillä *aurata* on kaksi instrumentatiivista semeemiä 'avata tietä lumiauralla' ja 'kyntää auralla'. *Aura*-lekseemin merkityksenselitteessä PS:ssa on semeemi 'kyntämiseen käytettävä maataloustyökalu' ja sen hyperonyymi 'laajemmin: muista kiilamaisista laitteista'. Semeemien ekstensioiden korrelaatiot voi tulkita joko siten, että konneksiossa *aurata tietä aura* korreloituu ekstensioltaan laajaan *aura*-semeemiin ja konneksiossa *aurata peltoa* sen ekstensioon sisätyvään spesifiin semeemiin 'kyntöaura' (tyyppi 7a), tai siten, että *aurata*-verbin molemmilla semeemeillä on oma spesifi korrelaattinsa, joka sisältyy hyperonyymisen *auran* ekstensioon (tyyppi 7b). Samoin hahmottuu verbi *prässätä*, jonka laajaekstensioista semeemiä 'painaa, puristaa' vastaa yleiskäsite *prässä₁* 'painin, puristin' ja semeemiä *prässätä₂* 'silittää vaatteet prässäyskoneella' *prässin₁* erikoismerkitys 'prässäyslaite'.

Jompaakumpaa edellisistä tyypeistä (7a ja 7b) edustavat myös esim. verbit *höylätä* ja *kammata*, joista *höylätä* 'työstää höylällä' korreloituu semeemiin *höylä₁* 'puun tai metallin muotoiluun käytettävä työkalu' ja sen erikoismerkitys 'vuolla höylämällä laitteella' semeemin *höylä₂* 'em. työkalujen tapainen laite' kanssa. *Kammata₁* ja *kampa₁* korreloituvat keskenään (molemmat liittyvät hiusten laittamiseen) ja tekstiilialaan liittyvä *kammata₂* korreloituu ekstensioltaan laajaan semeemiin *kampa₂* 'kampaa muistuttava esine'. Semeemien ekstensioiden korrelaatiossa voidaan siis nähdä erilaisia sisäkkäisyyksiä ja ristikkäisyyksiä, mikäli kuvaus perustetaan tiukkaan sanakirja-artikkeleiden tulkintaan.

Tyyppi 7c kuvaa kahdenlaisia tapauksia. Esim. monoseeminen verbi *kairata* 'vääntää kairalla reikä' korreloituu sekä semeemiin *kaira₁* 'käsin kierrettävä pora' että sen hyponymiseen semeemiin *kaira₂* 'ontto näytteenottopora'. Toisenlaista tapausta edustaa esim. verbi *valssata*, joka korreloituu sekä semeemiin *valssi₂* 'valssain' että sen jonkinlaisen osaentiteetin nimitykseen *valssi₁* 'tela'. Samoin on mahdollista hahmottaa myös verbit *karstata* (*karsta₁* 'piikkipäällysteinen varrellinen lauta', *karsta₂* 'karstauskone') ja *luodata* (*luoti₂* 'luotain', *luoti₃* 'luotilanka tai sen metallipaino').

Edellä esitetyt tyyppiesimerkit kuvaavat sitä tapaa, jolla nominilekseemien ja inkorporoituneiden nominien semeemien ja ekstensioiden vastaavuutta voidaan PS:n perusteella hienojakoisesti hahmotella. Korrelaatioiden tarkastelemiseen näin yksityiskohtaisella tasolla voidaan suhtautua kahtalaisesti. Tällaista analyysia puoltaa se oletus, että derivaatio on usein semeemi-, ei lekseemikohtaista (Koski 1981: 15). Näin johtosuhteista saadaan yksityiskohtaisempi kuva. Samalla

voidaan varmistua siitä, motivoituvatko nomini- ja verbilekseemit semanttisesti tietyllä synkronisella tasolla niin kuin "sanatasolla" on intuitiivisesti oletettu ja tulkittu. Toisaalta synkroninen tarkastelu, olkoonkin se kuinka yksityiskohtaista tahansa, aiheuttaa sen, että johto- ja motivaatiosuhteiden synnyn sekä merkityksen laajenemisen, erikoistumisen, eriytymisen jne. suhteen voidaan esittää vain erilaisia oletuksia. Lisäksi kannattaa pohtia sitä, kuinka paljon sanakirja-artikkeleihin perustuva semanttinen analyysi kertoo sanakirjan toimituksellisista valinnoista ja kuinka paljon itse tutkittavasta ilmiöstä.

Semeemikohtainen ekstensioiden vertailu on kuitenkin hyödyllinen argumentaatioperusta, kun semanttista motivaatiota tarkastellaan inkorporaation leksikaalisen tulkinnan tasolla. Näin etenkin silloin, kun verbijohdoksella näyttäisi olevan jonkinlainen suppeampi primaarimerkitys ja sitä yleisempi, laajentunut merkitys ja näiden välistä rajaa pyritään kuvaamaan. Vaikka rooliluonnehdinnan 'jonkinlainen väline' verbijohdoksessa ilmaiseva morfeemi ei ole suorassa semanttisessa suhteessa vastaavan nominilekseemin kanssa, on molempien ekstensioiden rajat määriteltävä, jotta kannan ja johdoksen semanttinen motivaatio voidaan todentaa ja jotta inkorporaatioverbin merkitystä pystytään analysoimaan ja rajaamaan.

4.2.2.3 Näkökulmia instrumentatiivien merkityksenmuutoksiin ja polysemiaan

Tässä luvussa luon silmäyksen instrumentatiivisten verbijohdosten semantiikkaan merkityksen variaation ja muuttumisen sekä (mahdollisen) polysemian näkökulmasta. Tarkoitukseni ei ole selvittää ja kuvata yksittäisten verbijohdosten (ja kantalekseemien) mahdollisia merkityksen mukautumis- ja muutosvaihei-

ta. Tulkinta ei ole mahdollistakaan ilman diakronista näkökulmaa ja etymologian tuntemusta. (Esim. verbi *jyrätä* hahmottuu PS:n perusteella konkreettiseksi 'jyrällä tasoittamiseksi', jonka merkityksen lisäksi sillä on kuvallista käyttöä. Etymologisesti *jyrä*, *jyrätä*, *jyristä*, *jyrähtää* jne. kuuluvat samaan sanueeseen, joka pohjautuu deskriptiivistä alkuperää olevaan verbiin *jyräjä*, ks. SSA 1; Tapani Lehtinen 1979. *Jyrän ja jyräämisen* suhde, primarimerkitykset, laajentumat ja kuvalliset merkitykset hahmottuvat siis eri tavoin synkronisessa ja diakronisessa tarkastelussa.) Pysyttäydyn tarkastelussa sellaisella yleisellä tasolla kuin synkronisesta näkökulmasta on mahdollista ja mielekästä. Tarkoitukseni on hahmotella kriteerejä, joilla instrumentatiivien merkitys on mahdollista rajata verbijohdoksen polysemiassa ja merkitysvarianssissa. Tämän vuoksi esim. käsite primarimerkitys ja polysemia yleensä vaativat kannanottoa. Myös se, millä tavoin ja missä määrin edellä esitetty inkorporaation leksikaalinen tulkinta soveltuu yhteen leksikografiaan perustuvan semanttisen analyysin kanssa, kaipaa tarkennusta.

Inkorporaation leksikaalisen tulkinnan mukaan instrumentatiiviseen verbijohdokseen sisältyvät siis roolit TAPA ja VÄLINE, joista VÄLINE-rooli voidaan myös ilmaista erillisellä lausekkeella. Esim. lauseiden (24a) *Iiro Seppänen sahasi Geenan kahtia* ja (24b) *Iiro Seppänen sahasi Geenan kahtia moottorisahalla* tulkinnessa tämä roolin siirtyminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että *sahata*-verbillä olisi näissä lauseissa erilaiset leksikaaliset merkitykset, ts. että lauseessa (24a) *sahata*-verbin merkitys olisi 'leikata sahalla' ja lauseessa (24b) vain 'leikata'. Verbin rooliluonnehdinta on vain sellainen, että se sallii spesifioinnin ja modifioinnin (vrt. esim. *tupakoida*; Nikunlassi 1988: 26).

PS esittää *sahata*-verbin polyseemisenä siten, että sillä on semeemit *sahata*₁ 'leikata sahalla' ja *sahata*₂ 'jollakin (sahamaisella) välineellä tehtävästä edestakaisesta leikkaus- tai hankaamisliikkeestä'. Lauseissa (24a ja b) on siis kyse semeemistä *sahata*₁, kun taas lauseissa (25a ja b) semeemistä *sahata*₂:

(25a) Iiro sahasi leipää veitsellä.

(25b) Iiro sahasi viilalla kaltereita.

Sanakirja-artikkelissa esitettyyn semeemijakoon tiukasti perustuvan tulkinnan mukaan *sahata*-verbi on siis instrumentatiivinen vain *sahata*₁-semeemin osalta, jolloin *sahata*₂ on tämän primaarimerkityksen konkreettinen merkityksenlaajentuma. Oletuksena siis on, että *sahaaminen* on primaaristi *sahaksi* nimitettävällä välineellä leikkaamista ja *veitsellä sahaamisessa* jne. verbin merkitys on laajentunut semanttis-syntaktisten prosessien (= roolien siirtyminen) vaikutuksesta (ks. Lyons 1987: 263 - 266, jolla käsitteet *central meaning* ja *general meaning*). Leksikografinen tulkinta on siis ristiriidassa apresjanilaisen näkemyksen kanssa, jonka mukaan *sahaamisen* primaarimerkitys on laajempi ja semeemijako merkityksetön, koska *sahaamisessa* 'jonkinlainen saha' voi olla mikä tahansa sahamainen väline.

Kielen käytön ja käyttäjän näkökulmasta ristiriita on näennäinen, joskin lienee selvää, että apresjanilainen yleisempi tulkinta vastaa paremmin sitä tapaa, jolla *sahata*-verbin merkitys kielen käytössä hahmotetaan. Tulkintaeroon vaikuttaa olennaisesti se, kuinka polysemiaan ja semeemijakoon suhtaudutaan yleensä. Edellä esitetty leksikografinen tulkinta perustuu sanakirja-artikkelin merkityksenselitteeseen, jossa ei pyritä tekemään jyrkkää eroa, milloin on kyseessä sanan

eri semeemit (polysemia), milloin merkitysvariantit (merkitysvariassi) eli merkityksen toteutumukset kontekstissa, joka viime kädessä määrää merkitysvariantin sisällön (Vilppula 1986: 399 - 400; 1987: 35). Polyseemisen sanan oletetut eri merkitykset on sanakirjassa kuitenkin erotettu toisistaan ja lueteltu listana, usein toisistaan irrallisina ja samanarvoisina yksikköinä (ks. Raukko 1994: 46). Apresjanilainen tulkinta taas lähenee suhtautumisessaan polysemiaan Crusen (1986) esittämää ajatusta miellespektristä, joka on sanalla osoitettavien mielteiden jatkumo ilman selviä rajoja. Sen perusteella sanan merkityksen kannalta on olennaista sanan ekstension rajojen (= denotaation ala) osoittaminen, ei referenttien moninaisuuden ja monilukuisuuden (= denotatiivinen kirjo) luetteleminen. Näin primaarimerkitykselle on todennäköisempää abstrakti väljyys kuin konkreettinen rajoittuneisuus. (Ks. Koski 1991: 131 - 133.)

Sanakirjassa esitetty *sahata*₂-semeemi ja apresjanilaisittain ymmärretty *sahata*-verbi ovat siis ekstensioltaan identtiset. Erona vain on se, että jälkimmäisessä tulkinnassa *sahaamisella* on yksi primaarimerkitys, jonka yksi merkitysvariantti vastaa *sahata*₁-semeemiä. Tämä semeemi oletetaan puolestaan sanakirjassa primaari- tai keskusmerkitykseksi. Sanakirjassa esitettyä verbin alaluokkiin jaottelemista voitoin kritisoida siitä, että se perustunee ennemminkin tarkoitettietoon kuin verbin merkitykseen, ts. kyseessä ei ole merkityksen muuttuminen vaan hienoinen semanttinen mukautuminen (ks. Pajunen 1988: 256; ks. myös Koski 1991: 131). *Sahata*₁-semeemin erottaa *sahata*₂-semeemistä komponentti +jonkinlainen *saha* (jälkimmäisessä laajemmin +jonkinlainen *saha*), mutta on toinen asia, kuuluuko komponentti semeemille vai ominaisuus tarkoitteelle (ks. Vilppula 1987: 39).

Instrumentatiivisen verbijohdoksen rajaamisessa edellä esitetyt kaksi lähestymistapaa ennemminkin täydentävät toisiaan kuin aiheuttavat ristiriitoja. Koska tulkinnan lähtökohtana ovat läpi tutkimuksen sanakirja-artikkelit, on leksikografisen näkökulman ensisijaisuus perusteltua (lisäksi formaali lähestymistapa ja tulkinnan tiukka perustuminen sanakirja-artikkeleihin auttavat luomaan sellaisen kriteeristön, johon kannan ja johdoksen semanttisen motivaation ja johdoksen merkityksen instrumentatiivisuuden tulkinnan voi perustaa). Käytännössä tämä näkyy siinä, että verbijohdos on tulkittavissa instrumentatiiviseksi, jos sille on vakiintunut leksikkoon semeemi, jonka parafraasiin sisältyy johdoksen korrelaatiinomi. Inkorporaatiotulkinta puoltaa taas sitä, että verbijohdos voidaan katsoa instrumentatiiviseksi vaikka sen (monoseeminen) merkitys on epäspesifi, jos sen merkitysvariantti voidaan parafrasoida edellä mainitulla tavalla, esim. *hissata* (vrt. esim. PS:n *nirhata* 'kalvaa, hangata, nyrhiä', joka vielä NS:ssa korreloituu osittain *nirhaan* 'viila').

Instrumentatiivitulkinna perustuu siis verbijohdoksen sellaiseen semeemiin, joka ilmaisee konkreettista kantanominin tarkoitteen avulla toimimista. Tästä lähtökohdasta verbilekseemin merkitys voi muuttua joko konkreettisesti laajentumalla, abstrahoitumalla tai metaforisoitumalla (synkronisen kuvauksen tasolla, ilman oletusta diakronisesta primaarimerkityksestä). Verbijohdosten eri merkitysvarianttien tai semeemien välisiä eroja voidaan kuvata merkityskomponenttien avulla. Instrumentatiivijohdoksissa merkitseviä näyttäisivät olevan funktionaaliset ja deskriptiiviset komponentit (erilaisista komponentistoista ks. Koski 1978: 112; 1983: 25) sekä välinettä ilmaiseva komponentti. Perusoletuksena seuraavassa on, että merkityksen muutos on prosessi, jossa komponentisto uudistuu joko

lukumäärältään tai siten, että komponenttien paikat arvohierarkiassa vaihtuvat eli semeemin sisäiset voimasuhteet muuttuvat (Vilppula 1987: 36, 45).

Esim. edellä käsitellyn *sahata*₁ 'leikata sahalla' -semeemin komponentistoon voi katsoa kuuluvaksi deskriptiivisen komponentin +edestakainen liike²¹, funktionaalisen komponentin +leikata ja välinettä implikoivan komponentin +jonkinlainen *saha*, jolloin semeemin konkreettinen laajentuma *sahata*₂ on sitä intensioltaan suppeampi komponentin +jonkinlainen *saha* perusteella. *Sahata*₁-semeemin yhteydessä PS esittää verbille kuvallista käyttöä konneksiossa *Sahata omaa oksaansa*, joka on idiomi (eli fraseologinen sanaliitto; Koski 1978: 100), ja *sahata*₂-semeemin yhteydessä kuvallisen merkityksen 'edestakaisesta liikkeestä tai muutoksesta' sekä (arkisen) idiomien *Sahata jotakuta silmään, linssiin*. Näitä *sahata*-verbin metaforisia merkityksiä havainnollistavat seuraavat esimerkkilauseet:

(26) Taitavat heittäjät King ja Lehtonen pelasivat nautittavaa yhteispeliä, jolla pantteripuolustus sahattiin auki (HS 4. 12. 1996: D3).

(27) Pitkät korot sahasivat vailla selvää suuntaa joukkolainamarkkinoilla keskiviikkona lähinnä ulkomaiden korkokehitystä seuraten (HS 21. 3. 1996: B11).

(28) Tästä vuosisataisesta rajojen sahaamisesta ja sotien kierteestä on yllin kyllin esimerkkejä Suomen itärajalta (HS 27. 12. 1995: A2).

21

Komponentin tilalla on oikeastaan komponentti +pyörivä liike tapauksissa, joissa välineenä on *moottorisaha* tai *sirkkeli*. Tämä ei käytännössä vaikuta *sahata*-verbin merkitykseen, varsinkaan, kun sovelletaan prototyypisemantiikan ajatusta, että kaikki komponentit eivät vallitse kaikissa tapauksissa ja että ne korostuvat eri tapauksissa eri tavoin (ks. Koski 1991: 133).

(29) Veijosta oli alkanut tuntua, että häntä sahattiin silmään koko ajan, - - (Suosalmi 1976: 154).

(30) Metsä sahaa itseään irti taivaanrannasta (Kielikuvia 2 1996: 68).

Metaforan semanttinen kaava on seuraava: X (= kuvattava) on ikään kuin Y(= kuva), suhteessa Z (= peruste) (Koski 1992: 13 - 14). Sen mukaan lauseen (26) metaforan perusteena Z on toiminnan tapa (deskriptiivisyys) ja tulos (funktionaalisuus) eli komponentit +edestakainen liike ja +leikata. Lauseen (26) metaforan perusteena on siis eräänlainen kokonaismielle, kun taas lauseen (27) metafora perustuu yhteen piirteeseen +edestakainen liike (erottelusta ks. mts. 14 - 15). Lauseen (28) metaforan voi tulkita perustuvan jompaankumpaan tai kumpaankin komponenteista. Lauseen (29) metafora on idiomi, rakennetyyppiä verbi + lokatiivi (ks. Pajunen 1988: 71). Sen voi tulkita leksikaalistuneeksi metaforaksi (ns. kuolleet ja termiytyneet metaforat; Koski 1992: 30), kuten myös *sahata*₁-semeemin käytön konneksiossa *Sahata omaa oksaansa*. Lauseissa (26 - 28) *sahaaminen* voidaan tulkita konventionaalistuneeksi metaforaksi. Ilmausten metaforisuus on ainakin osin puhujalle tiedostamatonta (konventionaalisuutta puoltaa metaforisen semeemin vakiintuminen leksikkoon), jolloin ei oikeastaan voida puhua metaforan "käytöstä" (Koivisto 1995: 296). Luonteeltaan toisentyyppinen on Arto Mellerin Olen kaukana sinun luotasi -runon poeettinen metafora (lause 30), jossa kokonaismielteen perusteena on edellisten komponenttien lisäksi myös sahanterä-assosiaatio. Meller pyrkii metaforallaan tietoiseen kuvalliseen tehoon, ts. metafora on elävä ja luotu tekstiä muodostettaessa (ks. Koski 1992: 19, 30).

Sahata-verbin tapauksessa instrumentatiivijohdoksen konkreettisen merkityksen

ja siihen perustuvien metaforisten merkitysten (ks. mts. 17; metaforan osalta pätee ja on välttämätön se oletus, että kielessä primaaria on konkreettisuus, johon abstraktisuus perustuu, ks. Koivisto 1992: 95) erottaminen näyttää siis selkeältä. Raja on kuitenkin liukuva.²² Esim. PS mainitsee *sahata*₂-semeemin yhteydessä esimerkikilauseen *Sahata* [= soittaa huonosti, vinguttaa] *viulua*. Edellisen perusteella *sahaaminen* on tässä tapauksessa tulkittava ennemminkin leksikaalistuneeksi metaforaksi kuin *sahata*₁-semeemin konkreettiseksi laajentumaksi. Yhteistä instrumentatiivisen *sahaamisen* kanssa sillä on vain komponentti +edestakainen liike ja se jää myös inkorporaation leksikaalisen tulkinnan ulkopuolelle (*viulunjousi* tuskin on 'jonkinlainen saha', koska sahamaisuus perustuu välineen funktioon). Instrumentatiivitulkintaan tällaiset yhdensuuntaiset (= instrumentin kalpeneminen) merkityksen kehittymät eivät kuitenkaan vaikuta. Merkitysvariantit ja semeemit muodostavat semanttisen rypään, jonka jäsenillä on enemmän tai vähemmän yhteisiä piirteitä oletetun instrumentatiivisen primarimerkityksen kanssa. Tämän täytyy vain olla leksikosta (PS) osoitettavissa. Mikäli instrumentatiivinen merkitys hahmottuu selvästi omaksi semeemikseen tai variaatiota sisältävän semeemin keskeiseksi tai primaariksi merkitysvariantiksi (objektiiv-

22

Tämän vuoksi en käsittele instrumentatiivisia supistumaverbejä ns. standarditoiminnan näkökulmasta. McCawley (1976: 350 - 354) esittää, että inkorporaatiossa on verbikohtaisia eroja sen mukaan, onko verbin ilmaisema tekeminen standarditoimintaa vai ei. Standarditoimintaa edustaa esim. verbi *vasaroida* (*hammer*), koska *vasaroimisessa* välineenä voi olla vasara, halko, kivi jne., kun taas esim. *naulaamisessa* (*nail*) välineenä on aina naula(t). Kahtiajakoa voi kritisoida siitä, että se ei ota huomioon metaforisuutta ja semanttista mukautumista, vrt. esim. - - *täytyikö johtaja naulata pistimin lankkuun kiinni* (Viita 1991: 93). Toisaalta mielenkiintoista olisi tutkia sitä, missä määrin standarditoimintatulkintaan vaikuttaa tarkoitieto, missä määrin merkityksen leksikaalistumisen tai idiomaatistumisen aste, semanttinen etäisyys nominilekseemistä.

sesti tasaveroisissa rajatapauksissa instrumentatiivisuus tosin saattaa painottua tulkitsijan skeemoittuneen havainnoinnin vuoksi), ei tulkinnan kannalta ole relevanttia eritellä sitä, ovatko muut rypään jäsenet metaforisoituneet omiksi semeemeikseen vai ovatko ne kontekstivarianssiin perustuvia merkitysvariantteja jne. Esim. jälkimmäinen tulkinta sopii PS:ssa *sahata*₁-semeemiin sisällettyyn varianttiin 'tehdä sahaamalla', joka perustuu TULOS-roolin ilmituontiin lauseen pintarakenteessa joko tulosobjektilla (esimerkkilause 31) tai -adverbiaalilla (32):

(31) Pöntön etuseinäksi tulevan laudan reunaan sahataan kaksi uraa sopivalle etäisyydelle toisistaan - - (KSML 26. 3. 1997: 10).

(32) - - istuin takan eteen tuoliksi sahatulle puupöllin pätkälle ja lisäsin puita tuleen (Tuuri 1980: 100).

Paitsi yhdensuuntaista, instrumentatiivisen semeemin sisältävän verbijohdoslekseemin polysemia tai merkitysvarianssi voi olla myös muita johto-opillisia merkitysryhmiä koskettavaa. Tällaisten polyseemisten (esim. *laivata*₁, *laivata*₂) ja merkitysvarianssia sisältävien lekseemien (esim. *kiilata*, *kitata*) rajanvetoa olen käsitellyt luvuissa 3.1 - 3.4. Näissäkään tapauksissa ei ole olennaista kuvata polysemian syntymisen syitä ja vaiheita vaan erottaa eri merkitysryhmien semeemit tai variantit toisistaan (joskaan se ei ole yksiselitteistä). Tulkintaan ei siis vaikuta tieto siitä, onko instrumentatiivinen merkitys lekseemin semeemistösä primaari vai muun merkitystyyppin kehittymä tai onko lekseemin polyseemisyys primaaria useasta näkökulmasta katsomisen vuoksi (esim. *oksia* 'poistaa oksia; saada oksia') vai verbin ilmaiseman tekemisen monivivahteisuuden vuoksi (ks. Erkki Itkonen 1966: 244). Lisäksi tällainen analyysi perustuu (ainakin osittain) diakronisiin kriteereihin (kontekstivarianssiin perustuvaa verbien merkityksen

laajentumista synkronisesta näkökulmasta on käsitellyt esim. Fillmore 1974: 385 - 387).

Tarkastelen vielä instrumentatiivisia supistumaverbejä yhdensuuntaisen semanttisen muuntautumisen näkökulmasta. Eeva Kangasmaa-Minn sanoo denominaalisten verbijohdosten luokittelunsa yhteydessä, että “[k]un nominista kerran on tehty verbi, johdos alistuu yleiseen verbin muuntautumisrutiiniin” (1982: 49). Muuntautumisrutiineista hän erottaa kolme tasoa: 1) itseriittoiset verbit, 2) siirtymäverbit ja 3) metaforisesti käytettävät verbit. Kieliopillisesti itseriittoisia ovat verbijohdokset, joissa kantanomini on oman verbijohdoksensa argumentti eli verbi ilmaisee prosessin lisäksi aihetta tai seurausta, esim. *Liisa marjastaa, Pekka kalastaa*. Siirtymäverbit esiintyvät toisinaan itseriittoisina, toisinaan rinnallaan kantanominin informaatiota tarkentava ilmaus, esim. *Pekka kalastaa ahvenia* (vrt. ?*Liisa marjastaa puolukoita*). Metaforisessa käytössä (metafora tarkoittanee tässä vain leksikaalistuneita ja konventionaalisia metaforia) johdos siirtyy “alkuperäisen kantasanan vaikutuskentän ulottumattomiin”, esim. *Pekka kalastaa ääniä*. (Mts. 44 - 46.) Leksikaalistuneena Kangasmaa-Minn pitää denominaalista verbijohdosta silloin, kun “kantanomini lakkaa toimimasta verbinsä argumenttina”, joskin siinä voi olla eri asteita, vrt. esim. *pyytää siikaa ja kalastaa teertä* (Kangasmaa-Minn 1981: 30; ks. myös Koski 1981: 16). Leksikaalistuminen (joka tässä tarkoittaa asteittaista idiomaatistumista, ei leksikkoon vakiintumista) liittyy siis siirtymäverbivaiheeseen, jossa kantanomini ei ole enää kieliopillisesti vaan pelkästään semanttisesti yhteydessä verbijohdoksensa argumenttiin.

Edellistä jaottelua voi soveltaa myös instrumentatiivijohdoksiin, joissa siis

Kangasmaa-Minnin sanoin “[n]omini edustaa verbijohdoksensa instrumentaalista argumenttia” (1982: 48), vaikkei hän jaottelua merkitystyyppiin sovellakaan. Itseriittoisen verbin ja siirtymäverbin erottaminen sekä leksikaalistumisen määrittelemisen instrumentatiivien kohdalla ei ole niin selvää kuin edellä instrumentatiiviargumentin ulkokohtaisuuden vuoksi (vrt. edellä aiheen tai seurauksen ilmaiseminen). Sovellan kuitenkin jaottelua ja lisäksi siihen muutamia tarkennuksia. Olen koonnut *sahata*-verbijohdoksen muuntautumISRutiinin ja merkityksen variaation “verbin elämäksi” seuraavasti:

1. Itseriittoinen: a) Iiro sahaa Geenan kahtia
b) Iiro sahaa Geenan kahtia moottorisahalla
2. Siirtymäverbi: Iiro sahaa viilalla kalterit poikki
3. Metaforinen: a) konventionaalinen: Iiro sahaa New Yorkin ja Helsingin väliä
b) idiomi: Iiro sahaa yleisöään silmään

Itseriittoisista verbeistä olen erottanut kaksi astetta, joiden ero perustuu oikeastaan vain syntaktiseen variaatioon. Tapaus b) eroaa a):sta vain siten, että se toistaa kantanominin argumentin erillisenä instrumentti-argumenttina. Erilliseen argumenttiin liittyy rajoitus, että se voi olla vain joko kantaleksemin leksikaalinen hyponyymi (vrt. semanttinen kenttä) (*sahata moottorisahalla*) tai esim. attribuuttimääritteinen kohyponyymi (*sahata tylsällä sahalla*, myös *sahata sahalla eikä veitsellä*). Kaikki aineiston instrumentatiivit ovat tämän perusteella itseriittoisia (= instrumentti-inkorporaatio). Irrallisen määritteen avulla tapahtuva instrumentin erillistäminen on mahdollista kaikista instrumentatiiveista (ainakin teoreettisesti), hyponyymien avulla tapahtuva valtaosasta.

Siirtymäverbivaihe vastaa leksikografisen tulkinnan mukaista verbin konkreettista merkityksenlaajentumaa ja se sisältyy inkorporaation leksikaalisen tulkinnan rajaamaan ekstensioon. Yleisen määritelmän mukaan siirtymäverbin kantanomini siis ei enää ole oman verbijohdoksensa argumentti, mutta semanttinen yhteys on säilynyt. Koska tässä liikutaan verbin semanttisen kuvauksen, ei pintalauseen tasolla (ks. Koski 1981: 16), on siirtymäverbin luokka varsin heterogeeninen. Jos siirtymäverbin kriteerinä pidetään sitä, että inkorporoitunut väline on ilmaistavissa pintalauseessa kantaleksemin kanssa samaan (funktioon perustuvaan) semanttiseen kenttään kuuluvalla hyponyymilla (siis 'jonkinlainen väline'), näyttäisivät itseriittoisen verbin tasolle jäävän sellaiset instrumentatiivijohdokset kuin esim. *tajuta*, *vaistota* ja *älytä*. Toisaalta, vaikka esim. *älytä*-verbi voidaan semanttis-johto-opillisesti kuvata parafrasilla 'KÄYTTÄÄ + äly', on verbin käytön kannalta sen merkityksessä ensisijaista sen ilmaisema prosessi. Tällaisen instrumentaalisuuden kalpenemisen perusteella sen voisi tulkita siirtymäverbiksi. Siirtymäverbitulkintaa voi lähestyä myös toisesta näkökulmasta. Esim. verbi *siklata* on (sanakirja)merkitykseltään hyvin spesifi ja kiinteässä suhteessa spesifiin *sikliin*, jolloin välineen spesifioiminen ei tunnu mahdolliselta. Kielen käytössä verbi näyttää kuitenkin siirtyneen siirtymäverbin tasolle (lause 33):

(33) Siklattaessa pinta tasoitetaan teräväreunaisella kaapimella
(Mmm 1984: 37).

Siirtymäverbi näyttäisi käsitteenä siis olevan hyvin monitulkintainen ja sen edustama luokka sumea. Myös muuntautumisrutiiniluokittelun ja inkorporaation leksikaalisen tulkinnan yhteen sovittaminen tuntuu hankalalta. Viime kädessä

instrumentatiivien luokittumattomuus pohjaa aiemmin esitettyyn ajatukseen nominin verbistämisestä. Siirtyessään osaksi verbiä nomini ei ole enää viittaus-suhteessa konkreettiseen nominilekseemiin vaan sulautuu osaksi verbin merkitystä, joka elää omaa elämäänsä. Verbin merkityksessä olennaista ja ensisijaista on sen ilmaisema tekeminen, oleminen, toiminta jne. eli prosessi. Tällöin kantanominin funktioksi jää merkityksen modifiointi, joka on enemmän sallivaa kuin määräävää. Inkorporoidun rooliluonnehdinnan rajoittavuuden aste korreloi puolestaan verbijohdoksen (laajasti ymmärretyn) leksikaalistumisen asteen kanssa.

Tässä mielessä muuntautumISRutiiniluokittelu tarjoaa jonkinlaisen viitekehysten, jonka avulla instrumentatiivien merkitysvariaation eri asteita voitaisiin lähestyä. Jos analyysi perustettaisiin tekstilauseisiin, voitaneen varovaisesti olettaa, että jokaisesta instrumentatiivista löytyy niin itseriittoiselle verbille, siirtymäverbille kuin metaforiselle verbille luonteenomaista käyttöä. Luokitusta voidaan soveltaa myös sanakirjan merkityksenselitteisiin. Tällöin nähdään, minkä muuntautumistason merkitys tai merkityksiä yksittäisille verbeille on leksikkoon vakiintunut ja kuinka konventionaalista mahdollisen metaforisuuden katsotaan olevan.

Esitän lopuksi muutamia esimerkkejä instrumentatiivien muuntautumISRutiineista leksikkoon vakiintumisen pohjalta. Esimerkit eivät ole minkään tietyn tyyppitapauksen edustajia, sillä perustyyppinä on vaikea määrittää. Vaihtelu on monentasoista ja -laatuista niin merkityksen kuin merkityksen kuvaamisen osalta. Esim. täsmällisen ja laajentuneen merkityksen sekä polysemian ja merkitysvarianssin erottaminen on varioivaa. Myöskään metaforisuus ei ole tulkinnaltaan

yksiselitteistä, varsinkin kun raja elävien, synkronisesti läpinäkyvien metaforien ja niiden konventionaalistumien (merkityksen laajentumat ja edelleenkehittymät) välillä on liukuva (Koivisto 1995: 297). Esim. hienojakoinen ero oletetun primaari-merkityksen ja sen metaforisen variantin välillä saattaa avautua vasta diakronisessa tarkastelussa (ks. esim. Koivisto 1992).

Seuraavassa instrumentatiivijohdoksesta on ensin esitetty (tiivistelty) PS:n merkityksenselite, jota seuraavat muuntautumisrutiinivaiheita havainnollistavat esimerkkilauseet. Osa verbiesiintymistä on tulkinnaltaan yksiselitteisiä, osa jää tulkinnaltaan epäselväksi lauseyhteydessäänkin. Tämän vuoksi en ole luokitellut lauseita edellä esitetyn *sahata*-verbin luokituksen mukaisesti.

harata 1. käsitellä maata haralla tms. välineellä. 2. tarttua, haroa; naarata. 3. *Harata vastaan*. Panna vastaan, vastustella.

(34a) Haraaminen toimitetaan varsinaisella haralla, kuokalla, käsikultivaattorilla, käytäväkitkimellä, haravalla tms. työvälineellä (Kodin Puutarha 1953: 109).

(34b) Kädet harasivat tyhjää (PS).

(34c) Saksan virkamiehet haraavat yhä Berliiniin muuttoa vastaan (HS 27. 12. 1995: C2).

höylätä työstää höylällä **erik.** vuolla höylämällä laitteella tms.

(35a) Ikkunankehyksistä pitää höylätä vähän pois (PS).

(35b) Sadat traktorit höyläävät turvesoita aamuhämäristä yömyöhään (HS 21. 8. 1996: B6).

(35c) Miksi vankiloita "juustohöylätään" (IS 29 . 12. 1995: 7)?

(35d) Turhaan höyläät sinne sun tänne. - Valmiiksi höylätty hinta [partakonemainos] (HS 10. 3. 1996: E4).

juntata lyödä t. tiivistää juntalla. **Kuv.** *Juntata tietoa päähänsä.*

(36a) Kruunuhaassa monet ohikulkijat ihmettelevät kymmenien rumien tolppien juntaamista arkkitehtuuriltaan kevyen funkisrakennuksen eteen (HS 10. 12. 1996: B4).

(36b) Vuosia juntattu Eläke-Varman ja Eläke-Sammon fuusio on vain yksi esimerkki siitä, - - (HS 19. 12. 1995: D2).

jyrätä tiivistää ja tasoittaa jyrällä. **Kuv.** kukistaa, peitota, lannistaa perin pohjin.

(37a) Syksyllä kynnetty maa on ennen aurausta tietenkin käsiteltävä pyörivällä äkeellä ja mahdollisesti jyrättävä, jotta sen pinnalla olevat multakokkareet hajoisivat (Kodin Puutarha 1953: 42).

(37b) Kokkolan Hermes jyräsi ykköseksi (HS 19. 2. 1996: D4).

(37c) Arja Alho - omiensa jyräämä (HS 16. 12. 1995: A9).

(37d) Helikopterit jyräsivät Pariisin räntäsateessa (HS 15. 12. 1995: C1).

kangeta nostaa t. vääntää kangella, kammeta, vivuta.

(38a) Tukit kangettiin rekeen (PS).

(38b) Gorbaa kangenneet vanhoilliset voimat ottivat kaiken muun median valvontaansa ja tankit jyräsivät pitkin paraatikatuja, - - (CITY, Hki 5/1996: 8).

kipata kaataa kuorma kipillä t. yleensä vaaka-akselin ympäri.

(39a) Keskimäärin talvessa ajetaan noin 50 000 kuormaa, joista puolet kipataan laitureilta mereen (HS 10. 2. 1996: A15).

(39b) Juhannuksena Föhr ei ole tippaakaan kiinnostunut sukeltamaan puskan alle kossua kippaamaan (IS 20. 6. 1996: A29).

(39c) Sen verran sain siitä [täytetty tiikeri] kiinni, että se ei saanut kipattua minua kokonaan nurin (IS 11. 5. 1996: A2).

kärrätä kuljettaa kärryillä. **Ark.** yl. kuljettaa.

(40a) Pankaa taskulamput kärryihin, niin näette kärrätä aamuun saakka (Viita 1991: 163).

(40b) Niin että kun ukko kipataan kieseihin ja kärrätään kirkkomaalle, niin myös hyvät jäljet jää (Hämäläinen 1982: 90).

(40c) Mallasjuomia voisi kärrätä entiseen tapaan verotta 15 litraa, väkeviä litran ja viiniä kaksi (HS 15. 3. 1996: A8).

(40d) Seuraavalla kerralla, kun humalainen aviomiehesi tunkeutuu omistamaani kiinteistöön, häiriöstä eroon päästäkseni voin aivan yhtä hyvin kärrätä hänet kunnan yleiselle kaatopaikalle kuin hänen omistamalleen kiinteistölle (SK 30/1996: 71).

liimata kiinnittää t. liittää yhteen liimalla. **Kuv.** *Hiki liimasi paidan ihoon.*

(41a) Kuka liimasi Kekkoselle parran (HS 17. 3. 1996: D10)?

(41b) Teipillä liimattu teksti kertoo, että kahvilan sisustuskilpailusta kiinnostuneet voivat jättää tarjouksia arkipäivisin 10 - 12 välisenä aikana (HS 10. 3. 1996: C1).

(41c) Iisakki sahasi seinään aukon, liimasi kuusituumaisiin lankanuloihin reiän pystyreunoihin vankat lankut karojen virkaa hoitamaan, - - (Viita 1991: 228).

(41d) Poliisivaaho liimaa rikollisen seinään (TK 11/1994: 25).

(41e) Takko ei onnistu liimaamaan kiekkoa hanskaansa (TV 2 1. 9. 1996).

lingota 1. heittää lingolla. **Laajemmin** heittää, singota, sinkauttaa, viskata jne. 2. erottaa vars. nestettä keskipakovoiman (pyörivän rummun tms.) avulla.

(42a) Lingota kiviä (PS).

(42b) PeKan voittokorin linkosi Tapiolassa kolmen pisteen kaaren takaa Auli Grönroos (HS 4. 12. 1995: D3).

(42c) Se, joka iltapäivän finaalissa linkoaa tyhjää Olvi Special -tölkkiä pisimmälle, voittaa viikon matkan Atlantan olympialaisiin [Linkoa itsesi Atlantaan -kilpailu] (IL 6. 7. 1996: 87).

(42d) Kone joka pesee ja linkoaa pyykin (PS).

naulata kiinnittää naulalla t. nauloilla.

(43a) Martti Luther naulasi 95 teesiään Wittenbergin linnankirkon porttiin vuonna 1517 (HS 4. 3. 1996: A11).

(43b) Bussissa on joskus pakko jäädä ihailen kuuntelemaan miten koulunuoret naulaavat asiat parilla sanalla lyhyesti ja täsmällisesti, väännelevät sanoja ja parodioivat asiakieltä (HSKK 2/1996: 21).

(43c) Tämän tästä se [kissa] kapusi syliini ja naulasi suuret silmänsä minuun (HS 27. 1. 1996: D10).

pumpata (rinn. pumputa) käyttää pumppua; siirtää t. puristaa nestettä t. kaasua pumpun avulla. **Kuv.** *Pumpata jkhun rohkeutta. P.* (= udella) *tietoja jklta.*

(44a) Pelastusmiehistö pumppasi keskiviikkona jalokaasuja laivan runkoon paineen aikaansaamiseksi ja vuodon vähentämiseksi (HS 22. 2. 1996: C3).

(44b) Faithfull ei ollut tehnyt mitään merkitsevää, ennen kuin alkoi pumpata itseensä heroïinia (HS 31. 3. 1996: D9).

(44c) Sydän oli laajentunut, mutta pumppasi kuitenkin. - Eikä sillä muuta virkaa olekaan, sanoi tohtori (Viita 1991: 358).

(44d) Maaseudulle pumpataan tänä vuonna 1,5 miljardia markkaa rahaa (HS 20. 2. 1996: D2).

sorvata työstää sorvilla, valmistaa sorvissa. **Kuv.** laatia, muotoilla, muokata; sepittää.

(45a) Keskivertosuomalainen oppii noin neljässä tunnissa sorvaamaan yksinker-
taisen esineen, kolmessa päivässä ehkä hedelmäkulhon, - - (NYT 6/1996: 5).

(45b) Tukholmassa sorvataan lautoille alueellista turvasopimusta (HS 23. 1. 1996: A9).

(45c) Kollegan nousevaa urakehitystä ei seurata kannustaen vaan kateellisenä ja valituksia sorvaten, - - (HS 25. 1. 1996: A2).

veivata ark. pyörittää kampea tms. **Kuv.** *Veivata* (= jauhaa) *samaa juttua*.

(46a) Kun BayGen-radioon veivaa täydet 60 kierrosta, radion pitäisi generaattorinsa voimalla pulista seuraava puolituntinen (NYT 33/1996: 4).

(46b) Hän teki töitä niin perkeleesti, että hänen työtoverinsa ärtyivät häneen ja heittivät hänet isoon betonimyllyyn, ja veivasivat sitä varttitunnin ympäri (Tervo 1994: 152).

(46c) Enemmän meidän pitäisi huolestua Suomen valtion veivaamasta virallisesta kielestä, johon on viime aikoina tuonut oman omituisen lisänsä EU (HS 7. 9. 1996: A15).

(46d) Keskushyökkääjäkolmikko veivasi vastustajan puolustuksen sekaisin (HS 13. 4. 1996: C8).

viilata tasoittaa t. teroittaa jtak viilalla. **Kuv.** *Viilata tekstiään julkaisukuntoon*. **Ark.** *Viilata jkta linssiin, leik. viilata pilkkua*.

(46a) Linkola hoitaa hevosensa hammassärkyä viilaamalla sen purukalustoa, mutta itse hän käy yksityisellä hammaslääkärissä (HS 1. 12. 1996: D10).

(47b) Yle ja avointa opetusta järjestävät korkeakoulut viilaavat ensi syksyksi psykologian peruskurssin ja paketin audiovisuaalisen kulttuurin perusteista (HS 21.1.1996: D 15).

(47c) Puolueet haluavat viilata Alhon tulosloukkumallia (HS 26. 3. 1996: A3).

4.2.2.4 Miten instrumentatiivisen supistumaverbin merkitys muodostuu?

Aiemmin on tullut ilmi (ks. s. 3), että supistumaverbin johdinsuffiksi *-tA* on semanttisesti tyhjä yleisverbistin. Tämän vuoksi supistumaverbien merkityksen määräytyminen on verrattavissa yhdyssubstantiivien merkityksen määräytymiseen. Funktionalistisen näkemyksen mukaan yhdyssubstantiivien merkityksen yleisessä kuvauksessa yhdysosien merkityksestä seuraa potentiaalinen merkitys, joka määrää yhdyssubstantiivin käytön rajat. Samoin semanttisesti tyhjällä johtimella derivoidun denominaalisen johdoksen merkitys syntyy kannan merkityksestä, kontekstista ja johdoksen käyttötilanteesta. (Kytömäki 1992a: 279.)

Sovellan seuraavassa funktionalistista kuvausta *sahata*-verbijohdokseen Lauri Seppäsen (1981; ks. myös Koski 1981: 13 - 14) esityksen pohjalta.

Seppänen (1981: 71 -) havainnollistaa funktionalistisen näkemyksen mukaista nominaalikompositumien semanttista tulkintaa *kultavaaka*-esimerkin avulla. *Kultavaaka*-sanana merkitys on 'vaaka, joka on jossain suhteessa kultaan'. Tämä merkitys määrää yhdyssanan käytön rajat. Se, että ymmärrämme *kultavaa'an* yleensä 'vaa'aksi, joka on tehty kullasta', tai 'vaa'aksi, jolla punnitaan kultaa', johtuu lopulta sanan käyttötilanteesta ja kontekstista, kielenulkoisessa todellisuudessa olevista usuaaleista.

Sahata-verbin merkityksen määräytyminen edellä esitettyä mukaillen voisi olla seuraava (negatiivinen numerojärjestys viittaa edellisen luvun "verbin elämään", ts. merkitys etenee kohti leksikaalista merkitystä):

-3. Kielimerkitys: *sahata* 'saha on jossain suhteessa toimintaan tai tekemiseen'. Tällaiseen abstraktioon kielenkäyttäjä voi kompetenssinsa ja merkkijonosta saamansa morfosemanttisen informaation avulla päätyä. *Sahaamisella* (jos sen kannaksi ymmäretään *saha*₁, ei *sahq* 'sahalaitos', vrt. esim. *mökkeillä*) on siis sellaisia potentiaalisia merkityksiä kuin 'tehdä saha', 'käyttää saha', 'hankkia saha' jne. (Hierarkian ylin eli systeemin taso.)

-2. Pragmaattiseen tietoon perustuva valikointi: 'käyttää sahaa'. Tästä hyperonyymista on potentiaalisia merkityksiä esim. 'leikata sahalla', 'soittaa sahaa', 'lyödä sahalla' jne., joista valikoituu usuaalitoiminta 'leikata sahalla'. Sahan funktion jne.

lisäksi valikointiin vaikuttanevat myös kielessä vallitsevat mallit ja esim. sanueen johto-opillis-semanttiset suhteet. (Normin taso.)

-1. Leksikaalinen merkitys: 'leikata sahalla', jossa *saha* on 'jonkinlainen saha'. Sana on valikoitunut ja hyväksytty kieliyhteisön sopimuksessa sekä memoroitunut kielenkäyttäjän leksikkoon, jolloin sitä ei tarvitse erikseen jokaisessa kielenkäyttötilanteessa tuottaa tai aktiivisesti tulkita. (Puhunnan taso.)

Leksikaalisen merkityksen tasolla *sahata*-verbin merkitys on siis jossain määrin rajoittuneena leksikaalistunut, vakiintunut leksikkoon, jolloin se on altis verbin muuntautumISRutiineille. Merkitys on kuitenkin ajateltava (apresjanilaisittain) väljäksi siten, että se spesifioituu kulloisenkin käyttötilanteen mukaan. Esim. *harjata*-verbin merkitys on ajateltava väljästi 'käyttää harjaa', jonka spesifi variantti selviää sen mukaan, minkälaista toimintaa harjalla kulloinkin suoritetaan. Kontekstivaihtelun mukaan KÄYTTÄÄ-verbi spesifioituu verbeillä *puhdistaa*, *suoria*, *hangata* tai *kiillottaa* (ks. PS) tai jopa *kiinnittää*: *Avaa sitten alaosa vuodasta ja harjaa se [tapetti] myös kiinni* (Mmm 1984: 99). Toinen asia on, missä määrin jokin merkitys tai jotkin merkitykset katsotaan niin leksikaalistuneiksi ja käsitteellistyneiksi, että ne esim. sanakirjassa esitetään omina irrallisina semeemeinään.

Johdinsuffiksinsa semanttisen tyhjyyden vuoksi supistumaverbin merkityksen rajat määräytyvät siis kantanominin merkityksestä, ts. (triviaalihakosti) sen mukaan, "minkälaisia toimintoja kyseisellä oliolla on luontevaa suorittaa" (Hakulinen - Karlsson 1979: 241). Niinpä tulkitsemme esim. tietokonemainoksen *warpata*-verbin merkitykseksi 'työskennellä warpin avulla' tjs., kun saamme

tietää, että *warp* on tietokoneohjelma. Se, jääkö verbi päiväperhoksi vai konventio-naalistuuko ja vakiintuuko se yksikön asemaan (ks. Leino 1993: 62 - 65), riippuu kielessä vallitsevasta tarpeesta, ohjaavista malleista, tyylliseikoista jne. (ks. Kytömäki 1993).

4.3 Instrumentatiivijohdoksen prototyyppi

Tarkastelen lopuksi aineiston instrumentatiiveja prototyyppisyyden kannalta. Pyrin hahmottelemaan instrumentatiivi-kategorian sekä sen luokan edustavimman esimerkin eli instrumentatiivin prototyypin. Prototyyppiajattelun mukaan luokat järjestäytyvät prototyyppisten tapausten ympärille. Luokille on ominaista, että ne eivät ole selvärajaisia vaan voivat leikata toisiaan ja että luokkajäsenyys on asteittaista. Tällöin epäprototyyppiset jäsenet liittyvät luokkaan sen perusteella, että niillä on yhteisiä ominaisuuksia luokan keskuksessa olevien prototyyppisten tapausten kanssa. Yhteiset ominaisuudet saattavat vaihdella, ja niiden lukumäärän luokkaan kuulumisen kannalta määrää viime kädessä kategorian laatija. (Ks. Leino 1993: 35 - 40.)

Prototyyppimallin lähtökohtana on, että se "luonnehtii prototyyppiset jäsenet mahdollisimman yksityiskohtaisesti osoittaakseen ne perusteet, joiden nojalla epäprototyyppiset tapaukset voidaan lukea luokkaan" (mts. 39 - 40). Esitän seuraavassa kootusti ne ominaisuudet, jotka aiemmissa luvuissa ovat instrumentatiivisuuden näkökulmasta osoittautuneet verbijohdokselle merkitseviksi. Nämä pääasiassa VÄLINE-rooliin liittyvät ominaisuudet siis luonnehtivat instrumentatiivin prototyyppiä. Ominaisuuksien kuvaamisen jälkeen listaan sellaiset aineis-

ton supistumaverbit, joiden katson olevan instrumentatiivien luokan edustavimpia tapauksia, ts. instrumentatiivin prototyyppejä. Epäprototyyppejä instrumentatiivien luokkaan kuuluvia jäseniä esittelen ominaisuuksien kuvaamisen yhteydessä.

Prototyyppeeseen instrumentatiiviin kuuluvat seuraavat ominaisuudet:

- (1) VÄLINE-roolissa olevan kantanominin tarkoite on toiminnassa väline, jolla tehdään, ei jolle tehdään jotakin.
- (2) VÄLINE-roolissa olevan kantanominin tarkoite on ennalta olemassa eikä synny verbin kuvaaman toiminnan kuluessa.
- (3) VÄLINE-rooli on ulkokohtainen suhteessaan verbiin.
- (4) VÄLINE-roolin rinnalla ei ole muita rooleja.
- (5) VÄLINE-roolissa olevan kantanominin tarkoite on 1. asteen entiteetti, konkreettinen työkalu.
- (6) Kantanomini on verbin merkityksessä itseriittoinen ja viittaukseltaan yleinen.
- (7) Prototyypin instrumentatiivi on predikaatioltaan kolmepaikkainen. Roolit ovat TOIMIJA, KOHDE ja VÄLINE. Instrumentatiiviseen verbijohdokseen ovat inkorporoituneet roolit TAPA (Manner-incorporation) ja VÄLINE (Instrument-incorporation), joista VÄLINE-rooli voi siirtyä pintalauseessa ilmituotuun välineeseen.²³

Ominaisuus (1) sopii kaikkiin aineiston 104 instrumentatiiviseen verbijohdokseen

23

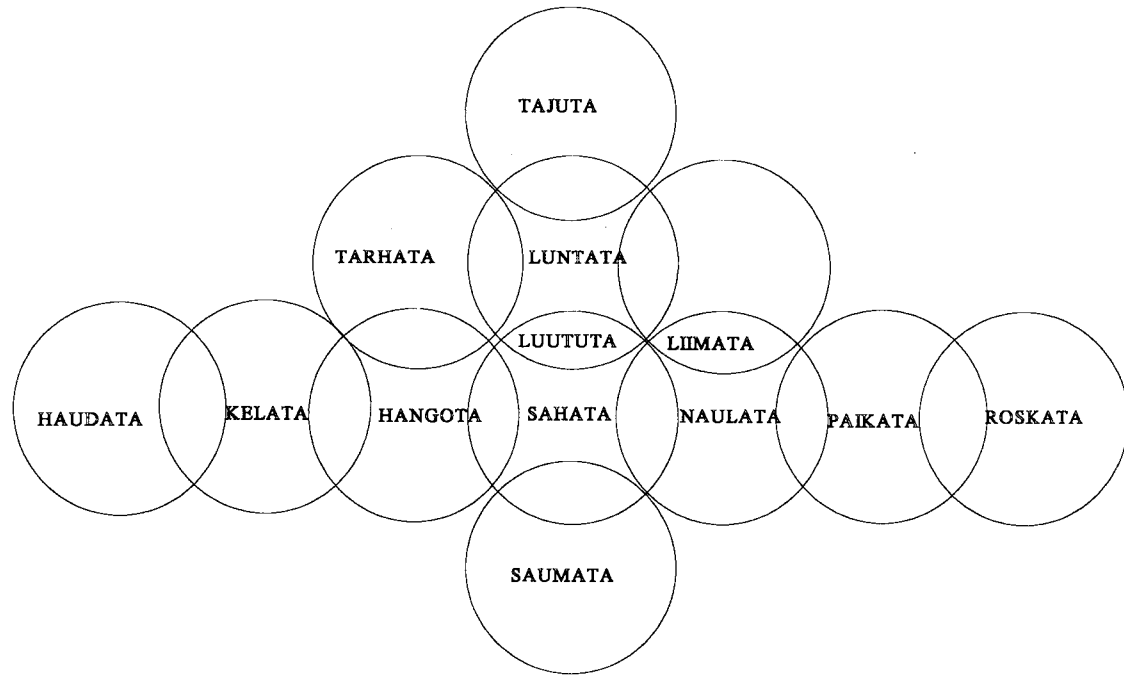
Ks. myös Huumo (1997: 134), jonka mukaan prototyypiset instrumentaalisen argumentin (adverbiaalin) sisältävät lauseet ovat tyyppiä *Isä löi vasaralla kiveä*, jonka semanttinen kuvaus on AGENTTI > INSTRUMENTTI > PATIENTTI ja syntaktinen subjekti - adverbiaali - objekti. Esa Itkosen mukaan (1997: 151) prototyypin yksinkertainen lause "viittaa asiointilaan, joka sisältää teon ja joukon semanttisia rooleja", joista keskeisimpiä ovat agentti (= tekijä) ja patientti (= kohde), joita seuraavat resipientti (= vastaanottaja), instrumentti (= väline) ja (pakollinen) paikka. Prototyypin instrumentatiivi vastaa siis predikaatioltaan prototyypistä lausetta, jolloin kuvauksen TAPA-rooli vastaa "asiointilan sisältämää tekoa".

(vrt. *tiskata* jne.). Ominaisuuden (2) perusteella prototyypin ulkopuolelle jäävät kausatiiviset instrumentatiivit *jiirata, pontata, saumata, solmita, testamentata* ja *testata*, jotka jäävät myös kriteerin (4) perusteella luokan periferiaan (ks. luku 3.4). Ominaisuus (3) rajaa prototyypin ulkopuolelle instruktiiviset instrumentatiivit, koska ne sisältävät varustamisen piirteen (ks. luku 3.3). Lisäksi instruktiiviset instrumentatiivit ovat valenssiltaan usein joku kiinnittää välineellä jonkin johonkin -tyyppisiä (vrt. kriteeri 7). Lokatiiviset instrumentatiivit jäävät prototyypin ulkopuolelle ominaisuuden (4) perusteella, sillä vaikka ne täyttävät VÄLINE-roolin ulkokohtaisuus-kriteerin, on niissä rinnalla LOKATIIVI-rooli (ks. luku 3.2). Pidän tätä piirrettä erottavana, vaikka sen perusta ja vaikutukset ovat ennemminkin kielenulkoisia kuin kielellisiä (ks. myös Huumo 1997: 122).

Prototyypiset instrumentatiivit rajautuvat siis varsinaisten instrumentatiivien ryhmään (luku 3.1). Ominaisuuden (7) perusteella prototyypin ulkopuolelle jäävät intransitiiviset verbit *kantata, skeitata* ja *skimbata* sekä verbi *peilata*, joka on yleensä implisiittisesti refleksiivinen (tästä ks. Koivisto 1995: 193 - 201). Osa varsinaisista instrumentatiiveista jää prototyypin ulkopuolelle kriteerin (5) perusteella, esim. *huumata, karhuta, liftata, manata* ja *silmätä* (ks. luku 4.2.1). Kaikki instrumentatiivin prototyypin piirteet täyttävät seuraavat verbijohdokset (kysymysmerkillä varustettujen verbien prototyypisyyden tulkinnallisuus johtuu merkityksen epäspesifisyydestä, kantanominin merkityksen jonkinlaisesta kalpenemisestä verbin merkityksessä tai työkalu-käsitteen tulkinnasta):

aurata, harata, harjata, höylätä, juntata, jyrätä, kairata, kammata, kangeta, karstata, ?kehrätä, ?kiilata, ?kipata, kolkata, ?kummata, ladata, lanata, ?langata, ?lassota, liipata, ?luodata, luututa, mopata, piikata, piiluta, piiskata, porata, raapata, ?rassata, sahata, ?sihdata, siklata, stanssata, tahkota, taltata, telata, ?tussata, tuurata, ?valssata, ?varpata, veivata, viilata, vinssata, vintata, vivuta, ?zoomata.

Kuvain 2 havainnollistaa instrumentatiivi-kategorian rajoja ja luokan asteittaista järjestäytymistä prototyypin ympärille. Kuvaimen alaluokkien rajat ovat vain suuntaa antavia ja liukuvia.

Kuvain 2. Instrumentatiivien luokan jäsentyminen instrumentatiivin prototyypin ympärille.

Instrumentatiivien prototyyppiä edustaa kuvaimessa verbi *sahata*, jota siis luonnehtivat kaikki edellä esitetyt seitsemän ominaisuutta. Prototyypin yläpuolella olevat tapaukset loittonevat luokan edustavimmasta esimerkistä kriteerin (5) suhteen. *Luuttuamisen* väline on vielä melko prototyyppinen, kun taas *tajuta*-verbi edustaa tapauksia, joiden kantanomini kuuluu abstraktikäsitteisiin (ks. lukua

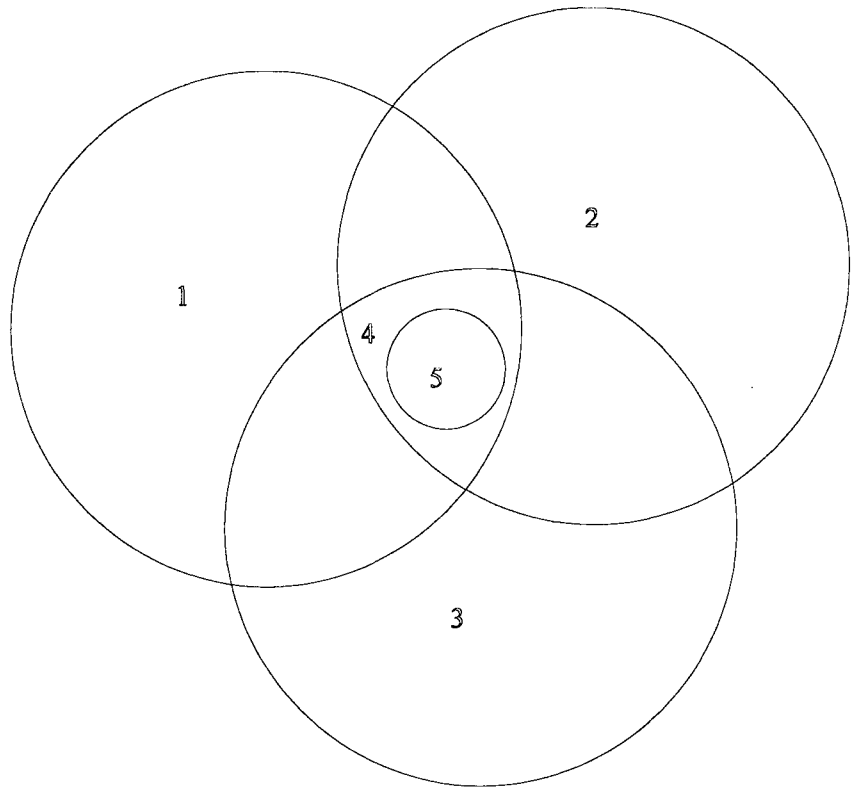
4.2.1). Prototyypin vasemmalle puolelle sijoittuvat tapaukset instrumentatiivi - lokatiivinen instrumentatiivi - lokatiivi-akselilta. Verbi *hangota* on lähellä prototyyppiä, vaikka siinä on VÄLINE-roolin rinnalla PAIKKA-rooli. Mitä kauempana tapaukset prototyypistä ovat, sitä kalvenneempi on niiden kantanominin VÄLINE-rooli. Verbi *haudata* edustaa jo puhtaasti lokatiivisten verbijohdosten luokkaa eikä enää täytä kantanominin ulkokohtaisuus-kriteeriä (ominaisuus 3). Verbi *tarhata* edustaa sellaisia lokatiivisia instrumentatiiveja, jotka loitontuvat prototyypistä myös kantanominin abstraktisuusasteikossa. Prototyypin oikealla puolella ovat instruktiiviset instrumentatiivit, joissa VÄLINE-rooli on sitä kalpeampi, mitä loitompana verbi prototyypistä sijaitsee. Esim. verbi *roskata* edustaa jo puhtaasti instruktiivien luokkaa. *Naulaaminen* on sen sijaan lähellä prototyyppiä, vaikkei se täytäkään VÄLINE-roolin ulkokohtaisuuskriteeriä, *liimaaminen* hieman kauempana, koska sen kantanomini on epäprototyyppinen ominaisuuden (5) kannalta.

Edellä kuvatut tapaukset loittonevat prototyypistä abstraktisuus-, lokatiivisuus- ja instruktiivisuus-dimensioilla. Näistä tyypeistä poikkeavat kausatiiviset instrumentatiivit, jotka eivät täytä kriteeriä (2). Kausatiivisia instrumentatiiveja edustaa kuvaimessa verbi *saumata*, jossa siis kantanominin tarkoite syntyy verbin ilmaiseman toiminnan kuluessa tai tuloksena, joten tämän tyyppin verbeissä VÄLINE-roolin rinnalla on myös rooli TULOS. Kausatiivit jäävät hieman irralliseksi muusta luokasta. Mahdollista olisi myös esittää kausatiivit kolmantena dimensiona, jos lokatiivien ja instruktiivien ajatellaan edustavan samaa dimensiota niiden yhteneväisten syvärakenteiden perusteella (ks. s. 38 alaviite 15).

Instrumentatiivin prototyypin ympärille muodostuvan instrumentatiivien luokan kuvain on vaillinainen mm. siksi, että se esittää erilaiset asteittaiset erot hyvin yleistäen muutaman esimerkin avulla eikä ota huomioon esim. predikaatioiden variaatiota (ks. ominaisuus 7). Koska kuvain havainnollistaa instrumentatiivien luokkaa kielen teoreettisen kuvauksen näkökulmasta, se ei ota huomioon myöskään yksittäisten verbien prototyypisyyttä kielen käytön kannalta eikä verbien denotoimien prosessien, tapahtumien jne. prototyypisyyttä kielenulkoisesti. Kuvain havainnollistaa kootusti sitä, millä eri tavoin instrumentatiivisuutta on tässä tutkimuksessa määritelty ja luokkaa rajattu. Jos kuvaimen päälle piirrettäisiin instrumentatiivisen verbijohdoksen luokan rajat, sijoittuisi ympyrä siten, että sen keskipiste olisi *luututa*-verbin kohdalla, jolloin reuna leikkaisi *tajuta*, *kelata*, *saumata* ja *paikata* -verbien edustamat alaluokat. Vaikka osaa verbeistä voidaan pitää epäprototyypisinä, on niillä kuitenkin tarpeeksi perheyhtäläisyyksiä prototyypin kanssa, joten niiden voidaan katsoa kuuluva luokkaan (ks. Leino 1993: 36). Näin kategoriaympyrä sulkisi sisäänsä luvussa 3 luetellut instrumentatiiviset supistumaverbit.

5. PÄÄTÄNTÖ

Tässä työssäni olen tarkastellut Suomen kielen perussanakirjan instrumentatiivisia supistumaverbejä johto-opillis-semanttisesta näkökulmasta. Tutkimukseni päätavoitteena on ollut hahmotella kriteeristöä, joka määrittelee instrumentatiivijohdoksen ja jonka avulla instrumentatiivit voidaan erotella supistumaverbien muista merkitysryhmistä. Tutkimusaluetta ja tutkimuksen "tuloksena" hahmotunutta verbistöä voi havainnollistaa seuraavasti (kuvain 3):

Kuvain 3. Tutkimusalueen rajautuminen.

Kuvaimessa alue (1) kuvaa tutkimuksen johdinlähtöisyyttä, ts. se sulkee sisäänsä yhden johdostyyppin eli supistumaverbit. Alue (2) kuvaa semanttista näkökulmaa eli instrumentatiivien merkitysryhmää. Alue (3) kuvaa tutkimuksen korpusta eli PS:aa, josta lekseemit on kerätty. Näiden kolmen alueen leikkauskohdan rajaama alue (4) muodostaa tutkimukseni lähtökohdan. Tästä potentiaalisten instrumentatiivisten supistumaverbien joukosta (= PS:n supistumaverbit, joissa johdin on instrumentatiivistajana) on tutkimuksen kuluessa hahmottunut 104 verbilekseemiä sisältävä ryhmä (alue 5), jonka voi katsoa sisältyvän instrumentatiivien luokkaan (tai tässä: muodostavan tuon luokan).

Potentiaalisten instrumentatiivien joukosta eroteltujen instrumentatiivien rajautumiseen ovat vaikuttaneet monet metodologiset ja teoriapohjaiset valinnat. Yksi perustava rajanveto on diakronisen näkökulman hylkääminen sekä se, millä tavoin synkroninen johto-opillis-semanttinen viitekehys on lopultakin määritelty ja ymmärretty. Verbijohdoksen ja kantanominin kriteerejä ja niiden välisen morfosemanttisen korrelaation ehtoja olen määritellyt luvussa 2. Toinen perustava rajankäynti liittyy instrumentatiivisen merkitysryhmän erottamiseen varsinkin kausatiivisista merkitysryhmistä. Näitä liukuvarajaisten luokkien välisiä erottelukriteerejä olen hahmotellut aineiston analyysin ja esittelyn yhteydessä luvussa 3. Edellä mainitut rajankäynnit eivät ole ongelmattomia. Kannanottoa vaativat, ja näin lopullisen instrumentatiivijohdosten ryhmän määräytymiseen vaikuttavat, myös suhtautuminen polysemiaan, merkitysvarianssiin ja merkityksen erilaisiin muuntautumisprosesseihin ja -vaiheisiin. Näitä semanttisia kysymyksiä ja niiden vaikutusta verbijohdoksen semanttiseen tulkintaan olen käsitellyt luvussa 4.2. Lisäksi tiukka pysyttäytyminen sanakirja-artikkeleissa ja niiden semeemitasoon perustuvassa analyysissä on osaltaan vaikuttanut lopputulokseen. Näihin valintoihin liittyviä etuja ja haittoja sekä niiden vaikutuksia olen tuonut esiin työn edetessä.

Instrumentatiivisten supistumaverbien ryhmän määräytyminen (alue 5) on siis useiden sallivien, rajoittavien ja tulkintaa ohjaavien kriteerien ja osatekijöiden vaikutuksen tulosta. Lopulliset valinnat ja tulkinnat, kuten semantiikan kritisoijin mielestä semantiikassa yleensä, perustuvat intuitioon. Tämä viitanee työn tulosten reliabiliteettiin.

Instrumentatiivisiksi supistumaverbeiksi määritellyt 104 verbilekseemiä ovat toissijaisessa asemassa, mikäli niitä ajatellaan tutkimuksen kokeilevan otteen ja hahmottelevan lähestymistavan näkökulmasta. Vaikka tavoitteena on ollut rajata tiettyyn merkitystyyppiin kuuluvat verbijohdokset, ovat itse prosessi ja sen lähtökohdat olleet päämäärää hyödyllisemmät. Esim. synkronisessa johto-opin tulkinnassa ongelmallisen "kielenkäyttäjän kielitajun" määrittelemisen yhdeksi umpileksikoksi (= PS) on antanut jonkinlaista tarttumapintaa semanttisen motivaation tulkinnalle (toinen kokeiltu tapa olisi testata johtosuhteiden tulkintaa kielenkäyttäjien avulla). Toisaalta käyttämäni tapa vaikuttaa siihen, että kytkökset kielen käyttöön jäävät kaukaisiksi ja arvailujen varaan. Sanakirja-artikkeleihin tukeutuva formaali kuvaustapa, joka käsittelee lekseemejä ja niiden merkityksiä konteksteista irrallaan, ei tavoita kielenkäytön tasoa, jossa merkityksessä korostuu sen joustavuus, tilanne- ja kontekstisidonnaisuus. Kielenkäyttöön tutkimusta lähentää luvussa 4.2.2 esitelty inkorporaation leksikaalinen tulkinta ja luvussa 4.3 hahmoteltu prototyyppikuvaus. Nämä puolestaan perustuvat verbijohdosten hienojakoisempaan luokitteluun ja kuvaukseen.

Tutkimuksen edetessä esiin on noussut useita ongelmia, jotka ovat vaatineet yleensä sellaista joko - tai-ratkaisua, joka sekä palvelisi käytäntöä että olisi teoriapohjaisesti perusteltavissa. Yksi tällainen vastakkainasettelu liittyy diakroniseen ja synkroniseen näkökulmaan, joiden täydellinen erottaminen käytännön tasolla tuntuu vaikealta. Myös synkronisuuden liukuvarajaisuus ja asteittaisuus vaikuttaa tulkintaan. Esim. korrelaatioon 2-tavuinen nomini → supistumaverbi tukeutuminen lekseemien (ja semeemien) tulkinnassa antaa derivaatiosta supistuneen ja vinoutuneen kuvan verrattuna (oletettuihin) todellisiin syntysuh-

teisiin (vrt. esim. takaperois- ja mallisanajohdon ja laina-alkuperän yleisyys supistumaverbeissä sekä merkityksen muutoksien vaiheet).

Toinen laaja ongelma liittyy verbien johto-opillisen tarkastelun ja semanttisen tarkastelun yhteensovittamiseen. Esim. voidaan kysyä, onko hienojakoinen semeemitason synkroninen analyysi derivaation kannalta mielekästä, koska verbit elävät jo omia muuntautumISRutiineitaan, jotka kuuluvat syntaktis-semanttisen kuvauksen piiriin. Myös aktionaliteettimallin luokittelua, jota tässäkin tutkimuksessa sovellan, voidaan kritisoida esim. siitä, että sen hienojakoiset luokkarajat eivät ole loogis-semanttisesti perusteltuja (ks. Jämsä 1987: 17). Käytännössä tämä eri merkitysryhmien rajaamisen vaikeus on havaittavissa tämänkin tutkimuksen luvussa 3.

Tässä tutkimuksessa tehdyllä analyysillä ja kuvauksella on kuitenkin puolensa. Ensinnäkin konkreettisen johto-opillis-semanttisen luokittelun avulla kartoitetaan sekä käytäntöön liittyviä että teorialähtöisiä ongelmia (vrt. esim. Kytömäki 1992a: 271, jolla funktionaalinen ja yleinen näkökulma sulkee jotkut semanttiset kysymykset derivaation kannalta toissijaisiksi) sekä samalla testataan analyysimalleja soveltamalla niitä käytäntöön. Lisäksi inkorporaation pohjalta lähtevä verbin merkityksen analyysi antaa välineitä kuvata verbin valenssin ja rektion variaatiota sekä semanttista muuntautumista ja esim. polysemiaa yleensä. Lisäselvitystä kaipaaisivat esim. inkorporaation, kontekstivaihtelun ja syntaktis-semanttisten muuntautumisten keskinäiset vaikutussuhteet kuten myös instrumenttiargumentin kalpeneminen verbin asteittaisessa leksikaalistumisessa tai merkityksen käsitteellistymisessä.

Uudenlaisen suhtautumistavan ns. rooliderivaatioon tarjoavat prototyypimalli ja -kuvaus, joita olen aineiston instrumentatiiveihin soveltanut. Prototyypisesti määritellyt kategoriat korostavat merkitystyyppien liukuvarajaisuutta, jolloin johdokset sijoittuvat luokkiin asteittain. Tällöin hankala joko - tai-ajanveto yksittäisten verbijohdosten kohdalla poistuu, koska epäprototyypiset tapaukset voidaan sijoittaa merkitystyyppin periferiaan tai merkitystyyppien väliseen jatkumoon. Kuvaa denominaalisten verbijohdosten jakautumisesta merkitystyyppiin voisi selkeyttää ja yleistää lisäksi siten, että myös verbijohdoksiin suhtaututaan prototyypisesti, ts. yksittäisen lekseemin merkitysvarianssista hahmotellaan lekseemin prototyypinen merkitys, jonka mukaan johdos sijoitetaan merkityskategoriaan. (Vrt. esim. Kytömäki 1977 ja Haipus - Pääkkönen 1980, joiden luokitukset näyttävät ainakin osittain perustuvan verbijohdosten prototyyppeihin. Prototyypien ja merkityskategorioiden semanttisia piirteitä ei ole kuitenkaan tarkasti analysoitu tai ainakaan eksplikoitu.)

Tutkimus antaa jonkinlaisen kuvan siitä, kuinka yhden leksikon piirissä voidaan pyrkiä erottelemaan johto-opillis-semanttisia ryhmiä synkronisella tasolla. Jos tarkoituksena olisi saada kattavampi ja tyhjentävämpi kuva, kannattaisi synkronisen näkökulman rinnalla tukeutua myös diakroniseen näkökulmaan. Käytännön analyysi kannattaisi alkaa määrittelemällä instrumentatiivi (prototyypisesti) ja tämän jälkeen runsaan tekstilause-esimerkistön perusteella määritellä jokaisen verbijohdoksen merkitysvariaatio tyyppikonteksteissa.

* * *

Winnie: - - selvä juttu, kampaan myöhemmin, aivan selvä juttu, kampaan ne...ne? Vai sen? Ja laitanko vai kampaan? Willie! Miten sitä sanotaan, Willie, ne vai se? Kun tukasta puhutaan, hiuksista, sekö kammataan vai ne ja laitetaanko ja ne vai se? Tarkoitin, kun sekö kammataan että harjataan, kammataanko sitä silloinkin vai laitetaan ja ne vai se?

Willie: Se.

(Samuel Beckett: Voi miten ihana päivää, 1967.)

LÄHTEET

- ANDERSSON, JOHN 1971: *The Grammar of Case*. Cambridge.
- ANDERSSON, JOHN [1977] 1982: *On Case Grammar. Prolegomena to a theory of grammatical relations*. Surrey.
- CANNELIN, KNUT 1930: *Havaintoja suomenkielen denominaalisten johdannaisverbien alalta*. Suomi V:10. Helsinki.
- COOK, WALTER A. 1989: *Case Grammar Theory*. Washington.
- CRUSE, D. A. 1986: *Lexical semantics*. Cambridge.
- FILLMORE, CHARLES [1971] 1974: *Types of lexical information*. - *Semantics. An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*. (Ed.) Danny Steinberg & Leon Jakobovits. Cambridge University Press.
- HAARALA, RISTO - NISSINEN, IRMA 1994: *Perussanakirjan uudissanat*. Kielikello 3/94. Helsinki.
- HAIPIUS, MARJATTA - PÄÄKKÖNEN, HELVI 1980: *Nykysuomen denominaalisista verbijohdoksista*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 19. Oulu.
- HAKULINEN, AULI - KARLSSON, FRED [1979] 1988: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. Jyväskylä.
- HAKULINEN, AULI - OJANEN, JUSSI 1976: *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä*. Forssa.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Keuruu.
- HUUMO, TUOMAS 1997: *Lokatiivit lauseen semanttisessa tulkinnassa*. Ajan, omistajan, paikan ja tilan adverbiaalien keskinäiset suhteet suomen kielessä. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 55. Turku.
- HÄKKINEN, KAISA 1981: *Johtaminen ja leksikaalistuminen - lingvistin vai tavallisen kielenkäyttäjän ongelmia? - Sananmuodostuksen ongelmia*. Seminaari Seilissä 3. - 4. 9. 1981. SKYJ 7. Turku.
- IKOLA, OSMO 1991: *Nykysuomen käsikirja*. Kolmas uudistettu painos. Jyväskylä.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki.

- ITKONEN, ESA 1997: Maailman kielten erilaisuus ja samuus. *Gaudeamus*.
- ITKONEN, TERHO 1988: *Kieliopas. Neljäs, tarkistettu painos. Vaasa*.
- JÄMSÄ, TUOMO 1986: Suomen yleisimpien verbien semantiikkaa. *Acta Universitatis Ouluensis, Series B, Humaniora No. 12. Philologica No. 5. Oulu*.
- JÄMSÄ, TUOMO 1987: Kriittinen katsaus verbisemantiikan tutkimusperinteeseen. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 28. Oulu.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1981: Derivaatiopuun pudonnaiset. - Sananmuodostuksen ongelmia. Seminaari Seilissä 3. - 4. 9. 1981. SKYJ 7. Turku.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1982: Derivaatiokielioppia I: verbijohdokset. - SJ 24.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1983: Derivaatiokielioppia 2: verbikantaiset nominijohdokset. - SJ 25.
- KARLSSON, FRED 1977: Eräistä morfologian teorian ajankohtaisista ongelmista. - SJ 19.
- KARLSSON, FRED 1983: Suomen kielen äänne- ja muotorakenne. Juva.
- KASIK, REET 1989: Eestin ja suomen verbinjohto. - SJ 31.
- KOIVISTO, VESA 1990: Suomen verbikantaisten *UtU*-verbijohdosten semantiikka. *Suomi 161. Vaasa*.
- KOIVISTO, VESA 1992: Metafora verbijohdosten käyttö- ja muutosvoimana. - Metafora: ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin. *Suomi 162. Tampere*.
- KOIVISTO, VESA 1995: Itämerensuomen refleksiivit. SKST 622. Vaasa.
- KOSKI, MAUNO 1978: Oliotarkoitteisten substantiivien semantiikkaa. - Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6. 2. 1978. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku.
- KOSKI, MAUNO 1981: Mitä leksikaalistuminen on? - Sananmuodostuksen ongelmia. Seminaari Seilissä 3. - 4.9.1981. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 7. Turku.
- KOSKI, MAUNO 1982: Suomen johto-opin morfologiaa. *Fennistica Åbo Akademi. Finska institutionen. Turku*.
- KOSKI, MAUNO 1983: Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä. SKST 391. Savonlinna.

- KOSKI, MAUNO 1991: Polysemiaa vai ei? - Erikoiskielet ja käännösteoria. VAKKI-seminaari XI. Vöyri 9. - 10.2.1991. Vaasa.
- KOSKI, MAUNO 1992: Erilaisia metaforia. - Metafora: ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin. Suomi 162. Tampere.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1977: Suomen verbijohdosten generointia. Lisensiaatin työ. Turun suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1978: Kuratiivikausatiivit. - Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6. 2. 1978. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1990: Nominikantaisten verbijohdosten rakennemalleja. - SJ 32.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1991: Lönnrotin sanakirja verbiderivaation kuvaajana. - Papers from the eighteenth finnish conference of linguistics. (Ed.) Niemi, Jussi. Joensuun yliopisto. Kielitieteellisiä tutkimuksia 24. Joensuu.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1992a: Suomen verbiderivaation kuvaaminen 1600-luvulta nykypäiviin. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 40. Turku.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1992b: Suomen verbijohto ja sen kuvausongelmat. - SJ 34.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1993: Verbijohdoksen typologia, sanakirjamerkitys ja käyttö. - Systemi ja poikkeama. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14. 5 .1993. Turun suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 42. Turku.
- LAAKSO, JOHANNA 1990: Translatiivinen verbinjohdin *NE* itämerensuomalaisissa kielissä. SUST 204. Helsinki.
- LAAKSONEN, KAINO - LIEKO, ANNELI 1988: Suomen kielen äänne- ja muotooppi. Loimaa.
- LARJAVAARA, MATTI 1990: Suomen deiksis. Suomi 156. Hämeenlinna.
- LEECH, GEOFFREY 1974: Semantics. Great-Britain.
- LEHTINEN, RAIJA 1979: Nykysuomen 2-tavuisten *i*-vartaloisten verbien semanttista ryhmittelyä. - Kielitieteellisiä lehtiä. Suomi 120:4. Helsinki.
- LEHTINEN, TAPANI 1979: Itämerensuomalaisten verbien historiallista johtopoppia. Suomen *apajaa, karkajaa* -tyyppiset verbit ja niiden vastineet lähisukukielissä. SUST 169. Helsinki.

- LEHTINEN, TAPANI 1984: Itämerensuomen passiivin alkuperästä. Suomi 129. Helsinki.
- LEINO, PENTTI 1993: Polysemia - kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. KIELI 7. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.
- LYONS, JOHN [1977] 1987: Semantics 1 - 2. Cambridge.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA 1987: Suomen verbikantaiset *in : ime* -johdokset. SKST 469. Mänttä.
- MCCAWLEY, JAMES 1976: Grammar and meaning. Papers on syntactic and semantic topics. Academic Press. Tokyo.
- MUSTAJOKI, ARTO 1986: Sijakielioppeja ja niiden ongelmia. - Sijakieliopin kysymyksiä. Helsingin yliopiston slaavilaisten kielten laitoksen raportteja 6. Helsinki.
- NIDA, EUGENE 1975: Componential Analysis of Meaning. An introduction to semantic structures. Ghent.
- NILSEN, DON L. F. 1973: The instrumental case in English. Syntactic and Semantic considerations. *Janua Linguarum, Series Minor*, 156. Mouton, Belgium.
- ↑ NIKUNLASSI, AHTI 1986: Inkorporaatiosta. - Sijakieliopin kysymyksiä. Helsingin yliopiston slaavilaisten kielten laitoksen raportteja 6. Helsinki.
- NS = Nykysuomen sanakirja I - VI. 1951 - 1961. Porvoo.
- OJANEN, JUSSI - UOTILA-ARCELLI, EEVA 1977: Suomen kielen frekventatiivija momentaaniverbien derivaatio. - Vir. 81.
- OJANEN, JUSSI - UOTILA-ARCELLI, EEVA 1979: Suomen kielen verbien derivaatiomekanismeista. - Vir. 83.
- PAJUNEN, ANNELI 1988: Verbien leksikaalinen kuvaus. *Publications of the Department of General Linguistics, University of Helsinki*, no. 18. Helsinki.
- PENTTILÄ, AARNI 1957: Suomen kielioppi. Porvoo.
- PS = Suomen kielen perussanakirja 1 - 3. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. 1990 - 1994. Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. SKST 283. Helsinki.

RAUKKO, JARNO 1994: Polysemia: merkitysten verkosto - merkityksen verkko. - Näkökulmia polysemiaan. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 2. KIELI 8. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.

RINTALA, PÄIVI 1978: Sananjohdon produktiivisuudesta ja sen rajoituksista nykysuomessa. - Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku.

RÄISÄNEN, ALPO 1978: Kantasanan ja johdoksen suhteesta. - Vir.

RÄISÄNEN, ALPO 1987: Miten uudet *aa, ää* -loppuiset supistumaverbit tulevat nykysuomeen? - Vir.

RÄISÄNEN, ALPO 1988: Suomen kielen *u*-johtimiset verbit. Suomi 141. Mänttä.

RÄISÄNEN, ALPO 1992: Suomen verbiderivaation kuvauksen oppihistoria. SJ 34.

SEPPÄNEN, LAURI 1981: Nominaalikompositumien semantiikkaa. - Sananmuodostuksen ongelmia. Seminaari Seilissä 3. - 4. 9. 1981. SKYJ 7. Turku.

SETÄLÄ, E. N. 1898: Suomen kielioppi. Helsinki.

SJ = Sananjalka. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Turku.

SKYJ = Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.

SMS = Suomen Murteiden Sanakirja. Ensimmäinen osa (*a - elää*). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. 1985. Helsinki.

SSA 1 = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. Osa 1 (A - K). SKST 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. 1992. Jyväskylä.

SUIHKONEN, PENTTI 1994: Frekventatiividerivaatio suomen murteissa. Morfologis-fonologista tarkastelua. SKST 613. Jyväskylä.

SUST = Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia.

WIIK, KALEVI 1978: Suomen kielen momentaanijohdoksista. - Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6. 2. 1978. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku.

VILKUNA, MARIA 1992: Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa. Suomi 163. Vaasa.

VILKKI, LIISA 1986: Tulosobjektin merkitys sijakieliopissa. - Sijakieliopin kysymyksiä. Helsingin yliopiston slaavilaisten kielten laitoksen raportteja 6. Helsinki.

VILPPULA, MATTI 1986/1987: Sanan käänteismerkityksistä. -Vir.

Vir. = Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.

Kaunokirjallisuus ja joukkoviestimet

CITY, Hki = City-lehti. Helsinki.

HS = Helsingin Sanomat. Helsinki.

HSKK = Helsingin Sanomien Kuukausiliite. Helsinki.

Hämäläinen, Simo 1982: Kättenpäällepanijat. Espoo.

IL = Iltalehti. Helsinki.

IS = Iltasanomat. Helsinki.

Kielikuvia 2. Äidinkielen oppikirja. 1996. (Toim.) Kouki et al. Porvoo.

Kodin Puutarha. 1953. (Toim.) Salonen - Jaatinen. Porvoo.

KSML = Keski-suomalainen. Jyväskylä.

Meri, Veijo 1967: Yhden yön tarinat. Keuruu.

Mmm = Mitä maalia mihinkin? -opas. Tikkurilan väritehtaat Oy. Vantaa.

NYT. Helsingin Sanomien viikkoliite. Helsinki.

Opettaja-lehti. Opettajain ammattiliiton jäsenlehti. Helsinki.

SK = Suomen Kuvalehti. Helsinki.

Suosalmi, Kerttu-Kaarina 1976: Hyvin toimeentulevat ihmiset. Keuruu.

Tammerfest'96. Festivaaliesite. Tampere.

Tervo, Jari 1994: Siat ja naudat. Todennäköisiä tarinoita. Juva.

TK = Tieteen kuvalehti. Helsinki.

Tuuri, Antti 1980: Maailman kivisin paikka. Keuruu.

TV 2. Yleisradio.

Uutisoppikirja. 1986. (Toim.) Bruun - Koskimies - Tervonen. Helsinki.

Viita, Lauri [1950] 1991: Moreeni. Juva.